ירושלים, דצמבר 1989

דו"ח שנתי — 1989

הפרות זכויות האדם בשטחים

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

ירושלים, דצמבר 1989

דו"ח שנתי — 1989

הפרות זכויות האדם בשטחים

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

עורכת: **רני טלמור**

משתתפים:
אליוט אפל, יובל גינבר, מיכל טויבר,
נעמה ישובי, באסם עיד, שירלי ערן — "בצלם"
עו"ד **חוסיין אבו-חוסיין**
א.ב. יהושע
עו"ד **דן סיימון** — האגודה לזכויות האזרח בישראל
אהוד פאפוריש
ח"כ **דדי צוקר**
ד"ר **אדי קאופמן** — המחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית
ח"כ **אמנון רובינשטיין**
פרופ' **עמנואל תיאודור** — מנהל מחלקה פנימית ה' בי"ח בלינסון

עיצוב והפקה: וידר־סיגאווי

תודתנו נתונה למרכזי זכויות האדם הפלסטיניים, "אל-חאק" — החוק בשירות האדם, ו- PHRIC, Palestinian Human Rights Information Center על עזרתם באיסוף נתונים ועל שיתוף הפעולה.

העורכת מודה לעו"ד אביגדור פלדמן, לח"כ דדי צוקר, לד"ר אדי קאופמן ולעו"ד יהושע שופמן על הערותיהם ועל עזרתם.

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة
The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

רחוב התיבונים 8, ירושלים 92386
טלפון 667271, 667274
شارع هطبونيم ٨ القدس ٩٢٣٨٦ تلفون ٦٦٧٢٧١، ٦٦٧٢٧٤
8 Hatibonim Street, Jerusalem 92386
Telephone 667271, 667274

עם פרסום הדו"ח השנתי הראשון, מבקשת הנהלת "בצלם" להביע תודותיה לצוות העובדים ולמתנדבים אשר תרמו במסירות להשלמתו.

זו הזדמנות נאותה להודות גם למי שהעניקו לנו את האמצעים למילוי משימותינו: קרן פורד, הקרן החדשה לישראל, קרן קפלן, קרן מיילמן, קרן ביידל וקרן סטון.

ולסיום, עלינו להודות למרכז קרטר באטלנטה, על שכיבד אותנו בהעניקו לנו את מחצית פרס קרטר-מניל לזכויות האדם לשנה זו, בשיתוף עם "אל-וחאק", הארגון הפלסטיני לזכויות האדם, שמושבו ברמאללה.

קבלת הפרס הזה, בשלב כה ראשוני לפעילותנו, מחייבת אותנו למשנה מרץ בפעולותינו להגנה על זכויות האדם.

הנהלת "בצלם"

פרופ' אוריאל פרוקצ'יה — יו"ר
עו"ד דני זיידמן
עו"ד אביגדור פלדמן
ח"כ דדי צוקר
ד"ר אדי קאופמן
עו"ד יהושע שופמן

תוכן

מבוא 7

הרוגים 12
הרוגים פלסטינים מידי כוחות הביטחון
הרוגים פלסטינים שלא מידי כוחות הביטחון
הרוגים ישראלים
הרוגים בתוך הקו הירוק

פצועים 28

הריסות ואטימות בתים 35

גירושים 46

מעצר וכליאה 50
מעצרים
מעצרים מינהליים
מיתקני כליאה

עוצר 66

חופש הביטוי 71

סגירת מוסדות חינוך 78

גירושים בשל שהיה בלתי-חוקית 84

אפליה באכיפת החוק 86

משפטי חיילים 95

שיגרת היום-יום 101

מבוא

פרסום דו"ח שנתי ראשון לארגון זכויות אדם הוא אירוע המחייב הסברים רבים. אין זה מקרה שמועד פרסום דו"ח זה חופף ליום מלאת שנתיים ל"התנערות" בגדה המערבית וברצועת עזה, לאינתיפאדה.

משהתברר שהמרד הפלסטיני הוא תופעה רחבה ומתמשכת, ומשהובנו ממדי ההידרדרות בדפוסי השליטה בשטחים, התגבשה קבוצה של ישראלים למאבק נגד הפרת זכויות האדם ובעד שמירה על דמותה ההומניסטית של המדינה. יהודים וערבים ישראלים, חברי כנסת ממפלגות שונות, משפטנים ועורכי-דין, אנשי מדע ואקדמיה, רבנים ואנשי-רוח, סופרים ואמנים, רופאים ועיתונאים — כולם חרדים לפגיעה בזכויות האדם של תושבי השטחים ובריקמה האנושית של החברה הישראלית כאחד — הקימו מרכז מידע, שתפקידו, כדברי דדי צוקר, "לערב ככל האפשר את החברה הישראלית במתרחש בשטחים ולהתמודד עם תופעת ההכחשה וההדחקה".[1]

שמו של מרכז המידע נלקח מבראשית א', כ"ז: "ויברא אלוהים את האדם בצלמו, בצלם אלוהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". ברוח זו קובע הסעיף הראשון של ההכרזה העולמית בדבר זכויות האדם כי: "כל בני-האדם נולדו בני-חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לפיכך חובה עליהם לנהוג איש ברעהו ברוח של אחווה". מייסדי המרכז רואים בהכרזה זו תביעה אוניוורסאלית, ללא הבדל לאום, גזע, דת ומין.

תדמיתם של הנאבקים למען זכויות אדם בעולם, נקבעת לא אחת בהתאם לזירת פעולתם. רודפי חופש הביטוי בסין מואשמים שהם "אנטי- קומוניסטים", ואילו מי שנאבקו נגד העינויים בצ'ילה גונו כ"קומוניסטים". פעילי זכויות אדם בישראל מואשמים לעתים ב"פעילות למען האויב". חבר-כנסת לשעבר פרסם את הביקורת הבאה: "עם כל החשיבות לשמירת זכויות האדם בשטחים, ראוי לאותם ח"כים וליתר המייסדים להפנות את מרצם וכישוריהם גם לאיסוף ולהפצה של מידע על מצבם הקשה של יהודי סוריה, אתיופיה וצפון תימן, החיים תחת איום מתמיד על חייהם. ולהזכירכם, 'עניי עירך קודמים'."[2]

היהודים שבינינו מאמינים, שאין סתירה בין "אם אין אני לי — מי ליי" לבין "ואהבת לרעך כמוך". היינו — ועוד אנחנו — פעילים למען זכויותיהם של אחינו במדינות המצוקה ומדינות ערב בכללן. על- פי תפיסתנו הערכית, המוסר וההיסטוריה היהודית ממריצים אותנו לפעילות רחבת-אופקים זו.

כבר בעת העתיקה, כשהיה העם היהודי ריבון במדינתו, הוא החזיק בנורמות — כלפי מקופחים וסובלים — שהיוו סמן הומניטארי לאומות שסבבו אותו. במשך שנות הגלות הארוכות, מעמדנו כמיעוט נרדף וסירובנו לוותר על הזכות להיות שונים, תרמו ללא ספק להגברת מודעותנו לזכויות הפרט.

לאורך כל ההיסטוריה שלו, נקשר המושג "זכויות האדם" ליהודים. לאחר משפט דרייפוס קמה בצרפת האגודה הראשונה שנשאה את השם הזה, במטרה להיאבק באנטישמיות, ויותר מאוחר באפליה בכלל. לאחר השואה, כתוצאה מרגשי האשם הכבדים בעקבות העמידה מהצד באפס מעשה, התגבשה בקהילה הבין-לאומית מחויבות למאבק אוניוורסאלי נגד דיכוי ורדיפת יחידים בכל מקום. לפיכך אין זה מפתיע שרנה קאסן הוא שניסח את ההכרזה העולמית בדבר זכויות האדם. כיהודי גאה בשורשיו, התייחס רנה קאסן — חתן פרס נובל לשלום — לעשרת הדברות כמקור וכהשראה לשלושים הסעיפים המרכיבים את המסמך הראשון של האו"ם בתחום זכויות האדם.

בהיותנו שוב עם חופשי בארצנו, הכיצד נוכל להתעלם משורשינו ומהרקע ההיסטורי שלנו במעשינו הריבוניים?

דו"ח שנתי ראשון איננו מתיימר לכסות את כל הסעיפים שבהכרזה העולמית. "בצלם"

החל לפעול באופן מעשי רק בפברואר האחרון, וצוות העובדים והמתנדבים גדל בהדרגה. יצירת העקרונות המנחים את עבודתנו נמצאת עדיין בתהליך, וקביעת סדר העדיפויות לוותה בהתלבטות שטרם הגיעה אל סופה. לצורך פרסום הדו"ח השנתי נקבע שתחום פעילותנו יתרכז בהפרות זכויות האדם המתבצעות על-ידי רשויות שלטון של מדינת ישראל.

מידע על פגיעות של תושבי השטחים באזרחי ישראל ובפלסטינים אחרים, מובא בדו"ח רק לצורך הבנת הרקע למצב הקיים. כך גם פגיעות של אזרחים ישראלים — כולל מתנחלים — בפלסטינים, אינן מתועדות במישרין אלא כפן של יחס השלטונות בישראל לפעילות בלתי-חוקית זו.

מדיניותנו זו אינה ביטוי להקלת ראש בתופעות האלימות של השנה האחרונה, שניתן לקשרן באינתיפאדה, לרבות התקפות מחרידות כגון הרצח ההמוני באוטובוס 405 ומקרים של הוצאות להורג, מלוות בעינויים קשים כלפי החשודים בשיתוף פעולה עם ישראל. העובדה שלא נקטנו עמדה במקרים אלה, אין בה כדי להעיד על כך שאיננו רואים במעשים אלה פגיעות בזכויות אדם; הסוגיה של החלת נורמות של זכויות אדם על ארגונים מעין-ממשלתיים בהקשר של התקוממות אזרחית, טעונה עיון מעמיק (כפי שאכן נעשה בימים אלה בארגון אמנסטי הבין-לאומי). לא היינו ממהרים לקבוע כי הנהגת ההתקוממות בשטחים נקיה מאחריות לפגיעות קשות בזכויות אדם.

הגבלת המנדט של "בצלם" לפגיעות בזכויות אדם על ידי ממשלת ישראל היא פועל יוצא של היותנו ארגון **ישראלי** לזכויות אדם. מקרי רצח והתעללות מזעזעים כל אחד מאיתנו, אך כפעילי זכויות אדם ישראלים, אחריותנו הראשונה היא להתריע על הפגיעות הנעשות על-ידי ממשלתנו, ולמעשה בשמנו. תפקידנו כאזרחי מדינה דמוקרטית הוא להשתתף בעיצוב הנורמות המוסריות של מדינתנו ומדיניותה כלפי מאות אלפי בני-אדם הנמצאים בשליטתה והזכאים להגנתה.

על אף כל הסייגים, הוחלט לעשות מאמץ לשקף תמונת-מצב כוללת ככל האפשר על חומרת מצב זכויות האדם בשטחים. בחלקו הגדול הדו"ח אינו אלא עדכון והרחבה של המימצאים אשר דווח עליהם בדפי המידע החודשיים מאז מאי 1989 ובפרסומים אחרים של "בצלם". מרבית פרקי הדו"ח עוסקים בהפרות החמורות, כאלה הגורמות למוות, לפגיעה פיסית ולהגבלת חירויות, ופחות בהפרת זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות.

קביעת ההפרות שהדו"ח עוסק בהן הושפעה בחלקה גם משיקולי נגישות למידע. כך אירע שנושאים חשובים כגון זה שבסעיף 5 של ההכרזה האוניוורסאלית, "לא יהיה אדם נתון לעינויים, לא ליחס או לעונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים", לא באים לידי ביטוי בדו"ח.

איסוף הנתונים לקח בחשבון כל מידע המופץ על-ידי רשויות המימשל בישראל, ו"בצלם" הקפיד לבקש את תגובת שלטונות הביטחון למידע שבידו, אם גם פעמים רבות לא זכה למענה. כמו כן נאספו נתונים והערכות של ארגונים אחרים שעוסקים בזכויות אדם, פלסטיניים ישראליים ובין-לאומיים, ממשלתיים ולא-ממשלתיים. חלק בלתי מבוטל של החומר מתבסס על דיווחים, שנמצאו מהימנים, בכלי התקשורת ועל איסוף נתונים על-ידי אנשי "בצלם" בסיורים בגדה המערבית וברצועת עזה.

תמונת המצב הכוללת המצטיירת מאז פרוץ האינתיפאדה, מצביעה על שינויים משמעותיים ביותר של דפוסי הפרות זכויות האדם על-ידי שלטונות ישראל בשטחים. שינויים אלה בולטים בעיקר מן הבחינה הכמותית,ואילו במישור המהותי נוספו אמצעים מעטים שלא היכרנו בעבר, כגון סוגי התחמושת, כדורי פלסטיק או גומי בצורות שונות, והוראות לפתיחה באש על אזרחים. לעומת זאת, במישור הכמותי חל גידול של עשרות ואף אלפי מונים במגבלות שהיו קיימות בעבר, כגון מעצרים מינהליים, גירושים, פיצוץ בתים ואטימתם. העונשים הקולקטיוויים הורחבו לממדים של מדיניות המונית ולתקופות ארוכות: עוצר, הגבלות תנועה, סגירת המערכת החינוכית מגני הילדים ועד למוסדות להשכלה גבוהה.

עיון מעמיק בדפי הדו"ח מוכיח מעל לכל ספק שאפשרות קיומו של "כיבוש נאור" איננה אלא אשליה. מעבר לחילוקי הדיעות הפוליטיים באשר לדרכים לפתרון הסכסוך, חשוב ללכד את מרבית הציבור לשמירה על סטנדרטים מינימאליים בהתנהגות כלפי הזולת. כניסתנו המחודשת כמדינה ריבונית לקהילה הבין-לאומית הטילה עלינו מחויבויות מעשיות ומוסריות, בעיקר לאור העובדה שהכרזת זכויות האדם של האו"ם נכתבה בעקבות זוועות מלחמת העולם השניה, כנאמר בה, "הואיל והזלזול בזכויות האדם וביזויין הבשילו מעשים פראיים שפגעו קשה במצפונה של האנושות"[3]

תקוותנו היא שהקורא לא יעמוד מנגד ושיתגייס גם הוא למען שמירת צלם אנוש, למען כבוד זכויות האדם.

אדי קאופמן

נספח

ההכרזה העולמית בדבר זכויות האדם

הערות

1. **על המשמר**, 28.3.89.
2. יצחק יצחקי, מכתב למערכת, **ידיעות אחרונות**, 12.4.89.
3. מתוך המבוא, **הכרזה עולמית בדבר זכויות האדם**, האומות המאוחדות, 1948.

הכרזה עולמית בדבר זכויות האדם

האיש והכרה בכבוד הטבעי אשר לכל בני משפחת האדם ובזכויותיהם השוות והבלתי נפקעות הוא יסוד החופש, הצדק והשלום בעולם.
האיש והזלזול בזכויות האדם וביזיון הבשילו מעשים פראיים שפגעו קשה במצפונה של האנושות. בניין עולם, שבו ייהנו כל יצורי אנוש מחירות הדיבור והאמונה ומן החירות מפחד ומפחשור, הוכרז כראש שאיפותיו של כל האדם.
האיש והכרח חיוני הוא שזכויות האדם תהיינה מוגנות בכוח שלטונו של החוק, שלא יהא האדם אנוס, כמפלט אחרון, להשליך את יהבו על מרידה בעריצות ובדיכוי.
האיש והכרח חיוני הוא לקדם את התפתחות של יחסי ידידות בין האומות.
האיש והעמים המאורגנים מארגון האומות המאוחדות חזרו ואישרו במגילה את אמונתם בזכויות היסוד של האדם, בכבודה ובערכה של אישיותו ובזכות שווה לגבר ולאישה, ונמנו ונמנו אתם לסייע לקידמה חברתית ולהעלאת רמת החיים בתוך יותר חירות.
האיש והמדינות החברות החתיימו כעבור, בשיתוף עם ארגון האומות המאוחדות, לטיפוח יחס כבוד בכלל אי זכויות האדם ואל חירויות היסוד והקפדה על קיומן.
האיש והבנה משותפת במהותן של זכויות וחירויות אלה הוא תנאי חשוב לקיומה השלם של התחייבות זו.
לפיכך, מכריזה העצרת באוזני כל נאי העולם את הכרזה הזאת בדבר זכויות האדם ברמת הנושאים הכללית לכל העמים והאומות, כדי שכל יחיד וכל גוף חברתי ישוחה תמיד לנגד עיניו ושאף לטפח, דבר קיפוח וחיינוך, יחס של כבוד אל הזכויות ואל החירויות הללו, ולהבטיח באמצעים הדגרתיים, לאומיים ובינלאומיים, שהכרה בעקרונות אלה והקפדה עליהם תהא כלליה ויעילה בקרב אוכלוסי המדינות החברות ובקרב האוכלוסים שבארצות שיפוטם

סעיף 1. כל בני אדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לכיכן, חובה עליהם לנהוג איש בריעהו ברוח של אחווה.

סעיף 2. (1) כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא אפילו כלשהי מטעמי גזע, צבע, מין, לשון, דת, דעה פוליטית או דעה בעניינים אחרים, בגלל מוצא לאומי או חברתי, קניין, לידה או מעמד.
(2) נוסף לזה, לא יופלה אדם על פי מעמדו הבינלאומי של המדינה או סמכותה אז על פי מעמדה הבינלאומי של המדינה או הארץ שאיה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית, ובין שהיא נתונה לאמנות, בין שהיא נטולת שלטון עצמי ובין שריבונותה מוגבלת כל הנבלה אחרת.

סעיף 3. כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי.

סעיף 4. לא יהיה אדם עבד או משועבד, עבדות וסחר עבדים יאסרו לכל צורותיהם.

סעיף 5. לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא לחיפוש או לעונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים.

סעיף 6. כל אדם זכאי להיות נוכר בכל מקום כאישות בפני החוק.

סעיף 7. הכל שווים לפני החוק וזכאים ללא אפליה להגנה שווה של החוק. הכל זכאים להגנה שווה מפני כל אפליה המפירה את מגוות הבהגה הזאת ומפני כל הסתה לאפליה זו.

סעיף 8. כל אחד זכאי לתקנה יעילה מטעם בתי הדין הלאומיים המוסמכים נגד מעשים המפירים את זכויות היסוד שניתנו לו על־פי החוקה והחוקים.

סעיף 9. לא ייאסר אדם, לא ייעצר ולא יוגלה באופן שרירותי.

סעיף 10. כל אדם זכאי, מתוך שוויון נמור עם זולתו, למשפט הוגן ופומבי של בית־דין בלתי תלוי וללא משוא פנים בשעה שבאים לקבוע זכויותיו וחובותיו ולבדוק כל אשמה פלילית שהובאה נגדו.

סעיף 11. (1) אדם שנאשם בעבירה פלילית חיוקתו שהוא זכאי, עד שלא הוכחה אשמתו בחוק במשפט פומבי, שבו ניתנו לו ככל הערבות הדרושות להגנתו.
(2) לא יורשע אדם בעבירה פלילית על מעשה או על הזנחה שלא נחשבו בשעתם לעבירה פלילית לפי החוק הלאומי או הבינלאומי. לא יוטל עונש חמור מהעונש שהיה ניהג בזמן שעבר את העבירה הפלילית.

סעיף 12. לא יהא אדם נתון להתערבות שרירותית בחייו הפרטיים, במשפחתו, בבמענו, בחליפת מכתביה שלו, ולא לפגיעה בכבודו או בשמו הטוב. כל אדם זכאי להגנת החוק בפני התערבות או פגיעה כאלה.

סעיף 13. (1) כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בתוך כל מדינה.
(2) כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור אל ארצו.

סעיף 14. (1) כל אדם זכאי לבקש ולמצוא בארצות אחרות מקלט מדיניים.
(2) אין להסתמך על זכות זו במקרה של האשמה פלילית שמקורה האמיתי במעשי שש לא־פוליטיים או במעשים שהם בניגוד למטרותיהן ולעקרונותיהן של האומות המאוחדות.

סעיף 15. (1) כל אדם זכאי לאזרחות.
(2) לא תישלל מאדם אזרחותו דרן שרירות ולא תקונה

סעיף 16. (1) כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הנבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת. הם זכאים לזכויות שוות בשעשה הנישואין בתקופת הנישואין ובשעת ניטוקם.
(2) שאר הנישואין יכנסו לתוקפו רק מתוך הסכמה חופשית ומלאה של בני האגם העתידיים.
(3) המשפחה היא היחידה הקיבוצית הטבעית והיסודית של החברה, והיא זכאית להגנה על ידי החברה והמדינה.

סעיף 17. (1) כל אדם זכאי להיות בעל קניין, בין לבדו ובין ביחד עם אחרים.
(2) לא יישלל מאדם קניינו דרך שרירות.

סעיף 18. כל אדם זכאי לחירות המחשבה, המצפון והדת, חירות זו כוללת את הזכות להסיר את דתו או את אמונתו ולכתת בטוי כיתו או לאמונתו, לבדו או בציבור, בגשות היחיד או בגשות הרבים, דרן הוראה, נוהג, פולחן ושמירת מצוות.

סעיף 19. כל אדם זכאי לחירות הדעה וביטוי, לרבות החירות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן בכל הדרכים וללא סייגי גבולות.

סעיף 20. (1) כל אדם זכאי לחירות ההתאספות וההתאגדות בדרכי שלום.
(2) לא יכפו על אדם השתייכות לאגודה.

סעיף 21. (1) כל אדם זכאי להשתתף בהנהלת ארצו, בין אם השתתפות ישירה ובין אם דרך נציגות שנבחרה בבחירות חפשיות.
(2) כל אדם זכאי לשוויון בכניסה לשירות בממנון של ארצו.
(3) רצון העם הוא היסוד לסמכותה של הממשלה. העם יביע את רצונו בבחירות בשרות הנשות בעיתים מזומנות, כפי זכות בחירה כללית ושוות ובהצבעה השאית, או לפי סדר של בחירה חופשית כיוצא בזה.

סעיף 22. (1) כל אדם, כחבר החברה, זכאי לביטחון סוציאלי וזכאי לתבוע שהזכויות הכלכליות הסוציאליות והתרבותיות, שהן חיוניות לכבודו לאדם ולהתפתחות החופשית של אישיותו, ויובטחו במאמץ לאומי ובשיתוף פעולה בינלאומי בהתאם לארגונה ולאוצרותיה של המדינה.

סעיף 23. (1) כל אדם זכאי לעבודה לבחירה חופשית של עבודתו, לתנאי עבודה צודקים והוגנים ולהגנה מפני אבטלה.
(2) כל אדם, ללא כל אפליה, זכאי לשכר שווה בעד עבודה שווה.
(3) כל עובד זכאי לשכר צודק והוגן, אשר יבטיח לו ולבני ביתו קיום הראוי לכבוד האדם שיושכם, אם יהיה צורן בכך, על־ידי אמצעים אחרים של הגנה סוציאלית.
(4) כל אדם זכאי לאגד אגודות מקצועיות ולהצטרף לאגודות כדי להגן על עניינו.

סעיף 24. כל אדם זכאי למנוחה ולפנאי, ובכלל זה הגבלת שעות העבודה במידה המתקבלת על הדעת וחופשה בשכר לעיתים מזומנות.

סעיף 25. (1) כל אדם זכאי לרמת חיים נאותה לבריאותם ולרווחתם שלו ובני ביתו, לרבות מזון, לבוש, שיכון, טיפול רפואי, שירותים סוציאליים כדרוש וזכות לביטחון במקרה של אבטלה, מחלה, אי־כשירות לעבודה, אלמנות, זקנה או מחסור אחר בנסיבות שאינן תלויות בו.
(2) אימהות וילדות זכאיות לטיפול מיוחד ולסייע כל הילדים בין שנולדו בנישואין או שלא בנישואין, ייהנו במידה שווה מהגנה סוציאלית

סעיף 26. (1) כל אדם זכאי לחינוך. החינוך יינתן חינם, לפחות בשלבים הראשונים והיסודיים. החינוך בשלב הראשון הוא חובה. החינוך הטכני והמקצועי יהיה מצוי לכל, והחינוך הגבוה יהיה פתוח לכל במידה שווה ועל יסוד הכשרון.
(2) החינוך יכוון לפיתוח המלא של האישיות ולטיפוח יחס כבוד לזכויות האדם ולחירויות היסודיות. החינוך יטפח הבנה, סובלנות וידידות בין כל העמים והקיבוצים הדתיים והגזעיים, ויסייע למאמץ של האומות המאוחדות לקיים את השלום.
(3) להורים זכות בכורה לבחור את דרן החינוך לילדיהם.

סעיף 27. (1) כל אדם זכאי להשתתף תוך חירות בחייו התרבותיים של הציבור, ליהנות מהאמנויות ולהיות שותף בהתקדמות המדע ובברכתו.
(2) כל אדם זכאי להגנת האינטרסים המוסריים והחומריים הכרוכים בכל יצירה מדעית, ספרותית, או אמנותית שהוא פרי רוחו.

סעיף 28. כל אדם זכאי למשטר סוציאלי ובינלאומי, שבו אפשר יהיה לקיים במלואן את הזכויות ואת החירויות אשר נקבעו בהכרזה זו.

סעיף 29. (1) כל אדם יש לו חובות כלפי הכלל, בין רק בתוך הכלל נתונה לו האפשרות להתפתחות החופשית והמלאה של אישיותו.
(2) לא יוגבל אדם בזכויותיו ובחירויותיו, פרט לאותן הגבלות שנקבעו בחוק שתן לצות להבטיח את ההכרה בזכויות ובחירויות של הזולת ואת יחס הכבוד אליהן, ובן את מילוי הדרישות הצודקות של המוסר, של הסדר הציבורי ושל טובת הכלל בתוך חברה דמוקרטית.
(3) לעולם לא ישתמשו בזכויות ובחירויות אלה בניגוד למטרותיהן ולעקרונותיהן של האומות המאוחדות.

סעיף 30. שום דבר בהכרזה זו לא יתפרש כאילו הוא נא להקנות למדינה, לציבור או ליחיד כל זכות שהיא לעסוק בפעולה או לבצע מעשה שתכליתם לקפח כל זכות או חירות מן הזכויות והחירויות הקבועות בהכרזה זאת.

הרוגים

לאור ההבדלים בדיווחי הגורמים השונים על מספרי ההרוגים הפלסטינים באינתיפאדה, ראוי להסביר כיצד אנחנו מגיעים לנתונים שלנו.

המקורות העיקריים לנתונים על הרוגים הם ארבעה: מקורות פלסטיניים (ארגוני זכויות אדם בגדה המערבית וברצועת עזה), מערכת הביטחון (דובר צה"ל, שר הביטחון, הרמטכ"ל וסגנו), העיתונות הישראלית ותחקירים של "בצלם".

ההערכות המספריות של המקורות הפלסטיניים הן הגבוהות ביותר, וכוללות הרוגי ירי והרוגים מפגיעות שאינן ירי, וכן מקרי מוות כתוצאה משאיפת גאז מדמיע ומוות בנסיבות לא ברורות. בשתי הקטגוריות האחרונות נכללים מקרים שאין כל אפשרות לקבוע באופן חד-משמעי שנגרמו על-ידי כוחות הביטחון או אזרחים ישראלים.

הנתונים שמוסרים דובר צה"ל ושר הביטחון אינם חופפים אלה לאלה. נתוני דובר צה"ל הם הנמוכים ביותר. לצה"ל יש קושי אובייקטיווי במניין הפגיעות, שכן חלק מן ההרוגים (והרבה מאוד פצועים) אינם עוברים דרך בתי-החולים ואינם מדווחים לכוחות בשטח. למיטב ידיעתנו, דובר צה"ל איננו מונה חלק ניכר מהרוגי המכות.

נתוני שר הביטחון קרובים לאלה של "בצלם", אולם אינם כוללים חלק מהמקרים, שעל פי תחקירינו נגרמו על-ידי כוחות הביטחון ובכל זאת אינם נמנים על-ידי השר.

בתשובה לשאילתא של ח"כ דדי צוקר על ההבדלים בדיווחי הגורמים השונים של מערכת הביטחון,[1] השיב שר הביטחון כי דובר צה"ל מתייחס רק לנפגעים מפעילות כוחות הביטחון וגורמים אחרים כוללים גם הרוגים שנפגעו על-ידי תושבים מקומיים או מסיבות אחרות.[2]

העיתונות הישראלית מדווחת יום-יום על הרוגי היום הקודם, בהישענה על מקורותיה הפלסטיניים ועל מקורות ביטחוניים.

נתוני "בצלם" כוללים את כל ההרוגים הפלסטינים בשטחים — מירי או מפגיעות שאינן ירי - שיש לנו יסוד סביר להניח שמותם נגרם על- ידי כוחות הביטחון. במקרים שבהם יש פער בין דיווחי המקורות הפלסטיניים לבין אלה של צה"ל, אנו עורכים חקירה באמצעות אנשי השטח שלנו ומבקשים הבהרות ממשרד הביטחון.

נתוני ההרוגים עודכנו לקראת פרסום הדו"ח השנתי. נערכו כמה תחקירים ונתגלו עובדות חדשות. בשל כך קיימים הבדלים קלים בין הנתונים המתפרסמים כאן לבין אלה שהתפרסמו בדפי המידע החודשיים של "בצלם".

1. הרוגים פלסטינים מידי כוחות הביטחון

מיום פרוץ האינתיפאדה, 9 בדצמבר 1987 ועד 30 נובמבר 1989, נהרגו 586 פלסטינים מידי כוחות הביטחון*
293 נהרגו בשנה הראשונה, עד 8 דצמבר 1988, ו-293 בשנה השניה.

מאש חיה (כולל כדורי פלסטיק ו"גומי") — 555.
270 בשנה הראשונה ו-285 בשניה.
מפגיעות שאינן אש חיה (מכות, כוויות ואחרות) — 31.
23 בשנה הראשונה ו-8 בשניה.

לפחות 72 בני-אדם נוספים נפטרו זמן קצר אחרי שנחשפו לגאז מדמיע, מהם קרוב ל-30 תינוקות. יש קושי רפואי להצביע על חשיפה לגאז מדמיע כגורם ישיר ויחיד למוות.

---

* בחמשת הימים הראשונים של דצמבר 1989 נהרגו עוד 8 בני-אדם מידי כוחות הביטחון, ביניהם ילדה בת 10. נכון ליום 5 בדצמבר 1989 נהרגו 594 פלסטינים מידי כוחות הביטחון.

1.1 בחלוקה לחודשים

השנה הראשונה — 9 דצמבר 1987 — 8 דצמבר 1988

החודש	מספר ההרוגים בגדה המערבית	מספר ההרוגים ברצועת עזה	סך-הכול
דצמבר 1987	8	14	22
ינואר 1988	4	13	17
פברואר	27	5	32
מארס	37	5	42
אפריל	26	18	44
מאי	13	4	17
יוני	9	4	13
יולי	20	4	24
אוגוסט	16	11	27
ספטמבר	8	8	16
אוקטובר	21	3	24
נובמבר	7	4	11
דצמבר עד 8.12.88	3	1	4
סך הכול בשנה הראשונה	199	94	293

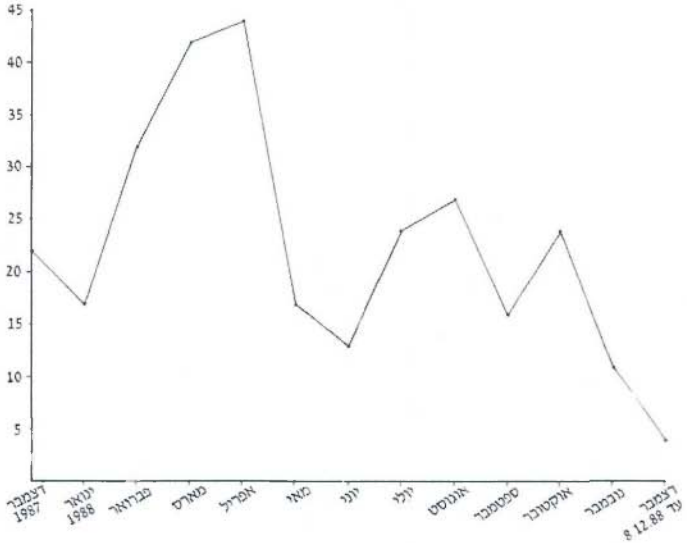

השנה השניה — 9 דצמבר 1988 — 30 נובמבר 1989

החודש	מספר ההרוגים בגדה המערבית	מספר ההרוגים ברצועת עזה	סך-הכול
דצמבר מ-9.12.88	18	8	26
ינואר 1989	13	6	19
פברואר	11	6	17
מארס	11	13	24
אפריל	20	11	31
מאי	15	18	33
יוני	9	10	19
יולי	19	12	31
אוגוסט	14	13	27
ספטמבר	16	7	23
אוקטובר	20	10	30
נובמבר	12	1	13
סך הכול בשנה השניה	178	115	293
סך הכול בשנתיים	377	209	586

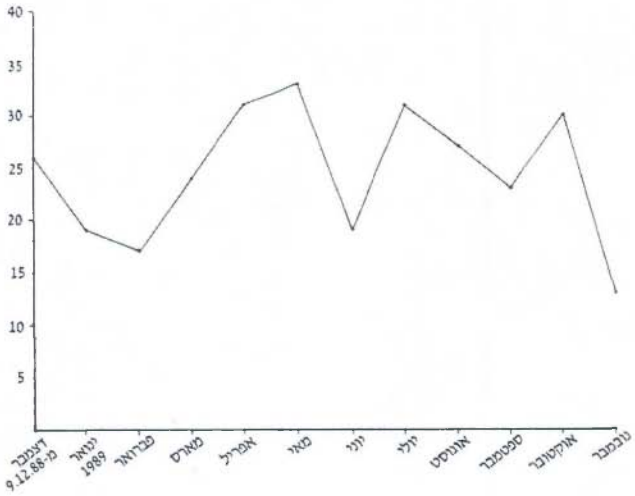

צילום: מוטי רוזיצקי

1.2 גיל ההרוגים

גיל	ההרוגים בשנה הראשונה		ההרוגים בשנה השניה		סה"כ בשנתיים	סה"כ באחוזים
	מספר	ב-%	מספר	ב-%		
עד 12	9	3.1	28	9.6	37	6.3
13—16	42	14.3	52	17.8	94	16.1
17—24	163	55.6	173	59.0	336	57.3
25—35	55	18.8	27	9.2	82	14.0
36—45	11	3.8	5	1.7	16	2.7
46 ומעלה	13	4.4	8	2.7	21	3.6
סך-הכול	293	100	293	100	586	100

1.3 סיבת המוות

סיבה	מספר ההרוגים בשנה הראשונה			מספר ההרוגים בשנה השניה			סך־הכול בשנתיים
	בגדה	בעזה	סה"כ	בגדה	בעזה	סה"כ	
מכות	7	13	20	1	2	3	23
התחשמלות	1	—	1	—	—	—	1
נפלי פגזים	—	—	—	3	—	3	3
אחר	1	1	2	1	1	2	4
סה"כ לא מירי	9	14	23	5	3	8	31
ירי	190	80	270	173	112	285	555
סך-הכול	199	94	293	178	115	293	586

1.4 בחלוקה לנפות

השנה הראשונה
9 דצמבר 1987 –
8 דצמבר 1988

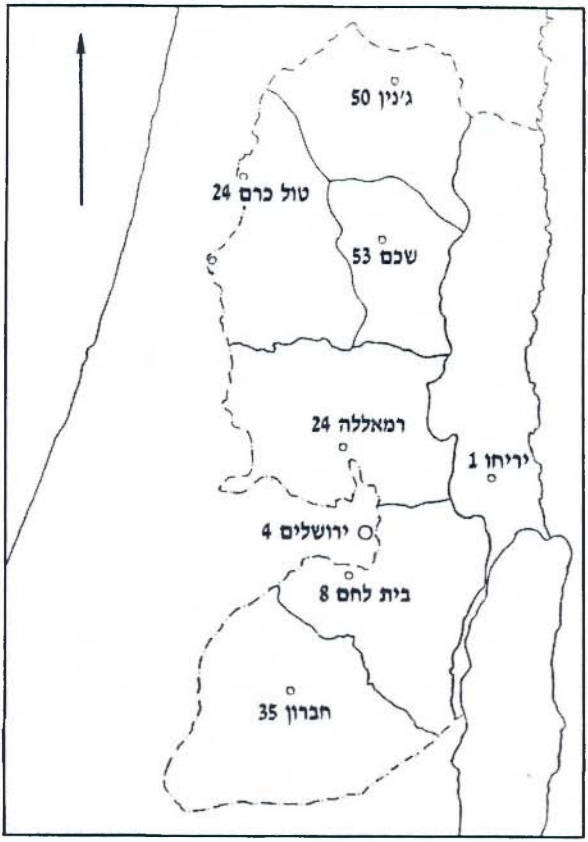

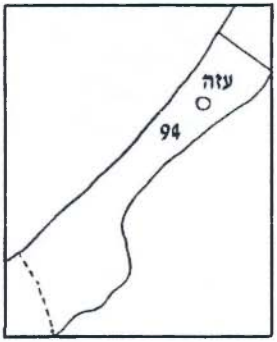

השנה השניה
9 דצמבר 1988 –
30 נובמבר 1989

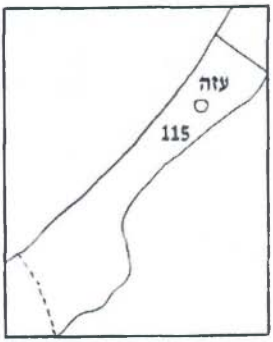

1.5 סיכום

בסך הכול נהרגו בשטחים מתחילת האינתיפאדה ועד ה-30 בנובמבר 1989, 586 תושבים פלסטינים, מהם 377 בגדה המערבית ו-209 ברצועת עזה.
37 מההרוגים היו ילדים עד גיל 12, ו-94 בגילאים 13-16.
מספר ההרוגים בשנה השניה לאינתיפאדה, עד ה-8.12.89, גבוה במעט, ככל הנראה, מזה שבשנה הראשונה.
נתוני השנה השניה בדו"ח זה מתייחסים רק להרוגים עד ל-30 בנובמבר 1989, וסך כל ההרוגים האלה (293) שווה לסך כל הרוגי השנה הראשונה.
עם זאת, יש כמה הבדלים בולטים:

1.51 גיל ההרוגים

בני ה-17-24 היוו את רוב ההרוגים הפלסטינים בשתי השנים, כ-56% בשנה הראשונה וכ-57% בשניה.
במספר הילדים ההרוגים בשנה השניה (80) חלה עליה דרסטית, של כ-57%, לעומת מספרם בשנה הראשונה (51).
בולטת במיוחד עליית מספרם של ההרוגים עד גיל 12, מ-9 בשנה הראשונה ל-28 בשניה. מספר ההרוגים בגילאים אלה עלה פי שישה ברצועה (מ-2 ל-12), ולמעלה מפי שניים בגדה (מ-7 ל-16).
גם מספר ההרוגים בגילאים 13-16 עלה ברצועה (מ-17 ל-22) ובגדה (מ-25 ל-30).
הילדים היוו כ-17% מכלל ההרוגים בשנה הראשונה וכ-27% בשנה השניה.

1.52 סיבת המוות

בשנה השניה חלה ירידה משמעותית במספר ההרוגים שלא מירי, מ-23 ל-8. נתון זה בולט עוד יותר בהשוואת מספר ההרוגים ממכות: 20 בשנה הראשונה ו-3 בשניה.
לעומת זאת, גדל מספר ההרוגים מירי, מ-270 בשנה הראשונה ל-285 בשניה.

1.53 בחלוקה לנפות

חלה עליה בולטת (של 22%) במספר ההרוגים ברצועה (מ-94 ל-115), וירידה מקבילה בגדה (מ-199 ל-178).
בתוך הגדה היה המספר הגבוה ביותר של הרוגים בשכם — בשתי השנים — והם היוו 27% מהרוגי הגדה בשנה הראשונה ו-32% בשניה.
בג'נין ובחברון ירד מספר ההרוגים בשנה השניה לכמחצית מספרם בראשונה, ולעומת זאת בבית-לחם שולש מספר ההרוגים. בשאר הנפות לא חל שינוי מהותי.
ירושלים ויריחו הן נפות עם מספר ההרוגים נמוך יחסית, בשתי שנותיה של האינתיפאדה.

2. הרוגים פלסטינים שלא מידי כוחות הביטחון

"בצלם" מחויב לסטנדרטים בין-לאומיים של זכויות אדם, ופועל רק בהקשר של הממשלה או גופים אחרים, שיש בידם לאכוף חוק וסדר. לפיכך אין המרכז מתעד ישירות הפרות זכויות אדם הנעשות בידי יחידים או בידי קבוצות, שאינן שלוחות של גוף חוקי ומוכר. עם זאת, מובאים הנתונים שלהלן כרקע להבנת המצב השורר בשטחים ולהדגשת מחירו בחיי אדם.

2.1 הרוגים פלסטינים מידי אזרחים ישראלים

מאז פרוץ האינתיפאדה נהרגו 25 פלסטינים בנסיבות בהן הועלה חשד נגד אזרחים ישראלים.*
14 נהרגו בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, ו-11 בשניה.

2.2 פלסטינים שנהרגו מידי פלסטינים אחרים, החשודים בשיתוף פעולה

מאז פרוץ האינתיפאדה נהרגו 5 פלסטינים בידי פלסטינים אחרים, החשודים בשיתוף פעולה עם שלטונות ישראל.
בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרג פלסטיני אחד בנסיבות כאלה, ובשנה השניה נהרגו עוד 4 פלסטינים.

2.3 פלסטינים שנהרגו מידי פלסטינים אחרים

לפי נתוני סוכנות אסושייטד פרס, נהרגו מתחילת האינתיפאדה ועד סוף נובמבר 1989, 153 פלסטינים, שמוגדרים כחשודים בשיתוף פעולה עם השלטונות הישראליים. 22 מהם נהרגו בשנה הראשונה ו-131 בשנה השניה.
למיטב ידיעתנו, בתוך המספר הזה נכללים אכן פלסטינים ששיתפו פעולה עם השב"כ ועם המינהל האזרחי, אך יש בהם כאלה שנחשדו בעבירות מוסר, זנות וסמים, וגם הריגות על רקע יריבויות פוליטיות וסכסוכים משפחתיים.
ב-14 בנובמבר 1989, פרסם ארגון אמנסטי כי למעלה מ-120 פלסטינים נהרגו בידי פלסטינים אחרים בין דצמבר 1987 לאוקטובר 1989, חלקם נחקרו ועונו בטרם נהרגו. הארגון אומר כי "ההריגות הללו נעשות בדרך כלל על-ידי יחידות מיוחדות של פלסטינים, שמטרתם להעניש אנשים הנחשבים למשתפי פעולה עם שלטונות ישראל. דווח כי מנהיגים פלסטינים קראו לשמור על איפוק והורו לנקוט תחילה בפעולות אזהרה, אך לא גינו את הרג משתפי הפעולה."[3]

3. הרוגים ישראלים

מאז תחילת האינתיפאדה ועד 30 בנובמבר 1989, נהרגו בשטחים 19 ישראלים, מהם 10 חיילים ו-9 אזרחים, ביניהם 3 פעוטות.
בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו 8 ישראלים מידי פלסטינים בשטחים, מהם 3 חיילים ו-5 אזרחים.

---

* ראה פרק "אפליה באכיפת החוק".

בשנה השניה, עד 30 בנובמבר 1989, נהרגו 11 ישראלים, מהם 7 חיילים ו-4 אזרחים.

5 חיילים ושני אזרחים נורו למוות
2 חיילים ואזרח אחד נדקרו למוות
2 חיילים ואזרח אחד נהרגו מאבן או בלוק שפגעו בראשם
חייל אחד ו-5 אזרחים נהרגו מבקבוק תבערה

בנוסף לאלה נהרגו בשטחים הנערה תרצה פורת, מירי המאבטח רומם אלדובי, באפריל 1988, במה שמכונה "פרשת ביתא"; והפעוט איתי חמצני, מאש חיילי צה"ל, באוגוסט 1989, כשאביו סבר שהחיילים הם מחבלים ופתח לעברם באש.

4. הרוגים בתוך הקו הירוק

"בצלם", על-פי הגדרתו, לא מתעד אירועים בתוך הקו הירוק. אף על פי כן, היו מקרים בהם אזרחים ישראלים נהרגו בידי פלסטינים מהשטחים, ומקרים אחרים בהם פלסטינים מהשטחים נהרגו בידי ישראלים בתוך הקו הירוק. גם אם לעתים יש קושי להגדיר חלק מהם כקשורים לאינתיפאדה, יש אירועים שמניעיהם אינם מוטלים בספק.

4.1 ישראלים ואזרחים זרים

על-פי דובר צה"ל,* מאז תחילת האינתיפאדה ועד 30 בנובמבר 1989, נהרגו בתוך הקו הירוק 4 חיילים ו-23 אזרחים ישראלים וזרים מידי פלסטינים תושבי השטחים.
בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו בתוך הקו הירוק 6 אזרחים ישראלים מידי פלסטינים תושבי השטחים.
בשנה השניה, עד סוף נובמבר 1989, נהרגו 4 חיילים ו-17 אזרחים ישראלים וזרים.**

ההרוגים הישראלים ב-1989 היו:
ד"ר קורט שלינגר, שנדקר למוות בתל-אביב בידי תושב ג'בליה, ב-5.1.89.
עורכי-הדין קלמן ורדי וניסים לוי, שנדקרו למוות בירושלים בידי תושב השטחים, ב-3.5.89.
סמל אבי ספורט נורה למוות בידי תושבי עזה. גופתו נתגלתה ב-7.5.89, קבורה בצומת גבעתי, לאחר שהיה נעדר כשלושה חודשים.
13 אזרחים ו-3 חיילים שנהרגו בדרך לירושלים, כאשר תושב נוסייראת דירדר את האוטובוס שנסעו בו לתיהום, ב-6.7.89.
זלמן שליין, שנדקר למוות בגן-יבנה על-ידי 2 צעירים מעזה, ב-14.7.89.
מיכאל אשטמקר, נרצח בתל-אביב בידי תושב רמאללה, ב-7.9.89.

---

* פנייתנו ל"מרכז המידע היהודי בחברון", בבקשה לקבל את המידע שבידם על אזרחים ישראלים וזרים שנהרגו בידי פלסטינים, נענתה בשלילה.

** המספר הזה אינו כולל את החייל הנעדר אילן סעדון ואת פרופ' מנחם שטרן, שנרצח בעמק המצלבה ב-22.6.89 ואינו מופיע ברשימת דובר צה"ל. לשאלתנו, נענינו ממשרד הדובר כי אין בידיו מידע חד-משמעי הקושר את רצח פרופ' שטרן לפעילות חבלנית.

4.2 פלסטינים

מאז תחילת האינתיפאדה נהרגו בתוך הקו הירוק לפחות 5 פלסטינים מידי אזרחים ישראלים.
3 מהם בשנה הראשונה ו-2 בשניה.

בין ההרוגים הפלסטינים היו:
ב-9.8.88 שרפו תושבים מאור-יהודה צריף שבו ישנו 3 תושבי עזה:
ח'ליל מוסטפה עבדלי, בן 41 מחאן-יונס, נפטר ב-10.8.88.
סעיד סאלח עבד, בן 20 מתל-סולטאן, נפטר ב-11.8.88.
נסים אברהים עבד, בן 26 ממחנה ע'זי, נפטר ב-15.8.88.
ב-22.5.89 נהרג עבד אל-עזיז זבדי, בן 42 מחרטיה, מזריקת אבן על מכוניתו בכביש אשקלון-קריית-גת.
ב-6.7.89 נהרג כאמל סמיח נצאר, בן 38 מסג'ע'ייה, לאחר שאבן פגעה במכוניתו ליד מושב שיבולים שבנגב.

נספחים

א. מותו של נאסר איברהים אל-קסאס מדהיישה
ב. מותו של סלאח אל-באחש משכם

הערות

1. ח"כ דדי צוקר, שאילתא לשר הביטחון, 9 בפברואר 1989.
2. שר הביטחון יצחק רביו, בתשובה לשאילתא של ח"כ דדי צוקר, 12 באפריל 1989.
3. Amnesty International, MDE 15/WU 11/89, 14 November 1989

נספח א'

מותו של נאסר איברהים אל־קסאס, ממחנה דהיישה

ביום 2.5.89, ביקרו עו"ד דן סיימון מהאגודה לזכויות האזרח בישראל ובאסם עיד מ"בצלם", במחנה הפליטים בדהיישה, וגבו את התצהיר הבא.

אני הח"מ _____, תושב מחנה הפליטים בדהיישה, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, אני מצהיר בזה ככתב כדלקמן:

1. ביום 16.4.89 התאספה קבוצה של נערים מחוץ לביתו של עימאד קראקה, שבמחנה הפליטים דהיישה.
2. באותו יום היה עוצר במחנה.
3. קבוצת חיילים, וביניהם חייל המכנה את עצמו "אבו ניגרו", ציוו עלינו להיכנס לתוך הבית, הם גם קיללו אותנו. היתה אווירה מתוחה בין החיילים ובין הצעירים.
4. בסביבות השעה 13:15 עמדה קבוצת הנערים בצומת הרחוב המערבי (שכיוונו מזרח-מערב) ורחוב "תחנת המשטרה" אשר יורד בכיוון צפון. במורד הדרך, בכיוון צפון, במרחק של כ-80 מטרים מהצומת, היתה קבוצה של החיילים הנ"ל. הצעירים החלו לזרוק עליהם אבנים.
5. החיילים ירו לעברנו כדורי גומי, ולאחר מכן גם ירו באש חיה באוויר.
6. קבוצה של שעה צעירים, וביניהם נאסר איברהים אל-קסאס בן ה-16 וגם אני, התחלנו לרוץ בכביש המערבי לכיוון מערב.
7. לאחר ריצה של כ-40 מטרים, יצאו פתאום כ-3 חיילים מתוך סימטה. החיילים היו בין 10-15 מטרים לפנינו. נבהלנו מהחיילים, הסתובבנו והתחלנו לרוץ חזרה לעבר הצומת. כולנו הסתובבנו והתחלנו לרוץ, אף אחד לא נקט בכל פעולה כלפי החיילים האלה, פשוט ברחנו.
8. מיד כשהתחלנו לברוח שמעתי שתי יריות. אחת מהן פגעה בגבו של נאסר אל-קסאס. הוא המשיך לרוץ איתנו, אך אחרי כ-20 מטרים הוא נפל פצוע. הוא מת באותו יום בבית-חולים אל-מוקאסד.
9. בזמן הירי החיילים לא קראו לנו לעצור. הם לא ירו באוויר.

10. הספקנו לרוץ רק כ-2 צעדים לפני שנאסר נורה.

11. למיטב ידיעתי החיילים שירו בנאסר היו חלק מאותה קבוצה של חיילים אשר לעברם נזרקו האבנים, והם רק ביצעו איגוף כדי לבוא אלינו מכיוון מערב.

12. אני חותם על תצהיר זה לאחר שתורגם והוקרא בפני בשפה הערבית על-ידי מר באסם עיד.

חתימת המצהיר

עו"ד דן סיימון פנה ב-8 במאי 1989 לפרקליט הצבאי הראשי, בבקשה לחקור את מותו של נאסר אל-קסאם.
ב-1 ביוני 1989 קיבל עו"ד סיימון תשובה מהפרקליטות ובה נאמר כי נפתחה חקירה וכי תוצאותיה תימסרנה לו.

נספח ב'

מותו של סלאח אל־בחש משכם

ב-10 ביוני, קצת לפני 09:00, נהרג בשוק אשר בקסבה של שכם סלאח אל-בחש בן ה-17, מירי חייל צה"ל.

דובר צה"ל מסר לעיתונות כי הצעיר נורה לאחר שהעמיד פנים כאילו הוא שולף תעודת-זהות ולפתע היכה את אחד החיילים ונמלט במהירות. לטענת דובר צה"ל, לא נענה אל-בחש לקריאת "עצור" של החיילים, ואז נורה*.

מתחקיר של צוות "בצלם", בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח, עולה תמונה שונה מזו שתיאר דובר צה"ל. עדי ראיה, שהיו במרחק 10-15 מטרים ממקום הירי, מסרו בפני עו"ד דן סיימון תצהירים.

אני הח"מ_____, תושב הקסבה בשכם, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, אני מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב הקסבה בשכם. אני עובד בשוק המכונה "חאן הסוחרים" (כיוון הרחוב הוא מזרח-מערב).
2. אני עובד בדוכן הנמצא כעשרה מטרים מערבית מסמטה המכונה "שוק הזהב", וכשלושה מטרים מזרחית ממדרגות "אל-נאסר".
3. ביום 18.6.89 עמדו שלושה חיילים על מדרגות "אל-נאסר" ובידיהם נק' ומכשיר קשר, כן עמדו שלושה חיילים בסמטת "שוק הזהב".
4. בשעה 08:30 בבוקר, ראיתי בחור שאחר-כך התברר לי ששמו סלאח תופיק אל-בחש מהלך בחאן מכיוון מזרח למערב.
5. כשעבר סלאח ליד סמטת "שוק הזהב" שמעתי חייל קורא "תעמוד" בעברית. באותו זמן עברו כשמונה אנשים באיזור סמטת "שוק הזהב".
6. סלאח לא הגיב לקריאת החיילים. הוא לא הסתכל לעברם, לא נעמד ולא התחיל לרוץ. הוא המשיך כרגיל בהליכתו האיטית. לא שמעתי עוד קריאות לעצור ולא נורו יריות באוויר.
7. חייל אחד עמד על המדרגה השניה כשלושה מטרים מערבית ממני. הוא נשא נשק ומכשיר קשר קטן.
8. כשסלאח התקרב לעבר המדרגות, ראיתי את החייל מזנק לעבר סלאח, נעמד מולו במצב כריעה ומכוון לעבר סלאח את נשקו. החייל לא קרא לסלאח, לא ירה באוויר.

---

* **חדשות**, 19.6.89

9. כאשר נחת החייל לפני סלאח, נעמד סלאח מיד והרים את ידיו לאוויר.
10. מיד לאחר מכן ירה החייל בחזהו של סלאח שתי יריות ממרחק של כ-20 סנטימטרים.
11. מיד לאחר מכן שמעתי יריה מהכיוון של החיילים שנעו ב"סמטת הזהב", אני לא יודע לעבר מי נורתה היריה הזאת.
12. לאחר הירי התפתחה מהומה, החיילים פינו את סלאח מן השוק. ידוע לי כי הוא מת לפני הגיעו לבית-החולים.
13. בדרך כלל, כשאני מהלך ברחוב ובו מצויים אנשים נוספים, איני עוצר מיד כשאני שומע חייל קורא למישהו לעצור. אני נעמד ועונה לחייל רק בפעם השניה או השלישית, לאחר שאני בטוח שהחייל קורא לי באופן אישי. כך עושים גם רוב האנשים האחרים שאני מכיר. לא כל תושבי שכם מכירים את המלה "תעצור" בשפה העברית.
14. אותו חייל אשר ירה בסלאח, עמד על אותן מדרגות החל מהשעה 07:00, ועצר אנשים מבלי שקרא להם. הוא היה שם את ידיו על העוברים והשבים, ולוקח אותם לתחקור במגרש שבמעלה מדרגות "אל נאסר".
15. לידיעתי, סלאח אל-בחש לא היה מבוקש על-ידי צה"ל.
16. היום בבוקר הופיע החייל אשר ירה בסאלח באותו מקום.
17. אני חותם על התצהיר לאחר שתורגם והוקרא בפני בשפה הערבית.

חתימת המצהיר

ב-9 ביולי פנה עו"ד דן סיימון לפרקליט הצבאי הראשי בדרישה לחקור את מותו של סלאח אל-בחש.

על-פי בקשת מצ"ח, אירגן עו"ד סיימון בתחילת נובמבר פגישה בין חוקרי מצ"ח לבין העדים משכם, והחקירה התבצעה בנוכחותו.

התיק הועבר לפרקליטות מחוז המרכז להחלטה באשר להעמדת החייל לדין.

פצועים

תוך כדי התמודדות עם האלימות בשטחים, בה נמנעו עקרונית תושבי השטחים משימוש בנשק חם, נזקק צה״ל לאמצעים שונים כדי לפזר הפגנות, לאפשר את תנועת הצבא על-פי צרכיו ולהגן על חיילים שחייהם הועמדו בסכנה על-ידי התושבים.

בעוד שבתחילת הדרך נעשו ניסיונות להפעיל מכות וגאז מדמיע, התפשט בהדרגה השימוש בירי כדורים רגילים. הנזק שנגרם לנפגע מהתחמושת הזאת (קליעים בעלי מהירות לוע גבוהה), הוא חמור, ומספר נפגעי הירי — לעומת הנפגעים ממכות — עלה במהלך העימות, כפי שניתן לראות בטבלאות שלהלן.

מהשוואת חלקי הגוף שנפגעו על-פי מידגם של 1,000 נפגעים מעזה מתחילת 1988, ו-1000 נפגעים מסוף 1988, מתברר שפציעות ראש ופציעות חזה ובטן שכיחות יותר בפצועים מעזה מאשר בפצועי צה״ל במלחמת יום-הכיפורים או במלחמת לבנון.[1] הפגיעות בראש, חזה ובטן בחיילי צה״ל היו בשכיחות דומה לזו שנצפתה בצבאות אחרים. בפצועי עזה היתה השכיחות גבוהה יותר, ואף עלתה לקראת סוף 1988. למותר לציין שהפגיעות הללו מסוכנות יותר לנפגע ולעתים קרובות קטלניות.

נקודה מדאיגה נוספת, העולה מן הנתונים, היא מספר הילדים שנפגעו. בעוד שילדים מגיל 12 ומעלה משתתפים באופן פעיל בהפגנות אלימות, נפגעו גם ילדים קטנים, שאין להניח שהיתה להם נגיעה ישירה לאינתיפאדה.

הרושם שמתקבל הוא, שנעשה שימוש חופשי למדי בירי, תוך גרימת פציעות אנושות, מעבר לנדרש לפיזור הפגנה או להשלטת סדר, וללא נקיטת זהירות מספקת למניעת פגיעה בילדים.

כאשר נשמעו מחאות על השימוש בירי ועל מספר הנפגעים בין תושבי השטחים, עבר צה״ל באוגוסט 1988 לשימוש בכדורי פלסטיק כתחמושת עיקרית. כדורים אלה אמורים לפצוע ולא להרוג, אך מתברר שלא כך הדבר כאשר הם נורים מטווח הקטן מ-75 מטר. בפועל, מסיבות רבות, נורים הכדורים הללו מטווח קצר בהרבה, ועד מהרה התברר שהם גורמים לפציעות חמורות ולמוות.[2]

עמנואל תיאודור

נתונים

המספר המוחלט של הפצועים איננו ידוע לנו, ולמיטב ידיעתנו איננו ידוע לאיש. רבים מהתושבים מעדיפים לא להתאשפז בבתי-חולים, כדי לא להיחשף לחקירות. לעתים קרובות לא יכולים החיילים בשטח לדעת כמה אנשים נפצעו ולפיכך דיווחי צה״ל הם חלקיים בלבד. עם זאת, אין ספק שמדובר באלפים רבים של פלסטינים שנפצעו במהלך השנתיים האחרונות.

UNRWA, סוכנות הסעד והתעסוקה של האו״ם, מוסרת כי מאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף נובמבר 1989 נפצעו 37,439 פלסטינים בשטחים.

בגדה המערבית נפצעו 8,058 פלסטינים, מהם 2,259 פצועי ירי. 484 מהפצועים היו ילדים מתחת לגיל 15.

ברצועת עזה נפצעו 29,381 בני-אדם, מהם 6,269 פצועי ירי. 1,995 מהפצועים היו ילדים מתחת לגיל 15.[3] UNRWA אומרת כי המספרים הללו מייצגים רק את הפצועים שדווחו לסוכנות.

לא ברור לנו אם נתון זה כולל דיווח מכל בתי-החולים, אם הוא כולל גם מקבלי עזרה ראשונה בלבד. יש לזכור כי UNRWA פעילה ברצועת עזה יותר מאשר בגדה המערבית וייתכן שזו הסיבה לפער הבלתי-סביר בין נתוני הפצועים משני איזורים אלה.

בהיעדר מספרים מוחלטים, הנתונים שלהלן מבוססים על נתונים שקיבלנו מבית-חולים אחד, כמידגם, לא בהכרח מייצג, ורק על-מנת לאפיין את גורמי הפציעה.

בית-החולים אל-איתיחאד בשכם

השוואה בין מידגם מהשנה הראשונה — 9.12.87—18.3.88
למידגם מהשנה השניה — 1.5.89—18.6.89

1. גורם הפגיעה

הגורם	שנה ראשונה		שנה שניה	
	מספר פצועים	באחוזים	מספר פצועים	באחוזים
כדורי גומי	79	12	6	3
כדורים אחרים (כולל פלסטיק)	161	23	141	72
סך-הכול מירי	240	35	147	75
גאז	57	8	1	1
חבלות (כולל מכות ושברים)	388	56	45	23
לא צוין	1		4	
סך-הכול	686	99	197	99

מן הטבלה עולה כי אחוז הנפגעים מירי — כדורי גומי, פלסטיק ואחרים — עלה מ־35% בשנה הראשונה ל־75% בשנה השניה.
בהתאם, ירד אחוז הפגיעות כתוצאה מגורמים אחרים, כולל מכות.

2. גיל הפצועים

הגורם	שנה ראשונה		שנה שניה	
	מספר פצועים	באחוזים	מספר פצועים	באחוזים
עד 12	46	7	21	11
16-13	70	10	35	18
19-17	128	19	54	28
29-20	298	44	66	32
39-30	59	8	10	5
45-40	19	3	5	3
מעל 46	59	8	6	3
לא ידוע	7	1		
סך הכול	686	100	197	100

הגיל הממוצע של הפצועים ירד מ-24.1 בשנה הראשונה ל-20.7 בשנה השניה.
אחוז הילדים עד גיל 12 עלה מ-4% בשנה הראשונה ל-11% בשנה השניה.
אחוז בני-הנוער, 13-17, עלה מ-10% בשנה הראשונה ל-18% בשניה.
אחוז הצעירים, 17-19, עלה מ-19% בשנה הראשונה ל-28% בשניה.
בהתאם, ירד משקלן של קבוצות הגיל המבוגרות יותר.

נספח

א. חלוקת פציעות לפי חלקי גוף — עזה, יום-הכיפורים, לבנון

ב. חוות דעת רפואית על פציעה מכדורי פלסטיק

ג. פציעתו של ג'מאל אחמד חוסין רדוואן מרפיח

הערות

1. ראה נספח א'.
2. ראה נספח ב'.
3. UNRWA, 00108, מ-28.11.89.

נספחים

נספח א'

חלוקת פציעות לפי חלקי גוף, עזה, יום-הכיפורים, לבנון

	רצועת עזה תחילת 88'	רצועת עזה סוף 88'	מלחמת לבנון	מלחמת יום הכיפורים
ראש — צואר	13%	27%	13.5 %	13%
חזה — בטן	16%	27%	10.0%	11%

נספח ב'

חוות-דעת רפואית על פציעה מכדורי פלסטיק

הנדון: חוות דעת רפואית בנושא יכולת הפגיעה של קליע פלסטיק

באופן עקרוני, כדור הפלסטיק זהה בכל מאפייניו לבדור של התחמושת רגילה, לבד מהקליע עצמו העשוי מחומר פלסטיק קשיח. את הכדור הפלסטיק ניתן לירות מכל רובה כמעט. אורכו כ-12 מ"מ, מהירות יציאתו מהלוע, 256 קמ"ש. יכולת החדירה של הקליע יורדת יחסית לקליע מתכת, בגלל קשיחותו המתוחה. יחד עם זאת, גוברת יכולת החדירה, ככל שמווח הירי מתקצר. 70 מטר, נחשב כ"מתח הבטוח". בשווחים אלו אין הקליע מסוגל להדור לרקמת עצם. (ירי הנוגע ברגליים בשווחים אלו נחשב לפחות קטלני).

הפגיעה של הקליעים השונים הנמצאים היום בשימוש מתבססת על העקרון של החדרת גוף זר בעל אנרגיה עצמית גבוהה לתוך גוף הנפגע. כתוצאה מפגיעה כזו נגרמים: א. נזק מידי לרקמה שבה הקליע חודר או עובר. ב. דימום ואיבוד דם כתוצאה מפגיעה בכלי דם. ג. יצירת זהום רקמתי מקומי שיכול להתפשט לזהום כלילי של הגוף (Sepsis).

פציעה קטלנית שתגרום למותו של הנפגע יכולה להגרם כתוצאה מאחד או יותר מגורמים אלו. בפגיעתו של הקליע מפלסטיק כתוצאה מירי בטווח קצר, מתקיימים כל הגורמים המוזכרים, אך גם פגיעה מטווח רחוק יכולה להיות מסובכת ביותר.

כדורי הפלסטיק נמצאים בשימוש של הצבא האנגלי משנות ה-70 ועד היום. הם גרמו באופן ודאי למותם של חללים רבים בקרב האוכלוסיה האירית. לפי דווח ושמי של המשטרה הבריטית, 13 מקרי מוות, אם כי המספר האמיתי הוא הרבה יותר גבוה. הפדלמנט האירופי הצביע כבר פעמיים נגד השימוש באמצעי זה לפיזור הפגנות, בקבעו שכדור פלסטיק הינו תחמושת קטלנית.

לאור זאת, אני בדעה שקליע הפלסטיק הוא בעל יכולת קטלנית מידית בירי מטווחים קצרים. בירי ממווחים של למעלה מ-70 מ' יש פוטנציאל לפגיעה קטלנית מאוחרת (מספר ימים לאחר הפגיעה), כתוצאה מהתפשטותו של זהום מקומי ויצירת זהום כלילי שבהעדר טיפול יחודי מסתיים באחוז תמותה גבוהה.

ד"ר יצחק וינוגרד
מנהלת בכירורגיה כללית.

ד"ר י. וינוגרד
מ"ר 81655

נספח ג'

פציעתו של ג'מאל אחמד חוסיין רדואן מרפיח

ביום 15.8.89 ביקר עו"ד מוחמד אבו-שעבאן בבית-החולים אל-שיפא בעזה, וגבה מג'מאל אחמד חוסיין רדואן את התצהיר הבא.

15.8.89

aff-2-8

בשם אללה

תצהיר בשבועה

(מתורגם מערבית)

אני ג'מאל אחמר חוסין רדוואן מתושבי רפיח בלוק L, המחנה, הנושא ת.ז. 913620662, בן 29 + 5 ילדים, הבן הקטן בן 6 חודשים, הבכור בן 9 שנים, פועל בישראל בירקות.

אני מצהיר כדלקמן:-

1. בתאריך 24.6.89 סמוך לשעה 12:00 באיזור רפיח במרחק של כ-30 מטר מביתי יצאתי מביתי כדי להביא את בני אחמד בן 6 שנים וכאשר החזקתי בבני הבחנתי במספר גדול של חיילים, כ-20 במספר, גבעתי, חמושים בנשק ובאלות.

2. עצר אותי קצין הגזרה, נמוך ג'ינג'י. אני לבשתי גופיה והוא הבחין בציור קעקע של דגל פלסטין, שאל אותי "דגל אש"ף?" אחר כך שתק, הוציא מכיסו סכין קפיץ והוציא את הבשר שמצוייר עליו הדגל. נחתך הווריד מהיד השמאלית. לקח את חתיכת הבשר שחתך בידו.

3. זה לאחר שהקצין ושלושת החיילים השכיבו אותי ארצה והיכו אותי מכות רצח. איבדתי את ההכרה מהכאבים.

4. כשהצלחתי להיחלץ מהחיילים, רצתי מיד ודמי יורד וגם היכו את אמי שניסתה לחלץ אותי מהם.

5. אמי התחילה לצעוק יחד עם בני אחמד, ואז הבחין בי נהג פג'ו, אסף אותי לבית החולים אבל כאשר הבחינו בו החיילים, ירו על גלגלי הרכב כדי לעצור אותו, אבל הנהג הצליח להימלט מהם והוביל אותי לבית החולים 'נאסר'. נתנו לי טיפול ראשוני.

6. שכבתי שם ב'נאסר' למשך 14 יום, לאחר מכן העבירו אותי לבית החולים 'אל-שיפא' בעזה, כדי לעבור ניתוח ביד. עד היום אני בבית החולים. ב-26/7/89 עברתי ניתוח בו נחתך הווריד של הרגל הימנית כדי לחברו למקום הווריד של יד שמאל.

הערה: החיילים מנעו מנהג אמבולנס מלאסוף אותי לכן ניתן לנהג הפג'ו לאסוף אותי.

זו הצהרתי וניתן להשתמש בה בפני כל דבר משפטי ובפני זכויות האדם.

הריסות ואטימות בתים

הריסות ואטימות של בתים בגדה המערבית וברצועת עזה נעשות על-פי תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, מתקופת המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.

וזו לשון התקנה:

119. שמט והריסה של רכוש וכו' (תיקון: 1947, 1948)

(1) מפקד צבאי רשאי להורות בצו שישמטו לטובת ממשלת פלשתינה (א"י) כל בית מבנה או קרקע, שיש לו טעם לחשוד בהם שמהם נורה נשק אש כל-שהוא שלא כחוק או שמהם נזרקו, פוצצו, התפוצצו או נורו באופן אחר פצצה, רימון יד או חפץ נפיץ או מבעיר כלשהם שלא כחוק, או כל בית, מבנה או קרקע השוכנים בכל שטח, עיר, כפר, שכונה או רחוב, שבהם נוכח לדעת כי תושביהם, או מקצת מתושביהם, עברו, או ניסו לעבור, או חיזקו את ידי העוברים, או היו שותפים שלאחר מעשה לעוברים עבירה על התקנות האלה, עבירה שבה כרוכות אלימות או הטלת אימה או עבירה שעליה נדונים בבית-משפט צבאי; ומשמטו בית או מבנה או קרקע כלשהן כנ"ל רשאי המפקד הצבאי להחריב את הבית או את המבנה או כל דבר שבתוך או על הבית, המבנה או הקרקע. מקום שכל בית, מבנה או קרקע שמטו לפי צו מאת המפקד הצבאי כאמור לעיל, רשאי הנציב העליון בכל זמן, בצו, למחול על השמט כולה או מקצתה ואז תקומנה שנית, כדי מידת אותה מחילה, הבעלות על הבית, המבנה או הקרקע וכל טובות-הנאה או זכויות- שימוש, בבית, במבנה או בקרקע או עליהם, לקניין בני-האדם שהיו זכאים בהם אילולא ניתן צו השמט.

(2) חברים לחילות הממשלה או לחיל המשטרה, הפועלים בהרשאתו של המפקד הצבאי, רשאים לתפוס ולהחזיק, ללא פיצויים, כל רכוש בכל שטח, עיר, כפר, שכונה או רחוב כאלה הנזכרים בתקנת-משנה (1), לאחר שיפנו משם, ללא פיצויים, את המחזיקים הקודמים, אם ישנם כאלה.

התקנה ממשיכה להיות בתוקף בישראל מכוח ההוראות בדבר המשכיות הדין, כביטויין בסעיף 11 לפקודת סדרי השלטון והמשפט התש"ח-1948, ומוסיפה לחול בגדה המערבית מכוח הוראות דומות שחוקקו השלטונות הירדניים. כך גם לגבי רצועת עזה, בה לא השתנה הדין המקומי מאז תקופת המנדט.

מבין סמכויות הענישה הרבות שמפעיל צה"ל בשטחים, סמכות הריסת בתים ואטימתם היא אחת הקשות והדרקוניות ביותר. ראשית, מדובר בענישה מינהלית, בלא משפט ובלא כל הליך משפטי; שנית, זהו עונש קולקטיווי, שהרי מהריסת בית או מאטימתו נפגעים לא רק החשודבעבירה אלא גם קשישים, נשים וטף, שהתגוררו עימו ואשר אינם חשודים בעבירה כלשהי; שלישית, כאשר מדובר בהריסת בית, זהו עונש בלתי הפיך.

המשפט הבין-לאומי מתיר לצה"ל לפוצץ בתים ולהפקיע רכוש רק כאשר הדבר נחוץ לצורכי ביטחון (גם ביטחון הצבא וגם ביטחון התושבים). סעיף 53 באמנת ג'נווה הרביעית משנת 1949, קובע כי:

אסור למעצמה הכובשת להחריב נכסי מקרקעים או להשמיד נכסי מטלטלים השייכים ליחיד או לרבים או למדינה או לרשויות ציבוריות אחרות, או לארגונים חברתיים או שיתופיים, אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה.

הוועידה הבין-לאומית של הצלב האדום, אשר פועלת על יסוד אמנת ג'נווה ואמונה על פירושה, פירשה, בנובמבר 1981, את המונח "פעולות צבאיות" כ"תזוזה, תנועה או פעולה אחרת שנעשית על-ידי צבא **בהקשר ללחימה**" [ההדגשה במקור].

בית המשפט העליון, ביושבו כבית משפט גבוה לצדק, דן בחוקיות צווי ההריסה והאטימה שמוציא המפקד הצבאי. בג"צ הדגיש בפסיקותיו כי תקנה 119 מהווה חלק מהמשפט שחל בגדה המערבית ערב כינונו של שלטון צה"ל, ולפיכך הסמכות לפי התקנה היא בגדר משפט מקומי.[1] הבג"צ גם הצהיר שהפיקוח שלו על שיקול הדעת של המפקד הצבאי הוא משפטי בלבד ושהוא נמנע מלהתערב בהיבטים האחרים של שיקול הדעת הזה: "פיקוחו של בית משפט זה על שיקול הדעת של המפקד הצבאי, ככל פיקוח שיפוטי אחר על מעשה המינהל, עניינו פיקוח משפטי על חוקיות שיקול הדעת ולא פיקוח עובדתי על היעילות או התבונה שבהפעלת אותו שיקול דעת. במסגרת זו, התוחמת את תחום התערבותנו, אף אין לנו כל יסוד להתערב בשיקולי המפקד הצבאי."[2]

עד היום לא קיבל בית המשפט אף עתירה נגד הריסת בית, ולא דחה טענה של מפקד צבאי בדבר השיקול הביטחוני העומד מאחורי הריסה או אטימה.

אמנת ג'נווה הרביעית משנת 1949 אוסרת ענישה קולקטיווית באופן חד-משמעי. בסעיף 33 של האמנה נאמר:

שום מוגן לא ייענש על עבירה שלא עבר אותה בעצמו.

עונשים קיבוציים וכל אמצעי הפחדה או אימתנות אסורים.

שאלת תלותה של אמנת ג'נווה בשטחים שנויה במחלוקת, אולם ממשלת ישראל הצהירה שהיא תכבד דה-פקטו את הוראותיה ההומניטאריות של האמנה בכל הקשור לשטחים שנכבשו ב-1967.[3] בית המשפט קבע שאין כל יסוד לטענה שהריסת בתים יש בה משום ענישה קולקטיווית.[4]

לאור הקביעות האלה, הוכשר השימוש בתקנה לא רק לצורך פעולות צבאיות אלא כפעולת ענישה הרתעתית.

ביום 30.7.89 הטיל בג"צ הגבלה על השימוש בפיצוץ בתים למטרות ענישה.[5] בעקבות עתירה של האגודה לזכויות האזרח, אסר הנשיא שמגר (בהסכמת השופטים אלון וולנשטיין) לבצע באורח מיידי צו הריסה אלא במקרים של "צורך צבאי מיבצעי". בכל מקרה אחר, חייב הבג"צ את הצבא לכלול בצו ההריסה "הודעה בדבר מתן אפשרות למי שאליו מופנה הצו, לבחור פרקליט ולפנות למפקד הצבאי קודם להפעלת הצו, תוך זמן קצוב שיפורט, וכי לאחר מכן, אם ירצו בכך, תינתן להם שהות נוספת, אף היא קצובה בזמן, לפנות לבג"צ, בטרם יופעל הצו".

השיטה

הצו להריסה או לאטימת בית נחתם על-ידי המפקד הצבאי של האיזור. זהו הליך מינהלי שמבוצע ללא משפט וללא צורך בהוכחת אשמה בפני גוף שיפוטי ובדרך כלל הוא קודם להרשעה ולענישה שיפסוק, אם יפסוק, בית משפט.

ההריסה מבוצעת , באמצעות פיצוץ או בולדוזר, על-פי תנאי הסביבה ואופי המבנה, ואחרי שהוטל עוצר על סביבת הבית המיועד להריסה.

עד להתערבות הבג"צ, באשר למתן אפשרות ערעור על צו ההריסה, עמד לרשות דיירי הבית פרק זמן קצר ביותר לפינוי רכושם. בכמה מקרים לא ניתן לדיירים לפנות את חפציהם והבית נהרס או נאטם על תכולתו.[6] כיום, כאשר ההריסה איננה עוד מיידית, יש למשפחה כשבוע לאחר דחיית העתירה בבג"צ כדי לפנות את הבית. על-פי הנתונים שבידינו, בכל בית כזה מתגוררות 11 נפשות בממוצע.

כאשר ההריסה נעשית באמצעות פיצוץ, במקרים רבים נגרם נזק לבתים הסמוכים, עד כדי היותם בלתי ראויים למגורים.[7] במקרים אחדים נעקרו עצים, נהרסו בארות ונפגעו בעלי חיים.

לאחר ההריסה או האטימה, מקבלת המשפחה בדרך כלל אוהל מ-UNRWA או מהצלב האדום, והיא מקימה אותו על חורבות הבית ההרוס. אסור למשפחה לבנות שוב את ביתה או לפרוץ את הפתחים האטומים.

נתונים

המידע שבידינו נובע משבעה מקורות, שניים מהם אירגוני זכויות אדם פלסטיניים, PHRIC (Palestinian Human Rights Information Center) ו-אל-חאק (החוק בשירות האדם), וכן העיתונות הישראלית, האגודה לזכויות האזרח, תחקירים שעשינו בשטח, דובר צה"ל ומשרד הביטחון.

נמצאה אי-התאמה כמעט מוחלטת בין נתוני דובר צה"ל לבין הנתונים שאספנו ממקורותינו האחרים, כולל אלה שקיבלנו ממשרד הביטחון.[8]

שלטונות הביטחון לא מקפידים על עקרון הפומביות ועל מסירת מידע וכך נמצא שהן הציבור והן נבחריו חסרים מידע שאיננו שנוי במחלוקת, בסוגיה של ענישה קולקטיווית, שאין עוררין על קיצוניותה ואילו חוקיותה ותועלתה מעוררים ויכוח.

הבדיקה היחידה האפשרית להמצאת מספרים בדוקים ומדויקים, היא שליחת צוותי-שטח לבדוק כל מקרה של הריסה או אטימה המדווח על-ידי אחד המקורות. משימה כזאת בלתי אפשרית מבחינת כוח-אדם, משאבים וזמן, כאשר מדובר בלמעלה מ-380 בתים שנהרסו או נאטמו במלואם, ומבלי לקחת בחשבון עוד למעלה מ-60 הריסות חלקיות ואטימות חלקיות.

הריסות ואטימות מלאות

להלן מספרי הבתים שלגביהם יש בידינו מידע. יש להתייחס למספרים כאילו נכתבה התיבה "לפחות" לפני כל אחד מהם.

1. 9 דצמבר 1987 — 8 דצמבר 1988

	הגדה המערבית		רצועת עזה	
	הריסות	אטימות	הריסות	אטימות
דצמבר 1987*	1	0	0	0
ינואר 1988	0	0	0	0
פברואר	2	0	0	0
מרץ	13	0	1	0
אפריל	16	0	0	0
מאי	2	5	2	0
יוני	10	8	3	1
יולי	6	6	4	1
אוגוסט	13	2	2	0
ספטמבר	0	0	0	0
אוקטובר	17	6	4	1
נובמבר	17	8	6	2
דצמבר — עד 8.12.88	0	0	0	0
סה"כ בשנה הראשונה	97	35	22	5

* העבירה בוצעה לפני פרוץ האינתיפאדה.

2. 9 דצמבר 1988 — 30 נובמבר 1989

	הגדה המערבית		רצועת עזה	
	הריסות	אטימות	הריסות	אטימות
דצמבר מ-9.12.88	4	1	1	0
ינואר 1989	15	6	1	5
פברואר	5	11	1	3
מרץ	14	3	8	1
אפריל	0	0	0	0
מאי	21	11	1	0
יוני	14	10	*15	3
יולי	3	2	9	2
אוגוסט	2	4	8	5
ספטמבר	3	4	10	2
אוקטובר	3	0	0	0
נובמבר	0	4	0	7
סה"כ בשנה השניה	84	56	54	28

בנוסף לבתים המופיעים בטבלאות נהרסו גם מבנים שאינם בתי מגורים כגון חנויות, מחסנים, גדרות, קירות, בארות וכד', ועוד למעלה מ- 60 בתים נהרסו או ונאטמו באופן חלקי.

* אחד הבתים נהרס בעילה של עבירה שבוצעה לפני פרוץ האינתיפאדה.

ስዕል ፡ ፲ሄ ሸለቆ

3. סיכום

1.3 בגדה המערבית

בשנה הראשונה —	נהרסו 97	נאטמו 35	סך הכול 132
בשנה השניה —	נהרסו 84	נאטמו 56	סך הכול 140
סך הכול —	נהרסו 181	נאטמו 91	
סך הכול בגדה —	נהרסו ונאטמו 272		

3.2 ברצועת עזה

בשנה הראשונה —	נהרסו 22	נאטמו 5	סך הכול 27
בשנה השניה —	נהרסו 54	נאטמו 28	סך הכול 82
סך הכול —	נהרסו 76	נאטמו 33	
סך הכול ברצועה —	נהרסו ונאטמו 109		

3.3 בגדה וברצועה

בשנה הראשונה —	נהרסו 119	נאטמו 40	סך הכול 159
בשנה השניה —	נהרסו 138	נאטמו 84	סך הכול 222
סך הכול —	נהרסו 257	נאטמו 124	
סך הכול בשטחים —	נהרסו ונאטמו 381		

מן הנתונים עולה כי ב-1989 נמשך השימוש הנרחב בהריסת בתים ואטימתם כאמצעי ענישה בשטחים.

בגדה המערבית מספרם המוחלט של הבתים שנהרסו או נאטמו כמעט זהה לזה שבשנה שעברה, עם זאת הורחבו ממדי האטימה לעומת ההריסה.

ברצועת עזה חל גידול במספרם המוחלט של הבתים ההרוסים והאטומים לעומת 1988. מספר הבתים שנהרסו כמעט הוכפל, ומספר הבתים שנאטמו גדל פי ארבעה.

גם השנה, כמו בשנה שעברה, השימוש היחסי בהריסות בתים ואטימתם כאמצעי ענישה היה נפוץ בגדה המערבית יותר מאשר ברצועת עזה.

בניה בלתי חוקית

בנוסף לבתים שנהרסו כאמצעי ענישה נגד חשודים בעבירות, נהרסו עוד מאות בתים בשל בניה בלתי-חוקית, רובם ככולם בגדה המערבית.

שר הביטחון, בתשובתו לשאילתא של ח"כ חיים רמון, אמר שבשנת 1986 הרסו 197 בתים שנבנו ללא רשיון; בשנת 1987 הרסו 196 בתים כאלה; ובשנת 1988, השנה הראשונה לאינתיפאדה, הרסו 505 בתים בשל בניה בלתי-חוקית.[9]

מבלי להיכנס לבעיית הקושי שבהשגת רשיון בניה בגדה, יכולים הנתונים הללו — המצביעים על עליה תלולה בהריסות מאז פרוץ האינתיפאדה — לעורר השערה, ששלטונות הביטחון משתמשים בנימוק של בניה בלתי-חוקית להריסת בתים כשיטת ענישה נוספת וכמכשיר להכבדת ידם על האוכלוסיה הפלסטינית בתקופת האינתיפאדה.

נספחים

א. צו החרמה והריסה
ב. הריסת בית בכפר בורקין

הערות

1. בג"צ 897/86, פ"ד מא(2) 522, 525.
2. בג"צ 274/82, פ"ד לו(2) 755, 756.
3. M. Shamgar, **The Observance of International Law in the Administered Territories,** Israel Yearbook on Human Rights (Tel-Aviv University, 1971) (1) 262, 266.
4. בג"צ 698/85, פ"ד מ(3) 44.
5. יצחק רבין, שר הביטחון, ק/10073, 2 ספטמבר 1988.
6. ראה תצהיר בנספח ב'.
7. ראה פרק "הריסה סביבתית", **הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה** ("בצלם", ספטמבר 1989), עמ' 23.
8. ראה פרק "מבוא", שם, עמ' 7-9.
9. יצחק רבין, שר הביטחון, ק/7843, 13 יולי 1989.

נספח א'

צ ב א ה ג נ ה ל י ש ר א ל

תקנות ההגנה (שעת חרום), 1945

צו החרמה והריסה

בתוקף סמכותי לפי תקנה 119 לתקנות ההגנה (שעת חרום), 1945 והואיל ושוכנעתי כי תושבי המבנה אשר תיאורו ניתן להלן ביצעו עבירה על הוראות תקנות אלה, הכרוכה באלימות או בהפחדה וכן הואיל וצרכים צבאיים מחייבים זאת, אני מורה בזה על החרמת לטובת צה"ל של המבנה המתואר להלן ושל זכויותיו של בעל המבנה בחלקת הקרקע שאליה צמוד המבנה הנ"ל ועל הריסת המבנה הנ"ל.

תיאור המבנה:

מבנה בן שתי קומות במחנה הפליטים דהיישה (בקומתו הראשונה 4 חדרים וקומתו השניה מצויה בהליכי בניה) שבו התגורר עלי איסחאק מחמוד חמאדה, ת.ז. 953683893, יחד עם בני משפחתו.

נימוקי הצו:

עלי איסחאק מחמוד חמאדה הנ"ל עמד בראש התארגנות שחבריה שמו להם למטרה לפגוע באנשים שנחשדו על-ידם במשתפי פעולה עם השלטונות במסגרת פעילות זו נטל חלק במטפר מקרים בהם הותקפו אנשים כאחוו בתקרית האחרונה שאירעה בארטאס ביום ה-20.4.89 גרס, ביחד עם חבריו למותו של חוסלם שאהין.

התשמ"ט _____

1989 _____

גבי אופירא תת אלוף
מפקד צבאי
לאוור יהודה והשומרון

V36

נספח ב'

ביום 15.2.89 ביקר נציג האגודה לזכויות האזרח אצל משפחת ג'רר בכפר בורקין, וגבה את עדותם.

הריסת בית בכפר בורקין

נציג האגודה לזכויות האזרח ביקר ביום 15.2.1989 בכפר בורקין ושמע מבני משפחת ג'רר, שביתם נהרס, את העובדות הבאות:

ביום 10.2.89, בסביבות השעה 10 בערב, פשטו כוחות גדולים של הצבא, כשהם מלווים באנשי המינהל האזרחי, על הכפר בורקין והטילו עוצר על הכפר.

באותו זמן פנתה קבוצת חיילים לביתה של חניפה מחמוד רזי ג'רר (בת 50) והודיעה לה ולבני משפחתה הגרים באותו בית - 12 נפש במספר - שיש להם הוראה (לא צו) להרוס את הבית. כששאל ג'מאל מחמוד ג'רר (בן 24), שהוא אחד מבני המשפחה הגרים בבית, מדוע לא הודיעו קודם על ההריסה כפי שמקובל, השיב קפטן מג'יד, אחד מאנשי המינהל האזרחי: "אילו היינו מודיעים לכם מראש כפי שמקובל, הייתם אתם אלה שזוכים בעניין זה ולא היה ביכולתנו להרוס את הבית, אבל זאת ההוראה של המוחאבאראת (השב"ב) ואנחנו רק מבצעים הוראות". כשסיים הקפטן את דבריו, לקחו חיילי צה"ל את תעודת הזהות של ג'מאל ולא החזירו אותה עד היום.

כשהעוצר הוטל על הכפר והצבא התרכז ליד ביתה של חניפה ג'רר, נכנסו כמה חיילים לבית, היכו את חניפה ג'רר באכזריות ושברו את ידה הימנית. פעיל האגודה לזכויות האזרח שביקר במקום ראה את סימני המכות על פניה ומתחת לעיניה. כמו כן היכו את אחותה, לינדה ג'רר בת ה-17. בשלב זה הורו החיילים למשפחה לפנות את הבית מתכולתו במהירות בשל ביצוע ההריסה.

שטחו של בית זה 400 מ"ר. לבית שתי קומות. בקומה הראשונה ממוקם בית-בד השייך לואליד ג'רר לרד, לרדה ג'רר ולבני משפחה נוספים. הקומה השניה מחולקת לשתי דירות. בדירה אחת 8 חדרים ובדירה השניה 6 חדרים והיא - הדירה השניה - רשומה על שם מחמוד רזי ג'רר.

בסביבות השעה 3 לפנות בוקר, ביום 11.2.89, הורו החיילים לבני המשפחה להפסיק את פינוי הבית כי רצו לבצע את ההריסה. כתוצאה מכך

לא הספיקו בני המשפחה לפנות את הבית לחלוטין ורכוש רב נשאר בתוך הבית ובתוך בית-הבד, בו היו מכונות כבדות ולא היה כוח אדם מספיק כדי להוציא אותן.

הבית פוצץ בשעה 3:20 בדינמיט ובתים נוספים בסביבה נפגעו.
בתים השייכים ל: 1. דיב סאלח 2. עבדל עזיז סאלח 3. לוטפי סאלח 4. סאלח אל-מוסא 5. חג'ה פטמה אחמד סלאמה.

בשעה 4:00 בבוקר, לאחר סיום הריסת הבית, יצא כוח צה"ל מהכפר ללא שיודיע על הסרת העוצר.

<u>סיבת הריסת הבית</u>: אחד מבני המשפחה, עבדל סאלאם מחמוד רזי, בן 23, שהיה מבוקש על-ידי השלטונות מזה 10 חודשים. הנ"ל נעצר בתאריך 2.1.89 ונלקח למרכז החקירות של הצבא בג'נין. לא ניתן לו להיפגש עם עורך-דין או עם בני משפחה ועדיין לא נשפט. ב-14.2.89 נאמר לאנשי המשפחה על-ידי אנשי הצלב האדום שהוא עדיין בבידוד לשם חקירה ואסור לבקרו.

שאלות המשפחה הן:
1. אם הוא אשם וכתוצאה מכך הוחלט להרוס את הבית, מדוע לא ניתן לו לדבר עם עורך-דין שיטפל בענייננו ומדוע לא פנו למשפחה ונתנו לה הזדמנות לפנות לבג"צ או לשלטונות צה"ל כדי שיוכלו לעתור נגד ההריסה.
2. מהי אשמתן של המשפחות שלביתן נגרם נזק כתוצאה מהפיצוץ ומהי אשמתו של בעל כית-הבד.

משפחתה של חניפה ג'רר (אחות העצור) קוראת לאגודה לזכויות האזרח להתערב מבחינה משפטית למען גורלם של 12 בני המשפחה שנותרו ללא קורת גג.

גירושים

גירוש תושבים פלסטינים מהגדה המערבית ומרצועת עזה אל מחוץ לגבולות המדינה מתבצע על-פי תקנה 112 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945, מתקופת המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.

וזו לשון התקנה:

112. כוחו של הנציב העליון יהיה יפה ליתן צו בחתימת ידו בדבר הגליית אדם כלשהו מפלשתינה (א"י). אדם שבגינו ניתן צו גלות ישאר מחוץ לפלשתינה (א"י) כל זמן שהצו ישאר בתוקפו.

התקנה מוסיפה לחול בגדה המערבית מכוח הוראות דומות שחוקקו השלטונות הירדניים. כך גם לגבי רצועת עזה, בה לא השתנה הדין המקומי מאז תקופת המנדט.

סעיף 49 באמנת ז'נווה הרביעית משנת 1949 קובע כי:

גירושים כפויים של יחיד או המון וכן גירושים כפויים של אנשים מוגנים מן השטחים הכבושים לשטח המדינה הכובשת, או לשטחה של מדינה אחרת, כבושה או לא, אסורים ללא קשר למניעיהם.

הפירוש הישראלי הרשמי, כפי שאושר על-ידי בית-המשפט העליון, גורס כי סעיף זה באמנת ז'נווה אינו חל על הנסיבות הנוכחיות בשטחים והוא תופס רק לגבי גירושים המוניים. בפסק-דין של בג"צ שאישר את גירושו של עבד אל עפו, התייחס הנשיא שמגר לסעיף 49 של אמנת ז'נווה, וקבע, בין השאר, כי: "...לעיני מעצבי האמנה עמדו גירושים המוניים להשמדה, תזוזות אוכלוסיה המוניות מסיבות מדיניות או אתניות או לשם העברה לעבודות כפייה. זוהי 'מטרת החקיקה' וזהו ההקשר הענייני."[1]

באותו פסק-דין קבע השופט גבריאל בך, בדעת יחיד, כי: "לשונו של סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית הינה חד-משמעית וברורה. השילוב של המלים 'העברת כפיה...של יחידים או המונים וכן גירושים' עם הביטוי 'ויהי המניע מה שיהיה', אינו מותיר כל מקום לספק, כי הסעיף חל לא רק על גירוש המוני אלא גם על גירושם של יחידים, ושהאיסור מכוון להיות טוטאלי, גורף וללא סייג – 'ויהי המניע מה שיהיה'."

בפסק-דין של בג"צ, שאישר את גירושם של ראשי עיריות חברון וחלחול, מוחמד מילחם ופאהד קוואסמה, קבע השופט חיים כהן בדעת מיעוט כי הגירוש "מנוגד למשפט הבינלאומי המינהגי האוסר גירושו של כל אדם ממולדתו. שום צו של מפקד האיזור איננו גובר על המשפט הבינלאומי המינהגי."[2]

ההחלטה על גירוש היא מינהלית ואינה טעונה הליך משפטי כלשהו. למועמד לגירוש או לפרקליטו אין רשות לראות את התיק ואת חומר הראיות שהביאו לצו הגירוש. למועמדים לגירוש ניתן לערער על צו הגירוש בפני ועדה מייעצת, המורכבת משופט צבאי ומקציני צבא, שמונו על-ידי המפקד הצבאי שחתם על צו הגירוש. הוועדה דנה בדלתיים סגורות, היא רשאית לראות את תיק הראיות ובסמכותה להביא את המלצותיה בפני המפקד הצבאי. המפקד איננו חייב לקבל את ההמלצות.

אחרי ההליך הזה, פתוחה בפני המגורשים הדרך לעתור לבג"צ. עד היום בג"צ דחה את כל העתירות שהוגשו לו בעניין זה ואישר את כל הגירושים. רק במקרה אחד בוטל צו גירוש, שהוצא בשנת 1979 נגד ראש עיריית שכם, באסאם שכעה, וזאת בעקבות לחץ ציבורי ולא בשל החלטה של בית-המשפט.

מאז אוגוסט 1988 לא הוצאו צווי גירוש חדשים. מערכת הביטחון סוברת כי הגירושים במתכונתם הנוכחית, לא תורמים לרגיעה ואינם יעילים. ואמנם, ב-24.1.89 מסר שר הביטחון לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת כי "ממדי עונש הגירוש מהשטחים צומצמו לאחרונה, לאו דווקא בשל לחצים מדיניים, אלא מאחר שהוטל ספק באשר לאפקטיביות שלהם."[3]

במאי 1989 התעורר ויכוח בין מערכת הביטחון לבין משרד המשפטים בנושא הגירושים. באותו חודש דיווחה התקשורת כי בצה"ל מתגבשת הצעה להגלות עשרות ממנהיגי החמאס שנעצרו,[4] וכי הרמטכ"ל תבע מהממשלה לשנות את החוק כדי שאפשר יהיה לגרש, ללא הליכים ממושכים וקשים, את משוחררי עיסקת ג'יבריל שנתפסו בפעילות עויינת.[5]

ב-26.5.89 דיווח "הארץ" מפי גורם צבאי כי "במצב הנוכחי, שבו דיונים משפטיים בעתירות לבג"ץ של המועמדים לגירוש נמשכים מספר רב של חודשים, הופך כלי הגירוש לבלתי אפקטיווי לחלוטין."[6] שר המשפטים, דן מרידור, נדרש לסוגיה זו ואמר, בשעה שסייר בעזה, ב- 25.5.89, כי אפשר וצריך לגרש מסיתים בלי שינוי החקיקה בנושא הגירושים.[7]

ביוני 1989 נמסר כי צה"ל בודק הליכי גירוש מזורז מהשטחים, לפני שמיעת ערעור, ואם יתקבל הערעור — יוכל המגורש לחזור.[8] ב-19.7.89 דיווח "הארץ" על מחלוקת בין משרד המשפטים לבין משרד הביטחון בשאלת מדיניות הגירוש. משרד הביטחון טען כי יש לשנות את החקיקה ולצמצם בסמכותו של הבג"צ, כדי שאפשר יהיה לגרש תושבים מהשטחים ללא דיחוי. שר המשפטים ופרקליטות המדינה התנגדו לעמדה זו.[9]

השיטה

לאחר שצו הגירוש נחתם על-ידי המפקד הצבאי, עוצרים את המועמד לגירוש ומודיעים לו שעומדות לרשותו 48 שעות לערעור בפני הוועדה המייעצת.

אם ניצל המועמד לגירוש את זכות הערעור, הוועדה בודקת את חומר הראיות ומגישה את המלצתה למפקד הצבאי.

המועמד לגירוש מקבל עוד 48 שעות לעתור לבג"צ.

אם עתר המועמד לגירוש לבג"צ, יוציא בג"צ, בדרך כלל, צו ביניים האוסר לגרש את האיש עד תום ההליך המשפטי.

עם תום ההליך המשפטי, שהסתיים עד היום בדחיית העתירה, יכול הגירוש להתבצע ללא דיחוי.

המגורש נלקח לגבול לבנון, מעבר לרצועת הביטחון, מאפשרים לו לקחת חבילת בגדים, נותנים לו 50 דולר ומשאירים אותו בשטח לבנון. היו מקרים בהם התירו למגורש לצאת את הארץ בדרך האוויר.

נתונים

לאחר פסק הדין של בג"צ בעניין ראשי עיריות חברון וחלחול, ובשל סלידתו של ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, מגירוש על-פי תקנות ההגנה, הופסקו הגירושים ובין השנים 1981-1985 לא גורש אף אדם אל מחוץ לשטחים. ב-1985 חודשו הגירושים ובין השנים 1985-1987 גורשו 45 מתושבי השטחים.

מתחילת האינתיפאדה בדצמבר 1987 ועד היום גורשו מהשטחים 58 תושבים. 32 בשנה הראשונה ו-26 בשנה השניה. 22 מהמגורשים היו תושבי רצועת עזה ו-36 תושבי הגדה המערבית.

הסיבות לגירוש מוגדרות בדרך כלל כהסתה, חתרנות מדינית, פעילות באירגונים אסורים וכדומה. לא נעשה שימוש בגירוש כעונש על פעולות חבלה.

כאמור, בשל הוויכוח באשר ליעילות הגירושים במתכונתם הנוכחים, לא הוצאו צווי גירוש נגד תושב השטחים מאז אוגוסט 1988.

תושבי השטחים שגורשו מאז תחילת האינתיפאדה ועד היום

בשנה הראשונה

13.1.88

1. ג'בריל מחמוד רג'וב, בן 34, עיתונאי מדורה, נשוי
2. באשיר אחמד אל-קהירי, בן 46, עורך-דין מאל-בירה, נשוי ואב לשלושה
3. ג'אמל עבדאללה ג'ברה, בן 29, טכנאי שיניים מקלקיליה, נשוי
4. חוסאם מחמוד קאדר, בן 27, תושב קלקיליה

11.4.88

5. ג'אמל שנטי הינדי, בן 30, סטודנט ממחנה ג'נין
6. עבדול נאסר עבדל עזיז, בן 31, סטודנט מג'נין
7. שייחי עבדל עזיז עודה, בן 37, מרצה מעזה, נשוי ואב לתשעה
8. מוחמד רמדאן אבו סמרה, בן 27, סטודנט מעזה, נשוי
9. חליל איברהים אל-קוקה, בן 40, מורה מעזה, נשוי ואב לשבעה
10. פרייג' אחמד קהירי, בן 40, מהנדס מעזה, נשוי ואב לשניים
11. חסאן גאנם אבו-שקרה, בן 38, פועל מחאן-יונס, נשוי ואב לחמישה
12. בשיר מחמוד חאמד, בן 27, פועל מקלנדיה

19.4.88

13. גאסן עלי אל-מצרי, בן 32, רוקח משכם, נשוי ואב לשניים
14. אחמד פאוזי אל-דיק, בן 30, סטודנט מכפר דיק
15. עומר מוחמד סעיד בני שאמס, בן 32, מורה מביתא, נשוי ואב לשלושה
16. נאג'ין ג'מיל דוויקאת, בן 29, פועל מביתא
17. מחמוד עבד בני שאמס, בן 35, פועל מביתא, נשוי ואב לחמישה
18. מוסטפה מחמוד חמאייל, בן 28, פועל מביתא, נשוי ואב לארבעה
19. סארי חליל חמאייל, בן 25, פועל מביתא
20. איברהים חאדר בני שאמס, בן 28, סטודנט מביתא
21. ג'מאל עוואד זקות, בן 31, פעיל איגודים מקצועיים ממחנה שאטה, נשוי ואב לילד
22. זיאד ראדה נחלה, בן 35, סוחר מעזה, נשוי ואב לשניים
23. אחמד מוחמד ג'אבר, בן 32, מורה מתורמוס איה, נשוי ואב לילד
24. עדנאן מוחמד דאהר, בן 37, עיתונאי מאל-בירה, נשוי ואב לשלושה

1.8.88

25. לואי עבדו, בן 34, עיתונאי משכם, נשוי ואב לילד
26. סמיר מחמוד סבייחאת, בן 34, עיתונאי מרמאללה, נשוי ואב לשלושה
27. ג'מאל דיאב לאפי אבו לטיפה, בן 25, עיתונאי ממחנה קלנדיה
28. מורסי אבו ג'ווילה, בן 21, סטודנט ממחנה קלנדיה
29. פאדי מוחמד שקאקי, בן 37, רופא מרפיח, נשוי
30. מוחמד עבד גקראבלה, בן 42, פועל מרצועת עזה, נשוי ואב לחמישה
31. יוסרי דרוויש אל-חמס, בן 38, בעל חנות מרפיח, נשוי ואב לשניים
32. אחמד פאיד אבו מאילק, בן 29, פועל מעזה

בשנה השניה

1.1.89

33. עבדול חאמיד איסמעיל אל-באבא, בן 25, סטודנט ממחנה אל-אמערי
34. יוסף חרב עודה, בן 25, סטודנט ממחנה בלאטה
35. ג'מאל איברהים פראג', בן 24, פעיל איגודים מקצועיים מדהיישה, נשוי ואב לילד
36. עיסאם דיבע, בן 24, חנווני משכם, נשוי ואב לשניים
37. האני מוחמד חלוב, בן 28, צלם מטול-כרם
38. מסעוד עותמאן זאיטר, בן 43, עובד עיתון משכם, נשוי ואב לשישה
39. עותמאן מוחמד דאוד, בן 27, חקלאי מקלקיליה
40. ריזק מחמוד ביארי, בן 29, עיתונאי מעזה
41. פאדי מוסטפה חג'אג', בן 36, חנווני מג'בליה, נשוי ואב לתשעה
42. עבדול מינעם אבו עטיה, בן 33, סטודנט מעזה
43. עייאש עבדול עזיז אבו סעדי, בן 30, מורה ממחנה ג'בליה, נשוי ואב לשלושה
44. סעיד חוסיין חסאן בראקה, בן 32, מורה מבני-סוהיילה, נשוי ואב לשלושה
45. עבדאללה איאד אבו סמדני, בן 37, מרצה מעזה, נשוי ואב לחמישה

29.6.89

46. מוחמד עבדאללה לבדי, בן 33, פעיל איגודים מקצועיים מאבו-דיס, נשוי ואב לשניים
47. רדואן אחמד זיאדה, בן 31, פעיל איגודים מקצועיים מחברון
48. תייסיר מוחמד נסראללה, בן 27, סטודנט ממחנה בלאטה
49. עקיף וואחיד חמדאללה, בן 27, סטודנט מענבתא
50. ריאד כמאל אג'ור, בן 26, ירקן מעזה, נשוי ואב לשלושה
51. מוחמד סעדי אמדוק, בן 38, חקלאי מעזה, נשוי
52. עטא אחמד חוסיין אבו-קרש, בן 55, מהנדס ממחנה שאטי, נשוי ואב לשישה
53. נביל מוחמד טאמוס, בן 24, מכונאי מחאן-יונס, נשוי ואב לילד

27.8.89

54. עודה יוסף מאלי, בן 30, פעיל איגודים מקצועיים מכפר נעמה, נשוי ואב לחמישה
55. מוחמד מטור, בן 38, מרצה מאל-בירה, נשוי ואב לשישה
56. מאג'ד עבדאללה לבדי, בן 28, פעיל איגודים מקצועיים מאבו-דיס, נשוי
57. תייסיר עארורי, בן 43, מרצה מאל-בירה, נשוי ואב לשלושה
58. בילאל עז-אלדין שכשיר, בן 36, סטודנט משכם, נשוי ואב לילד

הערות

1. בג"ץ 785/87.
2. בג"ץ 698/80.
3. יוסי ורטר, **חדשות**, 25.1.89.
4. שמואל טל, אילן כפיר ואח', **חדשות**, 22.5.89
5. ראה למשל, יוחנן להב, **ידיעות אחרונות**, 22.5.89
6. דן סגיר, **הארץ**, 26.5.89
7. איתן רבין, **הארץ**, 26.5.89.
8. ראה למשל, שלמה גינוסר ודני רובינשטיין, **דבר**, 14.6.89.
9. דן סגיר, **הארץ**, 19.7.89.
ראה גם, "בצלם", דף מידע יולי 1989.

מעצר וכליאה

מעצרים

מכל חזיתות המיפגש שבין תושבי השטחים לבין המערכת הצבאית הישראלית של אכיפת החוק, זו של מעצר תושבי השטחים היא, כך נראה, הרחבה ביותר. המעצר, מעצם הווייתו, שולל מהאדם את חופש התנועה, אך המעצר בשטחים, המלווה לעתים במכות ובהשפלות, שולל גם את הזכות לכבוד האדם ולשלמות גופו. במשפט החל על אזרחי ישראל נקבע כי הזכות לחירות היא הזכות היסודית ביותר שבזכויות האדם, אלא שבשטחים איבדו עקרונות אלה את גונם הערכי עד כדי שקיפות. מעצרים נהפכו למעשה של שיגרה.

העילות למעצר

שורש הבעיה נעוץ בקלות שבה רשאי כל חייל או איש שב"כ להחליט על מעצרו של אדם. בכל מערכת משפט סבירה מקובל כי העילה המצדיקה מעצר הינה הצטברות של חומרת העבירה המיוחסת לאדם ורמת הוודאות שהאדם אכן ביצע את העבירה. צו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378) 1970, קובע בסעיף 78 כי לכל חייל, שוטר או איש שב"כ יש רשות "לעצור, ללא פקודת מעצר, כל אדם העובר על הוראות צו זה או שיש מקום לחשוד בו שעבר עבירה על צו זה." הצו כולל מגוון רחב ביותר של עבירות ביטחוניות, ומגיע עד כדי עבירות אמורפיות כמו "מעשה העלול לפגוע בשלום הציבור" וכן אי מניעתו של אדם אחר מביצוע עבירה. החשד הנדרש לביצוע מעצר הוא אמנם אובייקטיווי, אך רמתו היא מינימאלית ואין צורך אפילו בדרגת חשד סביר.

המעצרים מבוצעים בפועל בעקבות הפרות סדר או במיבצעי מעצרים יזומים על-פי צורכי השב"כ או בעקבות גילוי שמו של אדם ברשימת המבוקשים במהלך בדיקה אקראית. האחרון זכה לכינוי הכמעט-רשמי, "מעצר בינגו", וזאת בעקבות הקריאה "בינגו!" שבה חוגגים החיילים גילוי של שם ברשימה. בוטה במיוחד העובדה שעד היום אין נהלים נאותים למחיקת שמות אנשים מהרשימות לאחר שפגה העילה המקורית למעצרם. אנשים שכבר שוחררו ממעצר ממשיכים להופיע ברשימות, להיות בחזקת מבוקשים ולהיעצר בטעות בבדיקות אקראיות ברחוב או במחסומי צה"ל.

אדם שנעצר בשיטת ה"בינגו" נלקח למיתקן כליאה עד אשר יגיע איש השב"כ ויקבע מה לעשות עימו. באותם מקרים רבים, בהם נעצר אדם בטעות, יאשר איש השב"כ שאדם זה אינו מבוקש עוד. אם למשל המעצר מתבצע ביום שישי, ימתין העצור עד שובו של איש השב"כ לעבודתו ביום ראשון ורק אז ישוחרר. לאחרונה אספו האגודה לזכויות האזרח בישראל והמוקד לנפגעי אלימות, 198 שמות של אנשים אשר נעצרים מדי פעם בטעות, ביניהם כאלה שנעצרו ושוחררו ללא חקירה כבר 9 פעמים. השמות הועברו ליועץ המשפטי לאיזור יהודה ושומרון בבקשה למוחקם מהרשימה.[1]

על רקע המצב בשטחים מעניין להשוות את דרישת החוק לעילת מעצר בצפון אירלנד. החוק האנגלי קובע כי כדי לעצור אדם יש צורך בחשד סביר לביצוע העבירה.[2] דרישת החשד הסביר הוספה בשנת 1987 בעקבות המלצת ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט בייקר. בהמלצה זו מתחה ועדת בייקר ביקורת על כוחות הביטחון האנגליים על כך שנהגו לבצע מעצרים רבים ללא הצדקה.

משך המעצר טרם ביקורת שיפוטית

אפשר להחזיק אדם במעצר במשך 96 שעות על-סמך החלטה של כל חייל. קצין רשאי להאריך את המעצר בשתי תקופות נוספות בנות שבעה ימים כל אחת, בסך-הכול 18 ימי מעצר ללא כל פיקוח שיפוטי. חלק מהמעצרים מסתיימים לקראת יומם ה-18, מבלי שהעצור מובא בפני שופט. מעצרים כאלה מאופינים בדרך כלל בכך שבמהלכם לא נמסרה לעצור עילת המעצר והוא לא נחקר כלל. יש להניח כי מעצרים אלה נובעים מטעות, משרירות או מניסיון הטרדה, ובהיעדר ביקורת שיפוטית ראויה אין לתמוה על כך.

ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת דרכי פעולת השב"כ (ועדת לנדוי) המליצה, בין השאר, לקצר את תקופת המעצר המירבית בטרם ביקורת שיפוטית לתקופה של 8 ימים. כל המלצות ועדת לנדאו אומצו בהחלטת ממשלה אך המלצה זו לא יושמה משום מה. בעקבות פניית עו"ד יהושע שופמן מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, הודיע הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אמנון סטרשנוב, כי לאור המצב בשטחים החליט פורום ממשלתי להשהות את ביצוע המלצה זו למשך שנה.[3]

הימנעות מהודעה על מעצר

שלטונות צה"ל נמנעים ככלל מלהודיע למשפחות העצורים על המעצר. במקרים שבהם לא נכח מי ממכרי העצור בשעת המעצר, אין למשפחה אלא לשער (ולקוות) שהיעלמות בן משפחתם נובעת ממעצרו. מידע המאשר את דבר המעצר יגיע למשפחה דרך שמועות מאסירים ששוחררו או באמצעות רשימות עצורים המועברות לצלב האדום כעבור 12 יום. היעדר ידיעה בדבר גורלו של אדם הנתון במעצר, גורם למשפחתו סבל וחרדה ומונע מהם את האפשרות לשכור את שירותיו של עורך-דין.

בהימנעם מהודעה על מעצר מפירים שלטונות צה"ל חובה חוקית. צו 873 מחייב הודעה מיידית לבני המשפחה על דבר המעצר ומקום ההחזקה במעצר. תחת לחץ בית המשפט העליון הוצאו בצה"ל נהלים חדשים האמורים להסדיר עניין זה. כאשר נכתבות שורות אלה, כחודש וחצי לאחר כניסת הנוהל החדש לתוקפו, אין כל זכר ליישומו.

ב-21.11.89 פסק הבג"צ בעתירה של האגודה לזכויות האזרח ושלושה פלסטינים, שבמשך חודש וחצי לא הודיעו למשפחותיהם על דבר מעצרם. בפסק-הדין אמר השופט מנחם אלון: "חובת הודעה זו הינה פועל יוצא מזכות יסוד הנתונה לאדם שנעצר, כדת וכדין, על-ידי השלטונות המוסמכים, שאלה יביאו את דבר מעצרו ומקום הימצאו לידיעת קרוביו, למען ידעו מה עלה בגורלו של קרובם העצור וכיצד ניתן להושיט לו את העזרה הדרושה כדי להגן על חירותו."[4]

בבדיקה שערכה האגודה לזכויות האזרח ב-23.11.89 התברר כי הנוהל החדש לא מיושם עדיין.

אופי הביקורת השיפוטית

אין בידינו נתונים ברורים על הליכי הארכות מעצר, מעצרים עד תום ההליכים ובקשות לשחרור בערבות. נראה כי מספרן של ההחלטות על שחרור הוא נמוך במיוחד. הדיונים בהארכת מעצר הם בדרך כלל קצרים ביותר ומתקיימים לעתים קרובות בין חומות מיתקני המעצר, מבלי שהעצור מיוצג על-ידי עורך-דין ותוך הפרת הכלל בדבר פומביות הדיון. גם כאשר מוגשת בקשה לשחרור בערבות, הדיון הוא חד-צדדי למדי. באחרונה התפרסמו נהלים

חדשים בבית-המשפט הצבאי ברמאללה, לפיהם ההליך נעשה בהתכתבות, ללא כל דיון בפני שופט ושלא בנוכחות העצור או עורך-דינו.

שופט מוסמך להורות על החזקת אדם במעצר למשך שישה חודשים עד הגשת כתב האישום, ולמשך זמן בלתי מוגבל לאחר הגשת כתב האישום. בשל התמשכות המשפטים ולאור התנאים במיתקני המעצר, איבד המעצר הרבה מייעודו המקורי ונהפך לאמצעי ענישה. שאיפת העצורים להשתחרר מהמעצר מהווה אמצעי לחץ הגורם להם לעתים להודות באשמה ולהסכים לעיסקאות טיעון.

דן סיימון

נספח

מעצרו של מג'די חמד תופיק עטארי מכפר עראבה

הערות

1. האגודה לזכויות האזרח בישראל, 2.11, 8.11, 15.11, 28.11, 1989.
2. צפון אירלנד, הוראת שעת חירום 1987.
3. הפרקליט הצבאי הראשי, ל"נ-0466, 21.7.89.
4. בג"צ 670/89.

ראה גם, "בצלם", דף מידע אוגוסט 1989, עמ' 9.

נספח

W.ASSLIEH - ADVOCATE
UM - EL- FAHEM
TEL:06-312776

COD: 30010 : מיקוד

רליך עסליה - עו"ד
אום אל פחם
טל : 06-312776

==========

התאריך 20.9.89
רשום- דחוף
==========

לכבוד
משרד הבטחון
פרקליט צבאי ראשי
צה"ל
הקריה
תל- אביב
==========

א.ג.נ,

הנידון : עצור מג'די חמד תופיק עטארי
ת"ז מס' 93826694-7 מכפר עראבה
==========

הנני מיצג את העצור הנ"ל ולהלן השתלשלות הענינים בקשר למעצרו של הנ"ל :

1. בתאריך 4.9.1989 נעצר הנ"ל ע"י כוחות הבטחון .

2. אמו של העצור פנתה אלי ומילאה את ידי לייצג את הנ"ל.

3. החל מתאריך 5.9.89 התחלתי לברר בקשר למעצרו של הנ"ל , מקום מעצרו, סיבת מעצרו, תקופת מעצרו, ומי החוקר ו/או תחנת המשטרה שמטפלת בעניין.

4. למרות המאמצים הרבים שהשקעתי לא עלה בידי לברר כאמור לעיל .

5. בתאריך 18.9.89 נודע לי כי מרשי הנ"ל נמצא בבית- כלא ג'נין,ולמחרת תהיה הארכת מעצרו אולם נמסר לי כי אינני רשאי לפגוש אותו וגם אינני רשאי להופיע לדיון של הארכת המעצר ע"י השופט .

6. לאור האמור בסעיף 4 הנ"ל התקשרתי טלפונית עם עו"ד נאוה מהמחלקה המשפטית בבית איל והודעתי לה על כך ובקשתי ממנה לברר מדוע אני מנוע מלהופיע בדיון להארכת המעצר ; לאחר בירור שעשתה עו"ד נאוה הנ"ל הודיעה לי כי אני רשאי להופיע לדיון והיא תדאג ו/או תעשה את המאמצים כדי לאפשר לי להיות נוכח בדיון .

7. ואכן ביום 19.9.89 הופעתי בבית המפשט הצבאי בג'נין והודעתי לשופט לוצקי שאני מיצג עצור וכי יש דיון להארכת מעצרו .

8. שלטונות בית- כלא ג'נין מסרו לי כי הדיון יתקיים בתוך בית הכלא וכי אני מנוע מלהופיע לדיון וזאת לפי בקשת החוקר ו/או החוקרים .

9. התקשרתי שוב לעו"ד נאוה הנ"ל והודעתי לה על כך, והיא מסרה לי כי לא יתכן כזה דבר והיא. תדאג להופעתי בדיון

10. למרות כל המאמצים הנ"ל ולמרות הזמן הרב בהמתנה התוצאה היא כי הדיון התקיים בתוך בית- הכלא ולא הורשיתי להופיע ולהיות נוכח בעת הדיון בהארכת המעצר ; ונודע לי לאחר מכן כי הוארך מעצרו של העצור ל 15 יום .

11. לפי מיטב ידיעתי והבנתי אין כל סיבה ו/או מניעה משפטית כי תיחסם הדרך בפני עו"ד להיות נוכח בדיון

12. הנני מתריע בפניך מתופעה בלתי חוקית , מזוזה , ופוגעת, ומעליבה כזו

13. מניעת עו"ד מלהופיע בדיוק משפטי להאריכת מעצר של חשוד כל שהוא הינה הפרה בוטה בחוק ובזכויות הבסיסיות של החשוד וכן בשליחותו ובתפקידו של העו"ד .

14. למרשי נגרמו נזקים כבדים מאוד ואינני יכול לדעת מה מסתתר מאחורי מעשה זה ויש חשש סביר מאוד כי מרשי סובל מעינויים ונמצא בתנאי מעצר קשים .

על כן, הנני פונה אליך בדחיפות לבור ולבדוק את העניין ולהודיעני בהקדם את תוצאות הבירור ו/או הבריקה .

נא טפולך !

העתק :
מר אחר בן אדי
הירעא המשפטי
בית- איל

מברוך רבי
ר. עוליה, עו"ד

מעצרים מינהליים

מעצר מינהלי מוטל שלא במסגרת הליך שיפוטי ובלא שתיוחס לעצור עבירה כלשהי, אלא כאשר השלטונות סבורים שאותו אדם עלול לסכן בעתיד את הביטחון או את הסדר הציבורי. במקרה כזה ניתנת למפקד צבאי (קצין בדרגת אלוף משנה ומעלה) סמכות לעצור אדם מבלי שיובא בפני שופט ויוכל לדעת במה הוא מואשם ולהגן על עצמו.

המפקד הצבאי רשאי להוציא צו מעצר מינהלי אם יש לו "יסוד סביר להניח שטעמי ביטחון האיזור או ביטחון הציבור מחייבים שאדם פלוני יוחזק במעצר",[1] המפקד הצבאי רשאי להאריך את מעצרו של אותו אדם אם לדעתו יש הצדקה להמשיך ולהחזיקו במעצר.

כל עציר רשאי לערער על מעצרו בפני שופט משפטאי (שופט בית- משפט צבאי, בעל השכלה משפטית ובדרגת סרן ומעלה).

על-פי הנחיות היועץ המשפטי לממשלה אין להשתמש במעצר מינהלי אם אפשר להסתפק באמצעי חמור פחות. עוד קובעות ההנחיות כי "הבעת דעה אינה עילה מספקת למעצר",[2] אולם הליך הערעור על צו מעצר מינהלי מאפשר לכוחות הביטחון שלא לגלות לעציר את הראיות נגדו או אף את הסיבה למעצרו, אם לדעתם צורכי הביטחון מחייבים זאת.

מעצר מינהלי מותר על פי המשפט הבין-לאומי בתנאי שניתנת זכות ערעור על הצו ושמתקיים עיון תקופתי בצו, רצוי כל 6 חודשים.[3]

החמרת אמצעי הענישה נגד עצירים מינהליים

רובם המכריע של העצירים המינהליים מהשטחים מוחזקים במחנה קציעות, בתוך שטח ישראל, ולפיכך חל עליהם החוק הישראלי בכל הקשור לתנאי מעצרם.[4]

בתקנות שהוצאו בשנת 1981, הוסדרו זכויותיהם של עצירים מינהליים, ביניהן הזכות לטיפול רפואי; הזכות לטיול יומי, הזכות לקבל חפצים אישיים וסיגריות; הזכות לקבל ביקורים והזכות לקבל ולשלוח מכתבים. בתקנות אלה נקבע כי אם עציר עבר עבירת משמעת במקום המעצר, העונש היחיד שמותר להטיל עליו הוא בידוד לתקופה של עד 14 יום.

לאחרונה תיקן שר המשפטים את התקנות לגבי תנאי ההחזקה במעצר מינהלי, במגמה להרחיב את סמכויות הענישה שבידי מפקד מיתקן הכליאה לגבי עצירים מינהליים. התקנות החדשות מתירות למפקד, בין היתר, לשלול מעציר מינהלי, כעונש לתקופה של עד 14 יום, את הזכויות הבאות: קניית מצרכים בקנטינה; טיול; קבלת עיתונים וספרים; קבלת סיגריות; קבלת מכתבים ומשלוחם; קבלת כספים; קבלת ביקורים (למעט ביקור עורך דין). בקציעות אין ביקורי משפחות ואין קנטינה.

הארכת תקופת המעצר המינהלי

בראשית אוגוסט 1989, חתמו אלופי פיקוד המרכז ופיקוד הדרום על תיקון מס' 4 לצו בדבר מעצרים מינהליים. הצו החדש קובע כי תקופת צו המעצר תהיה מעתה עד 12 חודשים, במקום 6 חודשים בעבר, אך אם התקופה עולה על 6 חודשים ידון שופט משפטאי בעניין המעצר לאחר תום 6 חודשים ממועד הוצאת הצו או לאחר תום 6 חודשים מיום ההחלטה בערר.

עד 1980 היה הבסיס למעצרים מינהליים תקנות ההגנה [שעת חירום] 1945, לפיהן היה כל מפקד צבאי מוסמך לעצור אדם במעצר מינהלי. ב-1979 תוקן החוק בישראל,

ביוזמת שר המשפטים דאז, שמואל תמיר, וב- 1980 תוקן הצו גם בשטחים. הסמכות לעצור אדם במעצר מינהלי ניתנה למפקד האיזור (אלוף הפיקוד) בלבד. תקופת המעצר הוגבלה ל-6 חודשים ונקבע כי חובה להביא את העציר בפני שופט תוך 96 שעות ממעצרו ולקיים עיון בצו המעצר אחת ל-3 חודשים בפני שופט משפטאי.

במארס 1988, 3 חודשים לאחר תחילת האינתיפאדה, הושעה הצו מ-1980, ובמקומו הוצא צו חדש, המרחיב את הסמכות לעצור אדם במעצר מינהלי ומקצץ בזכויות העציר. בוטלה החובה להביא את העציר בפני שופט תוך 96 שעות ממעצרו ולקיים עיון בצו המעצר אחת ל-3 חודשים ושוב הותר לכל מפקד צבאי להוציא צו מעצר מינהלי.

התיקון לצו, שהוצא בראשית אוגוסט 89', האריך את תקופת צו המעצר המירבית מ-6 ל-12 חודשים, אך השאיר בעינה את חובת הביקורת המשפטית אחת ל-6 חודשים.[5] כפי שיובהר להלן, עד עתה נהג צה"ל להוציא צווי מעצר מינהלי עוקבים לרבים מהעצירים, וכתוצאה מכך נמשך המעצר המינהלי במקרים רבים שנה ואף יותר.[6]

מאז תחילת האינתיפאדה הוחזקו, לפי נתוני דובר צה"ל, לפחות 243 עצירים מינהליים יותר מתקופה אחת של מעצר מינהלי.להערכת ארגוני זכויות האדם הפלסטיניים, מספר העצירים שריצו יותר מתקופה אחת של מעצר מינהלי הוא לפחות 500. ידוע על 32 איש לפחות שריצו יותר משתי תקופות מעצר מינהלי.

דומה שהארכת תקופת צו המעצר המינהלי — שקשה לראות את הצידוק הביטחוני שמאחוריה — משרתת בעיקר את התפיסה שנוחות מינהלית חשובה יותר מחירות האדם, בד בבד עם הפעלת לחץ פסיכולוגי על העציר, מתוך המגמה הכללית של הקשחת צעדים.[7]

נספח

עציר מינהלי — בדראן בדר דלאש גאבר

הערות

1. הצו בדבר מעצרים מינהליים [הוראת שעה] סעיף 1(א).
2. **הגבלות על הזכות לחופש התנועה בשטחים המוחזקים**, עיונים בזכויות האזרח בשטחים המוחזקים (2), פרסומי האגודה לזכויות האזרח בישראל, 1989, עמ' 17
3. אמנת ג'נווה הרביעית, סעיף 78.
4. חוק סמכויות שעת חירום [מעצרים] התשמ"ה-1981.
בג"צ אישר עמדה זו בפס"ד 253/88.
5. באוגוסט 1989 הוצאו לראשונה צווי מעצר מינהלי לשנה נגד תושבי השטחים, עד כה נודע על 3 אנשים שנגדם הוצא צו מעצר מינהלי לשנה, כולם מאיזור בית לחם:
פואד קוקלי, רווק מבית סאחור, נעצר ב-22 באוגוסט 89'. בעבר היה קוקלי עצור במעצר מינהלי במשך 6 חודשים.
מאהר אחמד עלי סאלם פראג', רווק בן 23 ממחנה הפליטים דהיישה, נעצר ב-25 באוגוסט 89'.
תאלד עבייד, בן 24, נשוי+1, תושב בית לחם, נעצר ב-28 באוגוסט 89' .
6. עורכי הדין אביגדור פלדמן ולאה צמל עתרו לאחרונה לבג"צ בשם 4 עצירים מינהליים, שהוחזקו בכלא קציעות למעלה משנה וחצי, מאז מארס 1988. נגד כל אחד מהעותרים (עלים דענא, בדראן ג'אבר, ענאן מכאווי ורבחי חדאד) הוצאו שלושה או ארבעה צווי מעצר מינהלי עוקבים. תוקפו של צו המעצר נגד ענאן מכאווי פקע ב-6 בספטמבר והוא שוחרר. מעצרו של רבחי חדאד הוארך בראשית ספטמבר ב-6 חודשים נוספים.
עורכי הדין פלדמן וצמל קובעים בעתירה כי לפי המשפט הבין-לאומי, צווי מעצר מינהלי, על-פי מהותם, הם אמצעי לזמן קצר וקצוב שמטרתו הרחקת העצור מהאיזור, במקום שלא ניתן להגיש כתב אישום. מעצרים מינהליים עוקבים, טוענים צמל ופלדמן, נוטלים מהמעצר הזה את מהותו המיוחדת והופכים אותו לענישה של ממש.
ראה גם נספח.
7. ראה משה דרורי, **הארץ**, 16.8.89.

ראה גם, "בצלם", דף מידע אוגוסט 1989, עמ' 6. וכן, "בצלם", דף מידע ספטמבר 1989, עמ' 6-7.

נספח

עציר מינהלי — בדראן בדר דלאש גאבר

בג"צ 562/89 דן בעתירתם של עלים יונס חאפז דענא, בדראן בדר דלאש גאבר, ענאן תחסיין תאופיק מכאווי ורבחי ראמז סלים חדאד, באמצעות עורכי-הדין פלדמן, צמל ונעמנה נגד המפקד הצבאי לאיזור יו"ש בעניין מעצרם המינהלי.

בתצהיר תשובה לבג"צ, מצטט המפקד הצבאי את החלטתם של השופטים המשפטאים שדחו את ערעוריהם של העותרים.

נגד בדראן בדר דלאש גאבר הוצא צו מעצר מינהלי מיום 6 במאי 1989 ועד 5 בנובמבר 1989. ערעורו נדון ביום 24 ביוני 1989 בפני השופט המשפטאי סא"ל משה גינות. בתום הדיון בערעור, נתן השופט המשפטאי את החלטתו.

ה ח ל ט ה

כנגד המערער בדראן בדר ג'באר, הוצא צו מעצר מנהלי ביום ה-24 באפריל 89. צו המעצר המנהלי הינו מיום 6 מאי 89 ועד ליום 5 נובמבר 89.

הצו חתום ע"י מפקד איזור יהודה ושומרון.

עוד בתחילת הדיון בקשה באת כוח המערער לזמן את מפקד האיזור ולחקרו בחקירה שכנגד. לטענתה לא כל החומר החסוי שבתיק השב"כ הובא לידיעתו. מידע רלבנטי באשר למערער לא הוצג לפני המפקד ויתכן שלו היה מוצג מפקד האיזור היה מחליט אחרת.

החלטתי לדחות את בקשת באת כוח המערער ולהלן נימוקי:

1. עוד במהלך הדיון הוריתי לנציג השב"ב לבדוק אם קיים מידע שכזה ואכן התברר שמידע זה הוצג לפני המפקד דהיינו: החומר המסווג מכיל בתוכו מסמך ממנו עולה שהמערער שימש בתפקיד "דובר הכלואים" באחת המכלאות.

2. בצו המעצר המנהלי לא התגלה כל פגם וחזקה היא שמפקד האיזור עיין בחומר שהובא בפניו והחליט החלטתו לאחר שעיין בכל החומר שהוצג לו. בכך שונה מקרה זה בעובדותיו מן המקרה שהתברר בעמ"מ 7/88 שהתברר לפני כבוד השופט לוין. שם חתם שר הביטחון על צו מעצר מנהלי לתקופה של 6 ח' ו-יומיים ואכן כפי שקבע כבוד השופט שם בעמוד 6 לפסק הדין: "השאלות המתעוררות לגבי התהליכים שהביאו לחתימת צו המעצר מלמדות שדרישתו של

מר שפאר לזמן את השר כדי להעיד על נסיבות החתימה על הצו לא הייתה מופרכת."

העובדות בענייננו שונות ואיני מוצא כל יסוד לבקשתה של הגב' פלג לזמן את מפקד האיזור למתן עדות. אוסיף עוד לעניין זה כי בעמ"מ 1/80 פד"י ל"ה 2 עמ' 260 דחה ביהמ"ש העליון לזמן את שר הבטחון למתן עדות כדי להוכיח שהצו לא היה סביר. כאן המקום לציין כי הגב' פלג חזרה בה מבקשתה לזמן את סא"ל אלברט לאחר שבאי כוח הצדדים הסכימו על עובדות המוצאות את ביטויין בעמ' 4 בפרוטוקול של דיון זה. באשר לתפקידו של ה"שויש" (חניך תורן), כמו כן קיבלתי כמוצג את תיקו של מחמוד מוחמד עבדאללה מספר כלוא 7089 בדיון שם העיד סגן מפקד הכלא על תפקידי החניך התורן.

עיינתי בחומר המסווג ושמעתי את טענות באת כח המערער, וכן טענות המערער שטען בעצמו בערבית ובאנגלית והגעתי לכלל מסקנה שהמערער פעיל במתקן הכליאה בקציעות מטעם ארגון חז"ע. הוא מעודד ותומך במטרות הארגון. מתברר שהמערער מנחה את פעילי הארגון בתוך מתקן הכליאה. שוכנעתי כי מסקנה זו מוצלבת ע"י מספר מקורות בעלי דרגת אמינות גבוהה. כמו כן שוכנעתי כי לא ניתן לחשוף מקורות אלו שכן יש בכך סכנה לביטחון המדינה. כאמור שחרורו של המערער מהמעצר עלול ליצור סכנה מוחשית לביטחון המדינה ועל כן הינני דוחה את ערעורו. המוצג תיק מספר 7089 יוחזר לידי התובע למשמרת.

מיתקני כליאה

באמצע אוקטובר הודיע הפרקליט הצבאי הראשי כי כ-40,000 מתושבי השטחים נעצרו מתחילת האינתיפאדה. ב-5 בנובמבר מסר דובר צה"ל כי נכון לאותו יום היו 9,009 כלואים במיתקני הכליאה של צה"ל. מתוכם 2,943 שפוטים, 2,918 בהליכים, 1,354 עצורים לפני משפט, ו־1,794 מינהליים.[1] לפי נתוני משרד המשטרה כלואים עוד כ־4,000 מתושבי השטחים בבתי הסוהר של שב"ס (חלקם נשפטו על עבירות שלפני האינתיפאדה או שאינן קשורות בה), בסך הכל — כ־13 אלף בני־אדם עצורים, נכון לנובמבר 89'.

ב-16.11.89 דיווח "על המשמר" כי מערכת הביטחון מתחילה בפעולה להקמת מיתקן כליאה חדש בשטחים, שיכיל 4,000, ובהרחבת מיתקן הכליאה בקציעות בעוד 1,300 מקומות.[2] כיום מכילים מחנות הכליאה של צה"ל 14,000 מקומות, ועם ההרחבה יוכל צה"ל לכלוא 20,000 איש בו-זמנית.

ב-16.7.89 דיווח "הארץ" על היערכות צה"ל להכפלת קיבולת מיתקני הכליאה בהם מוחזקים תושבי השטחים. האחריות הפיקודית והמיבצעית לניהול והפעלת מיתקני הכליאה, מסר "הארץ", תועבר למשטרה הצבאית.[3] כיום נמצא רק כלא מגידו תחת אחריות המשטרה הצבאית. מיתקני קציעות ו"מכלאות החוף" בעזה נמצאים תחת אחריות פיקוד הדרום ושאר המיתקנים באחריות פיקוד המרכז.

מיתקני הכליאה בהם מוחזקים פלסטינים תושבי השטחים מתחלקים לכמה סוגים:

א. בתי הכלא שבאחריות שירות בתי הסוהר

מוחזקים בהם, לפי נתוני משרד המשטרה, כ-4,000 אסירים ביטחוניים, קרוב ל-3,000 מהם בבתי הכלא שבשטחים וכ-1,000 נוספים בבתי הכלא בישראל. רובם המכריע אסירים לאחר משפט. משרד המשטרה אינו מוסר מידע לגבי מספר האסירים שנשפטו על "עבירות אינתיפאדה".

ב. מיתקנים שבאחריות משטרת ישראל

בתי מעצר כגון מגרש הרוסים בירושלים ובתי מעצר ליד תחנות משטרה בשטחים.

ג. מיתקנים שבאחריות צה"ל

1) בשטחים:
טול כרם
פרעה
ענתות
עופר
דביר (דהריה)
"מכלאות החוף" בעזה (אנסאר 2)
חאן יונס

2) בשטח ישראל:
מגידו
קציעות (אנסאר 3)

מערכת מיתקני הכליאה הצבאיים מורכבת משורה של מיתקנים המיועדים לשהות קצרה, בהם אמורים להיות מוחזקים עצירים עד תום ההליכים, ומספר מועט של מיתקנים המיועדים

לשהות ארוכה ובהם אמורים להיות מוחזקים אסירים שפוטים ועצירים מינהליים.

העומס בבתי המשפט הצבאיים, הגורם להתארכות הליכי המשפט נגד תושבי השטחים, מחד גיסא, והצפיפות במיתקני הכליאה המיועדים לשהות ארוכה, מאידך גיסא, גורמים לכך שבמקרים רבים מוחזקים עצורים במשך תקופות ארוכות במיתקנים שנועדו לשהות קצרה ושאין בהם התנאים המתאימים להחזקת עצורים לזמן ממושך. כך למשל, שליש מ-120 העצורים במיתקן הכליאה בטול-כרם הם אסירים שמשפטם הסתיים.[4]

בנוסף למערכת מיתקני הכליאה העומדת לרשותו, עושה צה"ל שימוש במיתקני המימשל הצבאי בערי הגדה ורצועת עזה, כמיתקני השהיה לאנשים שהוגש נגדם כתב אישום. במקומות אלה מוחזקים עצורים בתנאים שאינם עונים על סטנדרטים מינימאליים של החזקת בני-אדם. אין כל דיווח לגבי מספר העצורים המוחזקים במיתקנים אלה וכיוון שמדובר במיתקנים לא רשמיים אין למעשה כל אמות מידה רשמיות להנהלתם.

למיטב ידיעתנו נאסר על עורכי-דין להיכנס למיתקני ההשהיה. לאחרונה אסף צוות האגודה לזכויות האזרח בחיפה עדויות על אחד מהמיתקנים הללו, הממוקם בחצר המימשל בג'נין, לפיהן היחס לעצירים שם הוא גרוע ביותר.

ד. מיתקני חקירות של השב"כ

מיתקני החקירות מנוהלים ומופעלים על-ידי השב"כ. יוצא דופן הוא מיתקן החוף בעזה, הצמוד למיתקן הכליאה הצבאי, ולדברי מפקדו הוא מחיל עליו את אמות המידה של המיתקן הצבאי.[5]

עדויות של אנשים שנחקרו באגפי החקירות, מעלות שאלות קשות לגבי שיטות החקירה של השב"כ ולגבי הסטנדרטים הנהוגים בחקירות. התלונות החמורות על יחסם של אנשי השב"כ לנחקרים, ופרשות של מות עצורים בזמן חקירה,[6] מעוררות חשש כבד שהשב"כ ממשיך לנקוט דרכים שאינן עולות בקנה אחד עם המלצות ועדת לנדוי (ועדת החקירה לעניין שיטות החקירה של שירותי הביטחון הכללי בנושא פעילות חבלנית עויינת), שממשלת ישראל אימצה אותן כהחלטת ממשלה.

נספח

מוות במיתקני כליאה

הערות

1. אוריאל בן-עמי, **על המשמר**, 6.11.89.
2. אבי בניהו, **על המשמר**, 16.11.89:

"מערכת הביטחון תחל בשבועות הקרובים בפעולה נרחבת להגדלת מיתקני הכליאה בשטחים ב-4,000 מקומות. הערכת המצב לגבי האינתיפאדה והתמשכותה, ורצונו של צה"ל להביא עוד ועוד מבוקשים אל מאחורי סורג ובריח, הולידו את הצורך בכך, שכבר אושר במטה הכללי ותוקצב במשרד הביטחון.

"הפרוייקט הבולט הוא הקמת מיתקן כליאה מרכזי גדול ביהודה ושומרון. מיתקן זה, שיחל לפעול לקראת קיץ 1990, יכיל בשלב הראשון 3,000 מקומות כליאה עם אופציה להרחבה עד 4,500 מקומות כליאה, אם יידרש. הוא ימוקם באיזור תקוע ועלותו הראשונית נאמדת ב-30 מיליון ש"ח.

"במקביל מתכוון צה"ל לפתוח בשבועות הקרובים בעבודות להרחבת מיתקן הכליאה בקציעות (אנסאר 3) ב-1300 מקומות.

"לכלא מגידו, יתוספו בשנה הקרובה עוד מאות מקומות כליאה, בעיקר באוהלים על משטחי בטון. כן התבשרנו על מיתקן חדש בחאן-יונס, שזכה כבר לכינוי 'אנסאר 4'".

3. דן סגיר, **הארץ**, 16.7.89.
4. לפי דו"ח מביקורו של ח"כ דדי צוקר במיתקן הכליאה בטול-כרם, ב-13.4.89.
5. לפי דו"ח מביקורו של ח"כ דדי צוקר במיתקן החוף בעזה, ב-16.7.89.
6. ראה נספח.

ראה גם, "בצלם", דף מידע אוגוסט 1989, עמ' 3-11.

נספח

מוות במיתקני הכליאה

מאז תחילת האינתיפאדה נהרגו במיתקן הכליאה בקציעות, לפי דובר צה"ל, 6 תושבי השטחים על ידי אסירים אחרים, בחשד ששיתפו פעולה עם השלטונות או "בשל פעולה בלתי מוסרית". דובר צה"ל לא מסר לנו נתונים על עצורים שנהרגו על ידי עצורים אחרים במיתקני הכליאה האחרים.

לגבי 9 מקרי מוות נוספים, לפחות, יש חשד כי שלטונות הכלא או אנשי השב"כ מעורבים באופן ישיר או עקיף במות העצירים:

1. עטה איאד, בן 21, תושב מחנה הפליטים קלנדיה, נפטר ב-14 באוגוסט 1988 בכלא דהריה.
   על פי ההודעה הרשמית התאבד איאד בתאו.
   משפחתו העידה כי מצבו הגופני והנפשי לפני המעצר היה תקין.
   עצורים שהיו בדהריה באותם ימים העידו כי ביומיים שלפני מותו שמעו אותו צועק.
2. אסעד א-שאווה, בן 25, תושב עזה.
3. בסאם איברהים סאמודי, בן 27, תושב כפר יאמון.
   השניים נהרגו במהלך התפרעות של עצורים ב-16 באוגוסט 1988, בקציעות.
   עדי ראיה טענו כי לפחות אחד מהשניים נורה כשהיה במצב שלא סיכן את חיי היורה.
   לפי "ג'רוסלם פוסט" (23.7.89) הקצין שירה באחד משני הצעירים היה אל"מ דוד צמח, מפקד מיתקן קציעות.
   צה"ל פתח בחקירה לאחר האירוע, נגבו עדויות מחיילי צה"ל שהיו במקום ומעצורים המחנה. ככל הידוע לנו החקירה עדיין לא הסתיימה.
4. נביל מוסטפה עיבדה, בן 20, תושב שכונת בית חנינה בירושלים, נפטר ב-16 באוגוסט 1988, בבית המעצר המשטרתי במגרש הרוסים בירושלים.
   לפי ההודעה הרשמית נמצא עיבדה תלוי בתאו. דובר משטרת ירושלים מסר כי העציר תלה עצמו בסדין שנקשר לצינור ואין ספק שמדובר בהתאבדות.
   עיבדה הוחזק במגרש הרוסים מה-10.9.88.
   נפתח תיק חקירה בבית משפט השלום בירושלים ומונה שופט בודק. עד עתה לא נודעו תוצאות החקירה.
5. איברהים אל מטור, בן 32, תושב כפר סעיר, נפטר ב-19 באוקטובר 1988, בכלא דהריה.
   לפי ההודעה הרשמית התאבד אל מטור בתאו.
   אסירים בדהריה העידו כי שמעו אותו צועק מאיזור החקירות של הכלא.
   עו"ד פליציה לנגר עתרה לבג"צ בשם בני משפחתו ותובעת להקים ועדת חקירה בלתי תלויה שתחקור את הפרשה. בג"צ דחה את העתירה ("חדשות" 1.8.89).
6. עבדאללה איברהים אבו מחרוקה, נהרג ב-12 בדצמבר 1988, במיתקן החוף בעזה.
   אבו מחרוקה נורה לאחר שהחל להשתולל, כשהוא מחזיק בידו סכין. 2 חיילים

ירו בו והוא נפצע ונפל.
לפי עדויות שנמסרו לח"כ דדי צוקר ולמצ"ח, הגיע למקום קצין בדרגת רב-סרן וירה בעצור, ששכב מתבוסס בדמו, 2 כדורים.
הפרקליט הצבאי של פיקוד דרום המליץ לסגור את תיק החקירה נגד הקצין. ("הארץ" 2.6.89)

7. ריאד אחמד שלבי, בן 23, תושב סילת חרתיה, נהרג ב-8 בפברואר 1989, בכלא מגידו.
במהלך ביקור משפחות בכלא התפתחה תקרית אלימה בה היו מעורבים עצורים רבים. בפיזור העצורים נהרג שלבי מכדור בחזהו.

8. מחמוד אל מצרי, בן 37, תושב רפיח, מת ב-6 במארס 1989, בכלא עזה.
אל מצרי נעצר ב-3 במארס והוחזק באגף החקירות בכלא עזה.
לפי ההודעה הרשמית נפטר אל מצרי מהתפוצצות אולקוס.
צוות משפטנים בכיר, בראשות פרקליטת המדינה דורית בייניש, חקר את הפרשה והמליץ להעמיד לדין משמעתי את חוקרי השב"כ שהיו מעורבים בחקירתו של אל מצרי.

9. מוחמד אסעד פוקהה, בן 50, תושב שווייקה שליד טול כרם, נפטר ב-16 במאי 1989, בכלא מגידו.
פוקהה היה עצור במגידו מזה 8 חודשים, הוא נפטר לאחר שביתת רעב, ככל הנראה מהתייבשות.
צה"ל הודיע כי נפתחה חקירת מצ"ח לבדוק אם היתה התרשלות בטיפול הרפואי.

עוצר

עוצר מתבצע על-פי תקנה 124 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945.

וזו לשון התקנה:

124. עוצר

מפקד צבאי רשאי לדרוש בצו מכל אדם, בתחומי שטח כלשהוא שניקב בצו, כי ישאר בפנים הבית במשך אותן שעות שתהיינה עשויות להינקב בצו, ובמקרה כזה, כל אדם הנמצא או נשאר מחוץ לבית בתחומי השטח ההוא במשך אותן שעות ללא תעודת-היתר בכתב שהוצאה בידי המפקד או בידי כל אדם שהרשהו המפקד הצבאי כהלכה להוציא אותן תעודות-היתר, או בשמם, ייאשם בעבירה על התקנות האלה.

בראשית האינתיפאדה עדיין שימש העוצר בעיקר כאמצעי להשלטת סדר לאחר התפרעויות, לצורך חיפוש אחר חשודים וביצוע מעצרים. עד מהרה הוחל בהטלת עוצר גם כאמצעי מניעה: כאשר יש חשש לאירועים חריגים, במיוחד בתאריכים בעלי משמעות.

כיום, מזה למעלה משנה וחצי, משמש העוצר גם כאמצעי ענישה מקיף וגורף. לעתים קרובות מלווה העוצר בניתוק קווי טלפון ואספקת חשמל ומים, והוא מנוצל לגביה מאסיווית של תשלומי מס הכנסה, מע"מ ותשלומים ואגרות שונות.[1] בשעה שנערך מבצע גביית המיסים בבית-סאחור, היתה העיירה נתונה בעוצר במשך כ-40 ימים כמעט רצופים, מ-20 בספטמבר ועד סוף אוקטובר 1989.

הטלת עוצר למטרות המתוארות לעיל היא ענישה קולקטיווית, האסורה על-פי המשפט הבין-לאומי. השימוש הרב בענישה קולקטיווית זו יוצר את הרושם שזוהי מדיניות מכוונת, הבאה לבודד את האוכלוסיה ולהפעיל עליה לחץ.

העוצר מטיל הגבלות חמורות ופוגע בזכויות האדם של התושבים הנתונים בו. הם שרויים במצב של חוסר ודאות, כאשר קווי הטלפון מנותקים נמנע מהם קשר עם "העולם החיצון" והם נאלצים להעביר את הזמן כשהם כלואים בבתים שהצפיפות בהם עצומה.

להלן כמה מההשלכות של העוצר על הציבור הנתון בו:

אספקת מזון — כיוון שלא מודיעים להם מראש כמה זמן ייארך העוצר, אין התושבים יכולים לדעת בכמה מזון להצטייד. מעבר למוצרים הניתנים לאכסון, כמו שמן, קמח וסוכר, יש בעיה ממשית לגבי מוצרי חלב וירקות ופירות טריים. הבעיה מחמירה כאשר מדובר בתינוקות, ילדים ונשים הרות. העוצר מופסק אחת לכמה ימים לצורך הצטיידות במזון, ללא התראה מוקדמת, למשך שעתיים לכל היותר. זהו פרק זמן קצר מכדי שציבור של אלפים ורבבות בכל מחנה או שכונה יספיק להגיע לחנויות ולהצטייד במזון לתקופה בלתי ידועה של המשך העוצר.

פגיעה בחולים — חולים הזקוקים לתרופות או לטיפול יום-יומי בבית- חולים, מתקשים להגיע לבתי-החולים ונגרם נזק לבריאותם.

פגיעה כלכלית — בחלק מהתקופה שבה היה עוצר בעזה, הותר לפועלים העובדים בישראל לצאת לעבודה. שאר התושבים — חקלאים, סוחרים ובעלי מקצועות חופשיים — אינם יכולים לעבוד לפרנסתם. הפגיעה בחקלאות קשה במיוחד כיוון שתקופה ארוכה של עוצר, המונע עיבוד השדות ושיווק התוצרת, עלולה להוריד לטמיון יבול של עונה שלמה.

השבתת בתי-הספר ושירותים חברתיים — בתי-הספר ברצועת עזה — בניגוד לאלה שבגדה

---

* בירושלים המזרחית גם אגרת טלוויזיה.

המערבית — היו פתוחים באופן רשמי, אולם אי אפשר היה לקיים בהם לימודים סדירים בשל ימי העוצר הרבים.

קיום משפטים — בתי-המשפט הצבאיים מקיימים משפטים גם בימי עוצר. לרוב מקבלים עורכי-הדין אישור להגיע לבתי-המשפט, אך הם אינם יכולים לזמן עדי הגנה, ובכך נמנעת מהנאשמים הגנה משפטית נאותה. קרובי העצורים מנועים מלהגיע לבית-המשפט ובכך מופר עקרון פומביות הדיון.

נתונים

1. מידגם ממחנה הפליטים טול-כרם בגדה המערבית

מאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף אוקטובר 1989, היה מחנה טול- כרם נתון ב-256 ימי עוצר.
שליש מימות השנה עברו על תושבי המחנה תחת עוצר.
עד סוף 1988 הוטלו על המחנה 143 ימי עוצר.
בעשרת החודשים הראשונים של 1989 הוטלו על המחנה 113 ימי עוצר, על-פי החלוקה הבאה:

חודש	מספר ימי העוצר
ינואר 1989	12
פברואר	4
מארס	6
אפריל	4
מאי	14
יוני	29
יולי	4
אוגוסט	15
ספטמבר	5
אוקטובר	8
סך הכל	**113 ימי עוצר**

2. מידגם ממחנה הפליטים שאטי ברצועת עזה*

מאז פרוץ האינתיפאדה ועד סוף אוגוסט 1989 היה מחנה שאטי נתון ב-222 ימי עוצר.
למעלה משליש מימות השנה עברו על תושבי המחנה תחת עוצר.
עד סוף 1988 הוטלו על המחנה 149 ימי עוצר.
בשמונת החודשים הראשונים של 1989 הוטלו על המחנה 73 ימי עוצר, על-פי החלוקה הבאה:

חודש	מספר ימי העוצר
ינואר 1989	14
פברואר	7
מארס	17
אפריל	10
מאי	13
יוני	7
יולי	1
אוגוסט	4
סך־הכל	**73 ימי עוצר**

נספח

עוצר בעיסוויה

הערות

1. ראה נספח
ראה גם, "בצלם", דף מידע יוני 1989, עמ' 4-5.

---

* על-פי נתונים שהועברו אלינו מעזה על-ידי רשאד אל-מדני, תחקירן של אוניברסיטת ביר-זית.

נספח

עוצר בעיסוויה

ביום 8.3.89 בשעה 04:30, הכריזו כוחות הביטחון עוצר על הכפר עיסוויה שבמזרח ירושלים. העוצר הוטל לצורכי גביית מיסים על-ידי אנשי מס-הכנסה, מע"מ, ביטוח לאומי, עיריה ורשות השידור.

ב-14.3.89 ביקר בעיסוויה באסם עיד מ"בצלם" וגבה את העדויות הבאות.

עוצר בעיסוויה

1. סאלח חדר מוסטפה, בן 66, נכה על כיסא גלגלים:
ביום הראשון לעוצר הגיעו אלי אנשי הפיקוח העירוני בליווי של שוטרים כדי לעקל רכוש על אי תשלום ארנונה. היצגתי בפניהם קבלה על התשלום והפקחים עזבו את הבית.
למחרת בשעות הבוקר הגיעו אנשי המע"מ - שתי בחורות בליווי שוטרים - ואמרו שאני חייב תשלומים למע"מ. אמרתי להם שיש לי מנהל חשבונות אשר מעביר בשבילי את תשלומי המע"מ (בעבר הייתי בעל מכולת אבל סגרתי אותה בשל מחלתי). הם החרימו 24 בקבוקי סבון נוזלי, קופה רושמת ו-30 חבילות של חיתולים. הם עשו חיפוש בבית ו-12 דינאר שהיו בארון נעלמו.
רעייתו של מוסטפה, זינב חדר מוסטפה מספרת:
תוך כדי החיפושים ניגש אלי איש מג"ב ושאל אותי על כסף. הוצאתי ארנק שהיו בו 50 שקלים וכמה שקלים בודדים, החייל נכנס לחדר השני וכשיצא נתן לי את הארנק. אחרי שאנשי המג"ב והשוטרים עזבו את הבית ראיתי שהשטרות נעלמו ונשארו רק השקלים הבודדים.
סאלח חדר מוסטפה:
מאוחר יותר באו אנשי רשות השידור ושאלו על הטלוויזיה. אמרתי להם שהטלוויזיה אצל הטכנאי. הם עיקלו 2 שטיחים בשווי 160 דינאר.

2. עאישה דרוויש, בת 35:
ביום 4.3.89 קניתי טלוויזיה חדשה בחנות אל-צפאפי ברח' סלאח א-דין, בסכום של 3,400 ש"ח, בתשלומים של 200 ש"ח לחודש. ביום העוצר נכנסו לבית שני פקידים בליווי שוטרים ושאלו אותי על הטלוויזיה. הראיתי להם את הטלוויזיה והם לקחו אותה. רצתי אחריהם ואמרתי להם שקניתי את נטלוויזיה רק לפני ארבעה ימים והראיתי להם את הקבלות ואת תעודת האחריות. הם אמרו שאני חייבת מסים בסכום של 1,440 ש"ח.
לאחר העוצר פניתי למשרדם של אנשי מס הכנסה והסברתי להם את מצבי. הם עשו לי הנחה של 540 ש"ח. שילמתי 900 ש"ח וקיבלתי את הטלוויזיה.

3. לפי עדויות אנשי הכפר, רשות השידור עיקלה בזמן העוצר כ-150 טלוויזיות. כמו כן עוקלו מוצרים מהחנויות, מערכות סטראו, שטיחים, מכוניות ועוד.

4. מאז שהוכרז העוצר ועד שהוסר נעצרו כ-52 איש, מהם שוחררו 27 ו-25 עדיין במעצר.

הדו"ח נרשם ע"י באסם עיד, "בצלם".
14.3.89

חופש הביטוי

כאשר אני רואה את רשימת הספרים האסורים לקריאה על הפלסטינים, הן על אלה שעדיין לא הושמו במעצר והן על אלה אשר כבר הושמו במעצר; כאשר אני רואה את רשימת העיתונאים והסופרים היושבים בבתי-הכלא על-פי צו של מעצר מינהלי בגלל שכתבו מאמרים, שירים או סיפורים שלא מצאו חן בעיני השלטונות, אני חושב על אבות-אבותינו היהודים הנודדים לאורך כל ההיסטוריה, אשר ניצבו מעטים וחלשים ומשוללי זכויות (הרבה יותר מהפלסטינים הנמצאים היום תחת שלטוננו) מול שלטונות חזקים ועצומים (הרבה יותר חזקים מאיתנו היום), מלכים ומושלים, קרדינאלים וחשמנים, אמירים ושולטנים, מול שלטון אבסולוטי, בלא פיקוח של כנסת ובלא התערבות של כלי-תקשורת מקומיים או זרים, אשר ניסה לדכא את תודעתם הלאומית, ניסה לאסור עליהם ללמוד את תורתם ולקרוא בספריהם, ניסה למחוץ את רוחם ולשלוט על מחשבותיהם, ואבות-אבותינו התגברו עליהם. וכל האמצעים השלטוניים האבסולוטיים אל הועילו.

והנה היום, הנכדים והנינים של אותם יהודים, הצנזורים הצבאיים שלנו, המושלים הצבאיים, אנשי המינהל האזרחי, משליטי "הסדר" בגדה וברצועה, לא רק שלא למדו מההיסטוריה של עמים חזקים ומתוחכמים מאיתנו, אשר ניסו במאה הזאת אף הם כמונו לדכא את ההתעוררות הלאומית של עמים תחת שלטונם, והתעקשו לשרוף דגלים ולאסור סופרים ועיתונאים ולהחרים ספרים, עד שלבסוף, לאחר שפיכות דמים ארוכה ומיותרת וזריעת סבל וחורבן, נאלצו לוותר, לסגת ולפנות. ואותם אסירים מרדנים, "טרוריסטים מסוכנים", הוצאו מתוך בתי-הכלא ומפתחות השלטון העצמי נמסרו לידיהם.

הנכדים והנינים של אבות-אבותינו לא רק שלא למדו מההיסטוריה של עמים אחרים אלא חמור מזה, הם בגדו וממשיכים לבגוד אולי בערך העליון שבו האמינו אבות-אבותינו, הם התכחשו ומתכחשים לאמת הגדולה ביותר והחשובה ביותר שהנחיל העם היהודי לעולם כולו. **עם יכול להתקיים בכוח תודעתו בלבד, ושום כוח פיסי לא יובל בסופו של דבר להשמיד תודעה אותנטית וחיה.**

גם תודעתו הלאומית של העם הפלסטיני וזכותו להגדרה עצמית לא יימחקו אפילו אם ישרפו השלטונות הישראליים את כל הספרים שבעולם.

ועלינו לדעת: הצנזורים האלה פועלים בשם כולנו, וכולנו נמצאים אשמים ונכלמים בגללם. לכן עלינו למחות בכל לב כנגדם וכנגד שולחיהם, אשר לא רק מביישים את האינטליגנציה של כולנו במעשים שלא יועילו ולא כלום, אלא גם גורמים לכולנו שאבות-אבותינו, עם הפיאות והזקנים, יסתכלו עלינו בתיעוב.

א.ב. יהושע

1. פרסומים אסורים

הפרסומים נאסרים לקריאה בגדה המערבית וברצועת עזה על-פי תקנות 87 ו-88 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945.
וזו לשון התקנות:

87. איסור פרסום על-ידי הצנזור (תיקון: 1947)

(1) הצנזור רשאי לאסור בצו בדרך כלל או במיוחד לפרסם חומר שפרסומו היה עשוי, או עלול להיות עשוי, לפגוע — לדעתו בהגנה של פלשתינה (א״י) או בשלומו של הציבור או בסדר הציבורי.
(2) כל אדם המפרסם חומר כל שהוא מתוך הפרת צו לפי התקנה הזאת, ובעליו ועורכו של כל פרסום שבו מתפרסם, והאדם שכתב, הדפיס, צייר או שרטט את החומר ייאשמו בעבירה על התקנות האלה.
88. פרסומים אסורים
(1) הצנזור רשאי לאסור בצו להעיל או להפיק, או להדפיס או לפרסם, כל פרסום (ויהיו רואים את האיסור כאילו הוא חל על כל העתק או חלק של אותו פרסום או כל הוצאה או גליון שלו), שהעלתו או הפקתו הדפסתו או פרסומו היו, או עלולים להיות להיעשות, פוגעים לדעתו בהגנתה של פלשתינה (א״י) בשלומו של הציבור או בסדר הציבורי.
(2) כל אדם, המפר צו לפי התקנה הזאת, ובעליו ועורכו של פרסום שביחס אליו אירעה ההפרה, וכל אדם, שנמצא באחיזתו או בשליטתו או במקומות שהוא מחזיק בהם כל פרסום, שנאסר לפי התקנה הזאת או שהוא שולח בדואר, מוסר או מקבל כל פרסום כזה, יאשם בעבירה על התקנות האלה, אלא אם מן ההוגן הוא לנקותו מאשמה לדעת בית המשפט.

למרות פניות חוזרות ונשנות לדובר צה״ל, לצנזורה וליועץ המשפטי הצבאי של הגדה המערבית, לא הצלחנו להשיג רשימה שלמה ועדכנית של הפרסומים האסורים. כל הגורמים הסכימו איתנו, שרשימה כזאת צריכה להיות מפורסמת וידועה לציבור הרחב.

רשימת הפרסומים האסורים הנמצאת בידינו מכילה את שמותיהם של כ-700 פרסומים האסורים לקריאה ולהחזקה בגדה המערבית וברצועת עזה.[1]

1.1 ספרים אסורים במחנות כליאה

מלבד הפרסומים האסורים לקריאה בשטחים, פוסלים מפקדי מחנות הכליאה ספרי קריאה המובאים לעצירים.
הקריטריונים לאישור או לפסילה של ספרים במחנות הכליאה הצבאיים, הם בגדר תעלומה. ככל הידוע לנו יש בכלא מגידו, למשל, רשימה של כ-1000 ספרים המותרים לקריאה. בקציעות יש כנראה מגבלות חמורות יותר.
ב-11.10.89 ביקרה עו״ד תמר פלג, מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, במחנה הכליאה בקציעות. היא קיבלה ממפקדי הכלא שתי חבילות ספרים, שהביאה לעצירים חודשיים קודם לכן ואשר נפסלו לקריאה במחנה הכליאה. בין הספרים הפסולים היו המשפט הקונסטיטוציוני של אמנון רובינשטיין, אגף הסרטן של אלכסנדר סולז׳ניצין, זאב הים של ג׳ק לונדון ושר הטבעות של ג׳ון רונלד טולקין.
בעקבות פנייתה של עו״ד פלג למפקד הכלא בוטל האיסור על הספרים האלה.

2. סופרים ומשוררים עצורים

רבים מחברי התאחדות הסופרים נעצרו מאז פרוץ האינתיפאדה לתקופות ארוכות, ביניהם:
סאמי אל-כילאני — סופר ומשורר משכם[2]
עלי אל-ג׳רירי — סופר מדיר ג׳ריר
ווסים אל קורדי — משורר מאל-בירה
גסאן עבדאללה — סופר מרמאללה

סוהיל חורי — פזמונאי מירושלים
אל מתווכל טהה — יושב ראש התאחדות הסופרים
עבדול נאסר סאלח — משורר מטול-כרם
כיום נמצאים במעצר הסופר עזת אל-גזאווי מרמאללה ועיסא קראקע, משורר ממחנה עיידה

3. עיתונים ומשרדי אינפורמציה

רבים מהעיתונים וממשרדי האינפורמציה בשטחים נסגרו לתקופות קצובות או לפרק זמן בלתי מוגבל. ביניהם:
משרד העיתונות בעזה
משרד העיתונות בבית-לחם
המשרד הפלסטיני לשירותי עיתונות בירושלים
העיתון "אל-עוודה" בערבית ובאנגלית
איסור על הפצת העיתונים "אל פאג'ר", "אל קודס" ו"אל שעב" לתקופות קצובות.

4. עורכים ועיתונאים

4.1 גירוש

מאז פרוץ האינתיפאדה גורשו מן השטחים 6 עיתונאים:
ג'בריל מחמוד רג'וב — עובד בירחון "אביר", דורה
עדנאו מוחמד דאהר — עיתונאי ב"אל טליה", אל-בירה
לואי עבדו — עיתונאי ב"אל פאג'ר", שכם
סמיר מחמוד סבייחאת — עיתונאי בסוכנות עיתונות ברמאללה
ג'מאל דיאב אבו לטיפה — עיתונאי מקלנדיה
ריזק מחמוד ביארי - עיתונאי ב"אל קודס", עזה

4.2 מעצר מינהלי

מאז פרוץ האינתיפאדה נכלאו עיתונאים רבים במעצר מינהלי.
כיום כלואים 7 עיתונאים במעצר כזה:
חאתם עבדול קאדר — עורך ב"אל פאג'ר"
מאג'ד שיוכי - כתב רשת טלוויזיה זרה
מאג'ד אבו ערב — "אל שעב"
עדנאן דמירי — משרד עיתונות
נאיף סווטאת — מנהל משרד עיתונות בג'נין
כמאל ג'בייל — "אל פאג'ר"
נג'יב פראג' — משרד העיתונות בבית-לחם

4.3 הגבלות תנועה

עיתונאים המשתחררים ממעצר מינהלי מקבלים תעודות זהות ירוקות, שאינן מאפשרות להם לצאת מהשטחים. כמו כן הושמו רבים מהעיתונאים במעצר-בית או במעצר-עיר.

4.4 חקירות

לעתים נלקחים עיתונאים לחקירות שעניינן מאמרים שפרסמו, ביניהם:
אברהים קרעין — "אל עאודה", נחקר על כתבות בעיתון
חנא סניורה — "אל פאג'ר", נחקר על פרסום ראיון עם ערפאת
עזמי אבו גרביה — "אל פאג'ר", נחקר על פרסום ראיון עם ערפאת
ג'מיל סלחוט — "אל שעב", נחקר על כתבות בעיתון

5. צנזורה

מתחילת האינתיפאדה חלה על כל העיתונים הפלסטיניים חובה להגיש לצנזורה גם את כל הידיעות והכתבות שתורגמו מעיתונים ישראליים, ולעתים נפסלות ידיעות שאושרו לפרסום בישראל. כך למשל, ידיעה שפורסמה בעיתון "הארץ" על חיילים המאלצים תושבים במחנה עסכר לבצע שמירה נפסלה לפרסום בעיתונים הפלסטיניים.

הצנזורה מחייבת את העיתונות הפלסטינית לדווח על האינתיפאדה אך ורק מתוך הידיעות ששודרו ברדיו או בטלוויזיה הישראליים. עיתון פלסטיני המקבל ידיעה הקשורה באינתיפאדה, יכול להעביר אותה לרדיו או לטלוויזיה, ורק אחרי שהיא תשודר שם מותר לו לפרסמה.

ההוראה הזאת איננה מצויה בכתב, אך היא משמשת כנימוק כמעט קבוע לפסילת ידיעות בעיתונות הפלסטינית. עם זאת, ב-22.4.89 שודרו בטלוויזיה הישראלית תמונות מתהלוכת "הצבא הפלסטיני העממי", שצולמו על-ידי רשת טלוויזיה זרה. העיתון "אל פאג'ר" רצה לפרסם על כך ידיעה, אך הצנזורה פסלה אותה לפרסום.

אמות המידה שהצנזורה פועלת על-פיהן אינן ברורות ואחידות, והיו מקרים שידיעה שנשלחה מעיתון אחד אושרה לפרסום אך נאסרה לפרסום בעיתון אחר, ששלח אותה לצנזור אחר. כך למשל, ידעה על מכתב ששלח ח"כ דדי צוקר למזכ"ל ההסתדרות ישראל קיסר ובו ביקש את התערבותו בעניין מעצרים של פעילי האיגודים המקצועיים, אושרה לפרסום בעיתון "אל נהאר" ונפסלה בשאר העיתונים.

נספח

סאמי אל כילאני, **אתה עצור מינהלי — דפוק את הראש בקיר**

הערות

1. ראה גם, "בצלם", **על סופרים וספרים אסורים**, דף מידע, אוקטובר 1989.
2. ראה נספח.

נספח

אתה עצור מינהלי — דפוק את הראש בקיר

סאמי אל כילאני

כשאתה עצור מינהלי, אתה עצור וזהו. אין מקום לשאלות, אין מקום לתשובות. אין ביכולתך או ביכולתו של הסניגור שלך לעשות דבר. הם אומרים בפירוש: "עצרנו אותך כי אתה לא מוצא חן בעינינו, ואם זה לא מוצא חן בעיניך — דפוק את הראש בארבעת הקיר ולך דבר אל האבנים".

אבל עליך להפעיל את ראשך ולחשוב, כדי לשכנע כל תא במוחך שאתה צודק ושבסופו של דבר אתה תנצח. אם הצו המינהלי לובש צורת אדם העומד מולך, עליך אפילו להוציא את לשונך וללגלג עליו. שיידע שהדיכוי לא יעלה בידו. ואם הצו ימצא איזושהי דרך לחסום בפניך את זרימת האוויר, עליך לייצר אוויר חדש, כדי שאתה תנצח וכדי שהוא ייכשל.

הצו המינהלי, בין אם הוא מאסר, מעצר-בית או הריסת בית, הוא מפלטו של השכל הצבאי. אומרים עליו שהוא פירצה קטנה בחומה הגדולה של החוק וכי משתמשים בו רק במקרי חירום. אבל במשך הזמן גדלה הפירצה ועכשיו כבר אפשר להעביר דרכה גמל.

למה שיטריחו את עצמם לשמוע אותך מגן על עצמך, ואומר: זו זכותי. אני חף מפשע. זכותי להביע את דעתי. מה יש לכם נגדי?

למה שיטריחו את עצמם? די אם יודיעו לך: אתה עצור מינהלית. זה יפטור אותך מבתי-משפט ומכאבי-ראש. צדק הקצין ההוא שאמר לי: אל תכתוב ספרות. אנחנו יודעים שאתה לא מפיר את החוק בכתיבתך, אבל אנחנו יכולים לחבל בביתך והחוק והסניגור שלך לא יעזרו לך.

אתה נזכר בדברים האלה כאשר באים, דופקים בדלת ביתך, לוקחים אותך בחשכת הליל, מרחיקים אותך מביתך וממשפחתך, ומוסיפים שמן למדורה כאשר מודיעים לך שמעצר מינהלי פירושו לחיות בנגב. המעצר הוא רעה. מעצר בנגב הוא רעה חולה.

יש בתי-כלא שגוזלים ממך את החופש, אך יש בתי-כלא שאינם מסתפקים בגזילת חירותך. הם גוזלים ממך את בריאותך, מנוחתך ונפשך. שם סוהר כורך אזיקים על ידיך למען לא תברח, כאן הסוהר גם מהדק אותם עד שהם משאירים סימנים על פרקי ידיך.

אי אפשר לדבר על על בית-כלא טוב, אפילו הוא ארמון בתוך גן ירוק. לכול מובן כי ציפור תבחר לעוף במרחב על-פני שהיה בכלוב זהב.

באנסאר-3 אתה במדבר. משפחתך תזדקק לאישור מיוחד על-מנת לבקרך, בתנאים קשים, גם לעציר וגם למשפחתו. כאילו שאין זו זכותך הטבעית לראות את בנך אלא

סאמי אל כילאני, בן 38, תושב שכם, נשוי ואב לשניים. בוגר החוג לפיסיקה ומרצה באוניברסיטת א-נג'אח. כותב שירים וסיפורים קצרים. בין השנים 1983-1985 ריצה מעצר-עיר בכפר יעבד, הרחק מביתו וממשפחתו. ב-1 במארס 1989 נעצר במעצר מינהלי והיה כלוא בקציעות למשך שישה חודשים.

זכות-יתר שעליה יש לשלם ביוקר. ואתה נזכר בגעגוגים בתקופת מעצרך הראשונה, לפני האינתיפאדה, כשהיית רואה את משפחתך פעם או פעמיים בחודש. בעצם, העבירה היא אותה עבירה, ובכלל — אתה לא עבריין.

זכות-יתר שעליה יש לשלם ביוקר. ואתה נזכר בגעגועים בתקופת מעצרך הראשונה, לפני האינתיפאדה, כשהיית רואה את משפחתך פעם או פעמיים בחודש. בעצם, העבירה היא אותה עבירה, ובכלל — אתה לא עבריין.
באנסאר-3 תתלהב לשמוע ידיעה על אהוביך שהיא בת פחות מחודש. ההנהלה מאחרת מאוד באספקת הדואר, ולעתים פשוט משליכה אותו לפח.
כשאתה מבקש ספר לקרוא, אומרים לך שעליו לעבור צנזורה. אולי יש בו חומר הסתה. האם יש משהו שיכול להסית יותר מן המצב שבו אנחנו נתונים כעת?
בבתי-כלא אחרים מותר לעציר מינהלי ללבוש בגדי אזרח. זאת מפני שאתה עציר מינהלי, בלי משפט, בלי זכויות, בלי לדעת מהן ההאשמות המיוחסות לך. באנסאר-3 אתה מקבל מערכת אחת של בגדים שכולה אבק, זיעה וסירחון. כאשר אתה רוצה לכבס אותה — אין מה ללבוש במקומה. כאשר אדם רוצה לגור באוהל עם אחיו ומעביר בקשה כזאת דרך הצלב האדום, אומר המפקד שהוא אינו רוצה מאפיה משפחתית.
כאשר אתה מערער על מעצרך המינהלי, אתה עומד בפני ועדה במשך 10 דקות ויוצא מבלי שתדע כיצד הוכרע גורלך.
כאשר יש לך כאבי בטן, אומר לך הרופא: לא תמות הלילה, לך לישון. אם אמרת לחבריך "שלום" או "מה שלומכם" — תיכנס לצינוק.
קשה להיות בן-אדם, בעל, אב, בן, סופר, משורר, ולישון על משטח עץ עם מזרון ספוג דק מאוד תחת יריעות אוהל באנסאר-3 במדבר הנגב. קשה לראות את מי שהרג את חבריך בדם קר, עומד ורוצה להרוג עוד.

מערבית: באסם עיד ויובל גינבר

סגירת מוסדות חינוך

בניגוד לסברה המקובלת, מרבית תושבי השטחים נפגעים דווקא עקב פעולות מינהליות ביסודן, שמתבצעות ללא הפעלת חיילים, ולאו דווקא כתוצאה מפעילויות המבוצעות בידי צה"ל. פעולות כמו עוצר ממושך כאמצעי ענישה, איסור היציאה לירדן, הגבלת שיווק תוצרת חקלאית, הטירטור האדמיניסטראטיווי הכרוך במילוי "טופס הטיולים", מגבלות צנזורה וכיו"ב, דווקא פעולות כאלה פוגעות באוכלוסיות רחבות למשך זמן ניכר, ללא אבחנה בין אשמים וחפים מפשע ותוך גרימת נזקים משמעותיים. פעולות כאלה כרוכות אך ורק בהוראה מינהלית, תוך שימוש מוגבל מאוד בכוח ובאלימות, ולמרות זאת פגיעתן עמוקה.

גם השבתת מערכת החינוך בגדה המערבית היא פעולה מסוג דומה: השבתת המערכת היוותה את העונש הקולקטיווי הממושך ביותר שהוטל על האוכלוסיה הגדולה ביותר מאז תחילת האינתיפאדה.

השבתת מערכת החינוך בגדה המערבית ארכה 18 חודשים, מאז דצמבר 1987 ועד סוף יולי 1988, להוציא תקופות קצרות בתחילת 1988, שבהן נפתחה המערכת. כל החודשים הללו היתה כל מערכת החינוך — מכיתה א' ועד המוסדות להשכלה גבוהה — מושבתת, בשל מה שתואר על-ידי שלטונות ישראל כ"סיבות ביטחוניות".

הנימוק הרשמי גרס כי בתי-הספר בגדה המערבית מהווים איום על הביטחון השוטף בהיותם בסיס לפעילות נערים מיידי אבנים. ריכוז של בני נוער רבים במקום אחד מהווה סיכון ומגביר את האפשרות להתארגנות פעילות עויינת.

יש לזכור כי נימוקים אלה לא היו תקפים ברצועת עזה או בירושלים המזרחית. ברצועת עזה נמשכו הלימודים כסידרם, להוציא ימי עוצר ממושכים וימי שביתה-מרצון, שקטעו ושיבשו קשות את שתי שנות הלימוד האחרונות. השלטונות ברצועה סברו כי התושבים יעשו מאמץ כדי להוציא את בתי-הספר ממעגל הפעילות של האינתיפאדה, ולכן הסתפקו בענישה נקודתית: בתי-ספר שמהם יידו אבנים או בקבוקי תבערה נסגרו לפרקי זמן קצרים ונפתחו שוב משהסתמן סיכוי לשקט יחסי באיזור.

גם בירושלים המזרחית נסגרו בתי-ספר באופן נקודתי, וזאת רק לעתים רחוקות ולזמן קצר. קיומו של החוק הישראלי במזרח ירושלים, מנע החלת מדיניות כמו זו שבגדה המערבית, למרות שמדובר באוכלוסיה דומה, בפעילות דומה וברמת אלימות זהה.

כאמור, נעילת כל מוסדות החינוך (באמצע שנת-הלימודים האחרונה נסגרו אפילו גני הילדים למשך כמה ימים) התבצעה באופן גורף, ללא הבחנה בין מוסד למוסד, ללא הבדל בין רמת האלימות בעיר זו או אחרת וללא שים לב לגיל התלמידים: גם מתלמידי כיתות א' וגם מסטודנטים באוניברסיטה נמנעה רכישת השכלה. בכך נמנעה זכותו היסודית של היחיד לרכוש ידע ונשללה זכותה של החברה הפלסטינית בגדה המערבית להתקדם על-ידי יצירת שיכבת משכילים והקניית השכלה וחינוך לבניה ולבנותיה.

התמשכות הסגירה של בתי-הספר והמוסדות להשכלה גבוהה — למרות עליות וירידות ברמת האלימות ולמרות שלא הוכח הקשר בין קיום הלימודים לבין רמת הביטחון באיזור — גררה מסקנה כי פתיחת בתי- הספר או סגירתם אינה בהכרח פונקציה של מצב הסדר הציבורי.

בפועל - אם גם לא באופן מתוכנן ומפורש — נהפכה חסימת שערי כל מוסדות החינוך בגדה המערבית לענישה. גם אם הכוונה היתה אחרת, הרי התוצאה היתה "הבערת" הפלסטינים תושבי הגדה המערבית.

שלילת השכלה וחינוך היא סנקציה, שמלבד חוסר הנוחות שיש בה להורים ולתלמידים, יש לה השלכות מפליגות לעתיד. העונש פגע בהשכלת התושבים ובתשתית החינוך. מסקנה זו — יצירת בערות באיזור — מתחדדת נוכח העובדה שניסיונות לימוד עצמאיים, במסגרות פרטיות, קהילתיות או פוליטיות (ועדות עממיות) נאסרו ונמנעו בכוח. מי שביקשו ללמד

ילדים בכיתה א' לכתוב, או לקיים לימודים אקדמיים בדירות פרטיות, הסתכנו במאסר.

כמו יתר הצעדים המינהליים שהוזכרו בתחילה, גם השבתה כה ממושכת, שיש לה השפעה כה מוחצת כמעט על כל תושב בשטח הכבוש, לא נזקקה לאישור חוקי ולא היתה נתונה לפיקוח של מוסד משפטי כלשהו. שלטונות הביטחון היו חופשיים לנהוג בנושא זה כשהם משוחררים מפיקוח הדרג האזרחי והפוליטי, כשאין מעליהם מורא ההליך המשפטי וכללי בית-המשפט.

דדי צוקר

נתונים

הצוות לזכויות ילדים באגודה לזכויות האזרח בישראל, אסף מידע על אודות פגיעות בילדים בשטחים בתחום החינוך.[1]

319,300 תלמידים לומדים ב-1194 בתי-ספר בגדה המערבית, ו- 175,850 תלמידים לומדים ב-260 בתי ספר ברצועת עזה. על-פי הערכות, פועלים 86 בתי-ספר במזרח ירושלים.[2]

בתי הספר הממשלתיים מונים 76% מכלל בתי-הספר בגדה ו-51% מכלל בתי-הספר ברצועה. מאז 1967 אחראית ממשלת ישראל לבתי-הספר האלה והם מנוהלים על-ידי המינהל האזרחי. ברשת זו קיימות כל רמות החינוך: יסודי, חטיבת ביניים ותיכון.

בתי-הספר של UNRWA, במחנות הפליטים, מונים 13% מכלל בתי-הספר בגדה ו-44% ברצועה. הם כוללים 9 שנות לימוד, יסודי וחטיבת ביניים.

בתי-הספר הפרטיים, הכוללים את כל רמות הלימוד, פועלים בחסותם של מוסדות שונים, מקומיים וזרים, לרוב בעלי זיקה דתית, ומונים 11% מכלל בתי-הספר בגדה ו-5% ברצועת עזה. בתי-הפר הפרטיים מפעילים גם גני ילדים, ומטבע הדברים הם מיועדים לשכבות האמידות.

מבנה מערכת החינוך, שיטות הלימודים, תוכניות הלימודים והבחינות מתבצעים על-פי החוק הירדני בגדה ועל-פי החוק המצרי ברצועה. אף כי ישראל השאירה על כנה את המסגרת הכללית של מערכת הלימודים, חלו בה שינויים משמעותיים מאז 1967, כתוצאה מהתערבות מינהל החינוך בשטחים. המינהל אסר על השימוש בספרי לימוד מסוימים, פיקח על מינוי מורים וקידומם ומנע התאגדות מקצועית.

בתי-הספר במזרח-ירושלים נמצאים מאז 1967 בפיקוח משרד החינוך הישראלי. תוכנית הלימודים היא זו הירדנית עם שינויים שהכניס משרד החינוך. תעודת הבגרות היא ירדנית.

במשך שנות שלטון ישראל בשטחים, נסגרו לעתים מוסדות חינוך, בעיקר אוניברסיטאות אך גם בתי-ספר תיכוניים, לתקופות מוגבלות.

מאז דצמבר 1987, נכפו על מערכת החינוך בשטחים צעדים הכוללים סגירת מוסדות חינוך לתקופות ארוכות, כניסה למיבני בתי-ספר ושימוש בהם לצורכי הצבא, לעתים תוך השחתת הרכוש והמיבנים ומעצר תלמידים בתוך שטח בתי-הספר.

מוסדות הלימוד בגדה המערבית היו סגורים במשך 18 חודשים ושתי שנות לימוד ירדו למעשה לטמיון. ברצועת עזה נשארו בתי-הספר פתוחים, אך בשל ימי העוצר הרבים הלימודים היו משובשים ביותר וכמעט חסרי ערך.

סגירת המוסדות — ממלכתיים, פרטיים ואלה שבבעלות UNRWA — נעשתה על-פי סעיף 91 לצו בדבר הוראות ביטחון (מס' 378) 1970, המתיר למפקד צבאי לפתוח ולסגור מקומות — בתי עסק, מוסד ללימודים, או מקום אחר שהציבור או חלק מהציבור מבקר בו.

ההוראות לסגירת בתי-ספר ניתנות בצורות שונות. יש שהן ניתנות בצורת צווים חתומים מטעם המינהל האזרחי או מטעם צה"ל,[3] אך יש שהן נמסרות דרך הרדיו, הטלוויזיה או העיתונות, או בהודעה טלפונית ללא תיעוד בכתב.

הוראות הסגירה נוגעות לעתים רק לכיתות בשכבות גיל מסוימות. במקומות אחדים הותרו הלימודים בגני-הילדים ואחרים לא. בבתי-ספר רבים לא היה אפשר לקיים לימודים גם אחרי שנפתחו, עקב הנזקים שנגרמו להם כשהיו בשימוש הצבא.

ב-18 באוגוסט 1988, התפרסם צו המפקד הצבאי האוסר על פעולתן של רשימה ארוכה של התארגניויות. ההגדרה של ההתארגנויות הללו היתה רחבה למדי וכללה, בין השאר, גם התארגנויות קהילתיות לצורכי לימודים בין כתלי הבית. במהלך ספטמבר 1988 נערכו פשיטות על מקומות בהם למדו תלמידים במסגרת הלימוד האלטרנטיווי, ופעולות אלה נאסרו בתכלית האיסור. נאסרה גם הפצת חומר לימודי בכתב לשם לימוד בהתכתבות.

ב-23.7.89 נפתחו בתי-הספר היסודיים וכיתות י״ב בגדה המערבית. שאר הכיתות נפתחו בהדרגה בשבועות שלאחר מכן. ב-98.11.21 ניתן צו של המפקד הצבאי המורה על סיום שנת הלימודים בסוף נובמבר. בסך הכול היו בתי-הספר פתוחים — וגם זאת לסירוגין — במשך ארבעה חודשים.

ההשכלה הגבוהה

בתחילת ינואר 1988 נסגרו כל מוסדות ההשכלה הגובהה בשטחים. צו הסגירה חל על כל מוסדות החינוך הגבוה בעזה ובגדה המערבית.

במוסדות להשכלה גבוהה לומדים כיום כ-18,000 תלמידים. האוניברסיטה הגדולה מכולן היא המכללה האיסלאמית בעזה (4,500 תלמידים). בא-נג׳אח לומדים 4,000 סטודנטים, בביר-זית — 2,700, בחברון — 2,500, בתשלובת הקולג׳ים בירושלים — 3,000 ובבית-לחם — 1,500. כולם איבדו עד כה שתי שנות לימוד אקדמיות.

התמשכות נעילת המוסדות להשכלה גבוהה, יצרה לחץ שהביא לניסיון לקיים קורסים אקדמיים מחוץ לקמפוס. באביב 1989 למדו כ-800 סטודנטים לימודי השלמה מחוץ לאוניברסיטת ביר-זית, בדירות פרטיות, מועדונים, משרדים ובעיקר בבית-הספר סנט ג׳ורג׳ שבמזרח ירושלים. במכתב הכתוב בכתב-יד,[4] ובלא להתבסס על חוק כלשהו, נאסר על סטודנטים שאינם תושבי ירושלים ללמוד במוסד הירושלמי.

נספחים

א. צו סגירת מוסדות חינוך
ב. איסור על קבלת תלמידים מחוץ לירושלים

הערות

1. האגודה לזכויות האזרח בישראל, צוות זכויות ילדים סניף ירושלים, **פגיעות בחינוך ובבתי-הספר בשטחים**, מאי 1989.
2. על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 1988, UNRWA והערכות של אנשי מקצוע מקומיים.
3. ראה נספח א׳.
4. ראה נספח ב׳.

נספח א'

צו בדבר הוראות בטחון (יהודה והשומרון)(מס' 378), התש"ל - 1970

צו סגירת מקום

בתוקף סמכותי לפי סעיף 91(א)(2) לצו בדבר הוראות בטחון (יהודה והשומרון)(מס' 378), התש"ל - 1970 ובהיותי סבור כי הדבר דרוש לשם קיום הממשל התקין, הסדר הציבורי ולשם בטחון כוחות צה"ל, הנני מורה בזאת על סגירת כל מוסדות החינוך באזור יהודה והשומרון, הן הממשלתיים והן הפרטיים ואלה השייכים לסוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם, ולרבות האוניברסיטאות, החל מיום י"ג באדר ב' התשמ"ט (20 במרץ 1989) ועד ליום י"ד בניסן התשמ"ט (19 באפריל 1989), ועד בכלל.

על המחזיקים במוסדות הנ"ל לסגרם, לחדול מלנהלם ולהחזיקם בנשך התקופה האמורה לעיל

צו זה לא יחול על גני ילדים.

ירושלים, ז' אדר התשמ"ט

17 מרץ 1989

גבי אוגיה - תת אלוף
מפקד צבאי
לאזור יהודה והשומרון

נספח ב'

ביום 30.3.89 כתב סגן ניצב יאיר מוסט, מפקד תחנת העיר העתיקה, את המזכר הבא לפרח כמאל, מפקח בתי־הספר של הכנסיה האנגליקנית.

מ. כ ר (להתכתבות פנימית במסרדי המשלה)

אל: גברת כמאל, מפקחת בתי־ספר של הכנסיה האנגליקנית

נושא:

התאריך: 30/3/89

תיק מס':

הנדון: אירוע אימונים במוסדם בהוה מטרתן לבדוק מוכנות הגדרה והגלאה,

1 בהמשך להודעתו בע"פ אמר גברת כמאל בדברים: הודיע משאול אלסדים על אימון במוסדם שלא תאמינים מהגדרה והגלאה (בעיתון כלולתן לא מאמין אלון ובדמיון ביד ציון שמסגרה שבתאל מאמין בתאגיד מרום בעות מסר מטרן)

2 אימונים שלא הם ולא מאמינים אי שלו מעת כי המדינה לא בהגדרה הגדרה והגלאה

3 לא האימונים הללו לא הפסד מעיבות.

בברכה

מרדכי

מפקד תחנת העיר

יאיר מוסט, סגן ניצב
מפקד תחנת העיר העתיקה

מדף 1010

גירושים בשל שהיה בלתי-חוקית

בנוסף לגירושים המתבצעים על-פי תקנות ההגנה, מגרש המינהל האזרחי אנשים שאינם תושבי השטחים, שאישור השהיה שלהם באיזור פקע ושבקשתם לאיחוד משפחות נדחתה.

תושב השטחים מוגדר כמי שהתפקד במיפקד שנערך בספטמבר 1967, או ילד שנולד בשטחים ונרשם בתעודת הזהות של הורה-תושב, או מי שקיבל אישור מהמינהל האזרחי לאיחוד משפחות.

המינהל האזרחי טוען כי איחוד משפחות הוא פריווילגיה ולא זכות טבעית, ולפיכך נדחות בדרך כלל בקשות לאיחוד משפחות. על-פי נתוני הצלב האדום, בין השנים 1967-1987 הוגשו 140 אלף בקשות לאיחוד משפחות ורק 9,000 נענו בחיוב. מאז פרוץ האינתיפאדה אושרו רק בקשות ספורות לאיחוד משפחות.

מי שבספטמבר 1967, בשעה שנערך המיפקד, לא שהו בשטחים בשל לימודים בחו"ל, ביקור אצל קרובים וכדומה, לא השתתפו במיפקד ולא קיבלו מעמד של תושב. יש אנשים שאיבדו את מעמד התושב שלהם משום שהתגוררו מחוץ לשטחים או רכשו דרכון זר.

בתחילת מאי 1989, דיווחו העיתונים כי המינהל האזרחי גירש שתי נשים מהגדה לירדן. שתי הנשים, ילידות הכפר עוורתה שליד שכם, התגוררו תקופה ארוכה בירדן ואינן מחזיקות בתעודות זהות של המימשל הצבאי. האחת הגיעה מירדן ב-1983 והשניה ב-1986. רשיון הביקור שלהן בגדה עמד לפקוע ומשהלכו לחדש אותו, הן נשלחו לגשר אלנבי וגורשו לירדן. מרים סלימאן היתה בחודש התשיעי להריונה, ובנה בן השנתיים נשאר עם אביו. הודא קוואריק גורשה עם שלוש בנותיה הפעוטות, שהקטנה שבהן היתה בת 10 ימים.[1]

בסוף מאי דיווחו העיתונים כי בשבוע הקודם גורשו לפחות שמונה אנשים ואחרים קבלו התראה שיגורשו בקרוב,[2] וכי המינהל מתכוון לגרש תושבי שטחים שאין בידם אשרת שהיה בת-תוקף, ולא לחדש רשיונות שהיה של בני-זוג הנשואים לתושבי השטחים.[3]

בתחילת יוני כותב אורי ניר ב"הארץ", כי מקורות במערכת הביטחון מסרו שריבוי הגירושים של פלסטינים מהגדה, שאינם בעלי מעמד של תושב באיזור, אינו מעיד על שינוי במדיניות אלא על יכולת אכיפה רבה יותר של השלטונות בעת האחרונה. המימשל, אומר אורי ניר, אינו מחשיב צעד זה כגירוש של ממש, אלא כאכיפה של פרק הזמן המוקצה למבקרים ארעיים בשטחים.[6]

בחודשים האחרונים מגרש המינהל האזרחי מדי חודש, עשרות מתושבי השטחים לירדן. גורמים פלסטיניים מעריכים את מספר המגורשים בחודשים האחרונים בכ-200, רובם ככולם מאיזור רמאללה.

השיטה

הגירושים מתבצעים בדרך כלל בשעות הקטנות של הלילה. הכפר מוקף בחיילים המצוידים ברשימות של מועמדים לגירוש. נותנים למגורשים בין 5 ל-20 דקות להתארגנות, הם לא רשאים לקחת מטען להוציא בגדים. לוקחים אותם למשרדי המימשל, שם נותנים להם את צווי הגירוש. לעתים קרובות הבעל אינו מודע למתרחש, שכן הוא נמצא עם שאר גברי הכפר בכיכר בשעה שלוקחים את רעייתו וילדיו.

המגורשים מוכנסים למונית ערבית ומוסעים עד הגשר, שם נגבים מהם דמי הנסיעה וקנס על השהיה הבלתי-חוקית. היו מקרים שנשים וילדים נשארו בגשר כמה ימים בשל אי-יכולתם לשלם.

ניירותיהם של הילדים שאביהם תושב, נקרעים לגזרים בהגיעם לגשר, ובלעדיהם לא יוכלו לקבל בעתיד מעמד של תושב ויאבדו את זכויות הירושה והבעלות על קרקעות המשפחה.

בזמן הגירוש מבטיחים לאשה שהיא תהיה זכאית לבקר את משפחתה בשטחים אחרי 3 חודשים. בדרך כלל, משתבקש האשה רשיון ביקור — בקשתה תידחה. בכמה מקרים אושר הביקור אך בהגיעה לגשר נמנעה כניסתה.

נתונים

PHRIC, (Palestinian Human Rights Information Center), תיעד 81 מקרים של גירוש בשל שהיה בלתי־חוקית, בין מאי לסוף אוקטובר 1989, כולם מאיזור רמאללה.[5]

4 גברים ו-77 נשים, בין הגילים 17-72.
127 ילדים, מהם 57 שהיו רשומים בתעודת הזהות של האב התושב.
33 ילדים שאמם גורשה נשארו בשטחים עם אביהם.
45 מבין המגורשים התגוררו בגדה המערבית למעלה משנה.
66 מהם הגישו בקשות רבות לאיחוד משפחות ונענו בשלילה.

SANABEL, סוכנות העיתונות הירושלמית, תיעדה 67 מקרי גירוש, בין אוגוסט לאוקטובר 1989, מהם 5 מנפת טול־כרם, 1 מנפת שכם ו־61 מנפת רמאללה.[6]

6 גברים ו-61 נשים, אחת מהן בת 94.
100 ילדים, מהם 34 שהיו רשומים בתעודת הזהות של האב התושב.
24 ילדים נשארו עם אביהם לאחר שאמם גורשה.

ב-29.11.89 פרסם גבי ניצן ב"חדשות" כי בשבוע הקודם גורשו, בשני לילות, 4 נשים ו-6 ילדים מהכפר חווארה שבנפת שכם. בין המגורשים היו 2 תינוקות בני 8 חודשים ותינוק אחד בן חודשיים.

הערות

1. ראה למשל, אורן כהן, **חדשות**, 4.5.89
וכן, אורי ניר, **הארץ**, 5.5.89.
2. "בכפר סילואן נעצר אתמול מוחמד עפיף איאד (30), שאשתו תושבת ירדן. האשה מאושפזת בבית-החולים ברמאללה לאחר שילדה לאחרונה תינוק. אנשי המינהל שהגיעו לביתו של הבעל, הודיעו לו כי בכוונת המינהל להפסיק את שהייתה במקום, ועצרו אותו לאחר שאמר להם כי אשתו מאושפזת בבי"ח. המעצר נעשה כדי לוודא שהאשה אכן תגורש.
"תקופה האחרונה רבו מקרים אלה ורק לפני שבוע גורשו ארבעה אנשים נוספים מהפר סילואן בנסיבות דומות. גם בעיר שכם ידוע על כמה מקרים של תושבים שנשואים לבני-זוג שאינם תושבי המקום, ואשר המינהל אינו מתכוון לאפשר להם להישאר בגדה"
אורן כהן, **חדשות**, 30.5.89.
3. אורן כהן, **חדשות**, 30.5.89.
וכן, אורי ניר, **הארץ**, 31.5.89.
4. אורי ניר, **הארץ**, 1.6.89.

5. PHRIC, Palestinian Human Rights Information Center, **Deportation of "Non-Residents"**, Field Work Results, October 31, 1989.
6. SANABEL, PRESS SERVICES, **Mass Expulsions of "Non Residents" Becoming Routinized**, September 4, 1989.
List of Adults and Children Expeled as Non-Residents since August 14, 1989.

אפליה באכיפת החוק

במשך שתי שנות האינתיפאדה היו התנגשויות אלימות רבות בין אזרחים ישראלים לבין תושבים פלסטינים בשטחים. הפלסטינים משליכים אבנים ולעתים אף בקבוקי תבערה על מכוניות ישראליות שנעות בכבישי הגדה ומקימים מחסומי אבנים לשיבוש התנועה, והמתנחלים מגיבים ב"פעולות תגמול" בכפרים וביישובים ערביים, מנפצים חלונות, יורים בדודי-שמש, פוגעי בכלי-רכב ולעתים מציתים שדות, חנויות ומכוניות.

למותר כמעט לציין מה עולה בגורלו של פלסטיני הנתפס בזריקת אבנים. על עבירה כזו נשפטו פלסטינים אפילו ל-10 שנות מאסר[1] והיו מקרים שכוחות הביטחון הרסו את בתיהם של מיידי אבנים שלא גרמו נזק.[2] השלכת בקבוק תבערה — גם אם לא נגרם נזק — היא עילה כמעט שיגרתית להריסת בתים.[3] ב-13.11.89, גזר בית-המשפט הצבאי בעזה 12 שנות מאסר בפועל על מוחמד מחמוד מוסא אשר השליך ארבע פעמים בקבוקי תבערה על סיורים של צה"ל, בלא שנגרם נזק.[4]

לעומת זאת, במקרים בהם התפרעו אזרחים ישראלים ביישובים ערביים, בדרך כלל לא ננקטת כל פעולה מצד השלטונות וממילא איש לא הועמד לדין. גם במקרים בהם התנגשו מתנחלים עם חיילי צה"ל, לא ננקטה פעולה נגד המתנחלים. במכתב לשרי המשפטים, המשטרה והביטחון, כותבים חברי-הכנסת יוסי שריד ודדי צוקר כי: "בשטחי הגדה המערבית מתרקמת פעילות גלויה, פומבית ומוכרת, שתעמיד בצל את הסכנה שגילמה 'המחתרת', שצמחה על אותו רקע". חברי-הכנסת ממשיכים ואומרים כי: "עד היום באף מקרה בו היתה התנגשות [בין מתנחלים לבין חיילים] לא נקט צה"ל בפעילות תקיפה בעקבותיה הועמדו מתנחלים לדין. למתנחלים מתאפשר לפעול בחסות היחס הסלחני של צה"ל."[5]

במשך השנתיים האחרונות, אירעו התרחשויות אלימות, שהסתיימו במותו של פלסטיני או של אזרח ישראלי. מאז פרוץ האינתיפאדה היו 6 אירועים בהם נהרגו 9 אזרחים ישראלים מידי תושבים פלסטינים. ב-4 מתוך ה-6 נתפסו חשודים, נעצרו והובאו למשפט.

בשני מקרים לא נעצרו חשודים, ורק הנסיבות מצביעות על חשד למעורבות של פלסטינים.

ב-24 אירועים אחרים נהרגו 25 פלסטינים בנסיבות בהן הועלה חשד נגד אזרחים ישראלים. רק במקרה אחד הסתיימו ההליכים והחשוד נשפט והורשע, ומקרה אחר נדון עתה בבית-המשפט. 22 אירועים אחרים נמצאים בשלבים שונים של הליכים שעדיין לא הסתיימו, גם לגבי מקרים שאירעו לפני קרוב לשנתיים.

העובדות הללו מצביעות על אפליה מצד השלטונות בין ישראלים לבין פלסטינים בכל הנוגע לאכיפת החוק בשטחים.

נתונים

1. ענישת פלסטינים שנחשדו בהריגת אזרחים ישראלים בשטחים

מאז פרוץ האינתיפאדה, נהרגו בשטחים 9 אזרחים ישראלים על-ידי פלסטינים. 5 מהם בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, ו-4 בשנה השניה.

1.1 בשנה הראשונה

1) ב-15.8.88 נמצאה ליד רמאללה גופתה החרוכה של זיוה גולדובסקי בת ה-17, תושבת חולון. היא נרצחה ביריה בראשה וגופתה הוצתה.
רוצחה נתפס, נשפט והורשע.

2) ב-30.10.88 על-ידי יריחו, הושלכו בקבוקי תבערה על אוטובוס שנסע מטבריה לירושלים. רחל וייס ושלושת ילדיה הפעוטים ניספו בהתלקחות. החייל דוד דולורוזה נפגע באורח קשה ונפטר בלונדון ב-22 בדצמבר 1988.
חברי החוליה שהשליכו את בקבוק התבערה נתפסו מיד, ולמחרת, 31.10.88, נהרסו ביריחו 6 בתים שהיו שייכים למשפחותיהם.

1.2 בשנה השניה

1) יעקב פרג, תושב הר ברכה, הותקף ונהרג ב-13.12.88, על-ידי חמדאן א-נג'אר, שלקח את נשקו, ירה והרג את החייל ארתור הרסטיג. שני חיילים אחרים רדפו אחריו והרגוהו.
למחרת, ביום 14.12.88, הרסו בכפר בורקין את בית משפחתו של א-נג'אר.

2) ב-5.1.89 נמצאה בצומת יקיר גופתו של נהג המונית שמעון אדרי, תושב פתח-תקווה, אשר נורה באקדח.
כוחות הביטחון מייחסים את הרצח לפעילות חבלנית. רוצחיו לא נמצאו.

3) פרידריך סטיבן רוזנפלד, תושב אריאל, נרצח בדקירות סכין, ב-18.6.89. יומיים לאחר מכן, ב-20.6.89, נתפסו החשודים ברציחתו, וכוחות הביטחון הרסו שלושה בתים של משפחותיהם בכפר בורקין.

4) ב-14.8.89, נזרק ברמאללה בקבוק תבערה על מכונית של עובדי מחלקת המיסים במינהל האזרחי. גדעון זקן נכווה קשה ונפטר ב-31.8.89.
מיד לאחר שנזרק בקבוק התבערה הוטל עוצר. למחרת רותכו דלתות כל החנויות באיזור והוערמו תלוליות בכניסה לסמטה.

1.3 סיכום

בכל המקרים פעלו כוחות הביטחון ללא דיחוי ואמנם כמעט תמיד נתפסו האשמים במהירות והובאו לדין, אחד מהם נהרג על-ידי כוחות הביטחון, וכמעט בכל המקרים נהרסו בתי משפחותיהם.

2. ענישת ישראלים שנחשדו בהריגת תושבים פלסטינים בשטחים

מאז פרוץ האינתיפאדה נהרגו בשטחים 25 פלסטינים שלגביהם הועלה חשד שנהרגו בידי אזרחים ישראלים. בשנה הראשונה, עד 8 בדצמבר 1988, נהרגו 14 פלסטינים בנסיבות כאלה, ובשנה השניה — 11.
ב-25 במאי 1989 הגיש ח"כ דדי צוקר לשר המשטרה שאילתא, שעניינה מצב החקירה במקרים שיש חשד שאזרחים ישראלים הרגו תושבים פלסטינים,[6] ושר המשטרה השיב לו ב-12.7.89.[7] תגובות שר המשטרה המופיעות ברשימה שלהלן, לקוחות מתשובתו לח"כ דדי צוקר.

2.1 בשנה הראשונה

1) ראנם חמד, בן 17 מהכפר ביתין, נהרג ב-11.1.88.
הוגש כתב אישום נגד פנחס ולרשטיין, יו"ר המועצה האיזורית "בנימין".
המשפט עדיין מתנהל בבית-המשפט המחוזי בירושלים.

2) עבד אל-באסט ג'ומעה, בן 27 מהכפר קדום, נהרג ב-7.2.88.
יוסף פרבר ושמעון רב, תושבי קדומים, נעצרו ושוחררו בערבות על-ידי השופטת אביבה טלמור בנתניה.
שר המשטרה: נסתיימה החקירה, התיק בפרקליטות.

3) כמאל דרוויש, בן 23 מדיר עמר, נהרג ב-21.2.88.
שר המשטרה: מצ"ח חוקרת. (מעורבים גם חיילים)

4) ראודה נג'יב חסן, בת 13 מבקעה שרקייה.
הועלה חשד נגד תושב חרמש.
שר המשטרה: התיק הועבר לעיון היועץ המשפטי לממשלה.

5) ראעד אבו-מוחמד אורדה, בן 17 מהכפר עבוד, נהרג ב-27.2.88.
שר המשטרה: החקירה הסתיימה. התיק בפרקליטות.

6) אחמד אבו-חוסיין ברגותי, בן 12 מהכפר עבוד, נהרג ב-27.2.88.
שר המשטרה: החקירה הסתיימה. התיק בפרקליטות.

7) תאמד מוחמד חמידה, בן 41 ממזרעה שרקייה, נהרג ב-7.3.88.
שר המשטרה: החקירה הסתיימה. התיק בפרקליטות.

8) נאג'ה חסן חזרוג, בן 18 מהכפר תורמוס איה, נהרג ב-8.3.88 מכדור שנורה, לדברי עדים, מאוטובוס ישראלי.
שר המשטרה: לא ידוע למשטרה על אירוע כזה.

9) מוסה סאלח מוסה, בן 20 מהכפר ביתא, נהרג ב-6.4.88.
שר המשטרה: התיק הועבר לתובע הצבאי.

10) חאתם אחמד אל ג'עבד, בן 19 מהכפר ביתא, נהרג ב-6.4.88.
שר המשטרה: התיק הועבר לתובע הצבאי.

11) עבדאללה עוואד, בן 28 מתורמוס אייה, נהרג ב-4.5.88.
ישראל זאב נידון ב-4.12.88 ל-3 שנות מאסר.

12) מוסטפה חלאייקה, בן 20 מהכפר שיוח, נהרג בכפר סעיר ב-3.6.88.
שר המשטרה: התיק נסגר. עבריין לא נודע.

13) סאיב מוחמד אל חייק, בן 18 מיריחו, נהרג מכדור שנורה מאוטובוס ישראלי.
שר המשטרה: החקירה הסתיימה. התיק בפרקליטות.

14) קאיד אביב צאלח, בן 42 מחברון, נהרג ב-30.9.88.
ב-12.4.89 הוגש כתב אישום נגד הרב משה לוינגר.
המשפט עדיין לא הסתיים.

2.2 בשנה השניה

1) עדלי מאהר, בן 14 מעוצרין, נהרג ב-22.3.89.
נעצר חשוד: עובדיה סלומי ממושב משואה. שוחרר בערבות.*
שר המשטרה: התיק הוחזר למשטרה מהפרקליטות עם הנחיה להשלים את החקירה.

2) עוואד פאראח עמדו, בן 24 מחברון, נהרג ב-30.3.89.
נעצר חשוד: גרשון בר-כוכבא, תושב חברון. שוחרר בערבות.
שר המשטרה: התיק עדיין בחקירה.

3) נאד דענה, בן 16 מחברון, נהרג ב-28.4.89.
נעצר חשוד: חיים בן-לולו תושב קריית-ארבע. שוחרר בערבות.
שר המשטרה: התיק עדיין בחקירה.

4) עומר יוסוף אבו-ג'אבר, בן 42 מג'לקמוס, נהרג בג'נין ב-17.5.89.
נעצר חשוד: מנשה בן-דוד תושב קריית-ביאליק. שוחרר בערבות.

5) איבתיסאם עבד אל-רחמן בוזיה, בת 16 מכיפל חארת, נהרגה ב-29.5.89.
נעצרו 8 חשודים, תלמידי ישיבת קבר יוסף בשכם ושוחררו בערבות.
שר המשטרה: המשטרה העבירה את התיק לפרקליטות עם המלצה להעמיד לדין על הריגה.

6) עזיז תאמיס יוסף עראר, בן 20 מקרוואת בני-זייד, נהרג ב-23.6.89.
נעצרו חשודים: אריאל ביגון, תושב חברון ומאיר ברג תושב פסגות. שוחררו בערבות. החשד נגדם הומר מרצח לגרימת מוות ברשלנות.

7) פאייק סובחי סויידאן, בן 19 משכונת סג'עייה בעזה, נהרג מכדור בלב ב-30.7.89, על-יד בית-חאנון.
נעצר חשוד: דוד שטיבי, תושב רפיח ים.
שוחרר בערבות 50 אלף ש"ח ב-3.8.89, לאחר שהמשטרה הודיעה כי סיימה את החקירה נגדו.[8]

8) נידאל מיסק, בן 20, מחברון, נהרג ב-10.8.89 מירי לעברו מאוטובוס שנסע לקריית-ארבע.
דובר משטרת נפת יהודה (10.9.89): אין חקירה.

---

* ב-6.4.89 פורסם ב"ידיעות אחרונות" כי עובדיה סלומי שוחרר בערבות של 5,000 ש"ח ויישאר במעצר בית במשך 15 יום, זאת בהתחשב בעובדה שמעצר בתא מעצר עלול לפגוע במצבו הכלכלי.

9) סאמי מחמוד עטווה א-סבאת, בן 18 מכפר תקוע, נהרג ב-21.8.89 מכדור בחזה.
דובר משטרת נפת יהודה (12.9.89): תושב התנחלות תקוע נעצר ושוחרר בערבות. נשקו נלקח לבדיקה.

10) מוסטפה אבו סאפיה, בן 17 מבית סירא, נהרג ב-12.10.89.
לפי עדויות, מתנחל בוולבו צהובה, שמכוניתו נרגמה באבנים, ירד מהמכונית וירה 6 יריות.
דובר משטרת נפת יהודה (31.10.89): נפתחה חקירה. לא נעצר איש.

11) עיסא מוחמד עלי, בן 29 מאל-חאדר, נפצע ב-24.10.89 ומת מפצעיו ב-18.11.89.
עדי ראיה אומרים שאבן נזרקה על מכוניתו מאוטובוס אגד מס׳ 161 בקו חברון-ירושלים.
דובר משטרת נפת יהודה (19.11.89): מתנהלת חקירה. לא נעצר איש.

2.3 סיכום

ב-5 ביוני 1989, הניח ח״כ חיים רמון על שולחן סיעת המערך בכנסת, דף רקע לישיבת הסיעה בנושא פעולות המתנחלים בשטחים, ושר המשטרה הגיב על המסמך הזה ב-3 ביולי 1989.[9]
לדברי שר המשטרה, בתשובתו לח״כ רמון, בין ינואר 1988 — יוני 1989, נהרגו בשטחים 16 פלסטינים מידי מתנחלים, ונפתחו 15 תיקים לפי הפירוט הבא:

א. הועמד לדין והורשע — תיק אחד.
ב. הוגשו כתבי אישום נגד חשודים — 4 תיקים.
ד. התיק בפרקליטות — 2 תיקים.
ה. התיק עדיין בחקירה — 4 תיקים.
ו. התיק בטיפול היועץ המשפטי ליו״ש - תיק אחד.
ז. התיק נסגר כעבריין לא נודע — תיק אחד.

השר אינו מייחס בתשובתו למקרה ההריגה ה-16, שלדבריו רשום בנתוני המשטרה כהריגת פלסטיני בידי מתנחל.
יתירה מזאת, הנתונים שמסר השר לח״כ רמון, אינם תואמים את אלה שמסר לח״כ צוקר עשרה ימים מאוחר יותר. מסיכום תשובות שר המשטרה לשאילתא הנזכרת לעיל עולה כי:

א. הועמד לדין והורשע — תיק אחד.
ב. הוגשו כתבי אישום נגד חשודים — אף תיק.
ג. התיק בפרקליטות — 7 תיקים.
ד. התיק עדיין בחקירה — 3 תיקים.
ה. התיק נסגר מחוסר ראיות — אף תיק.
ו. התיק בטיפול היועץ המשפטי איו״ש — אף תיק.
ז. התיק נסגר כעבריין לא נודע — תיק אחד.
ח. התיק הועבר ליועץ המשפטי לממשלה — תיק אחד.
ט. התיק הועבר לתובע הצבאי — 2 תיקים.
י. התיק הועבר למצ״ח — 2 תיקים.

אם כך ואם כך, התמונה המצטיירת היא שהמצב בתחום חקירות מקרי מוות בשטחים בהם מעורבים אזרחים ישראלים, לא השתנה מאז נקבע בדו״ח ועדת

קרפ, לפני 7 שנים, כי: "התרשמות צוות המעקב מהחקירה [...] היתה שלא נתגלו המרץ הראוי והזריזות המתבקשת לחקירות מסוג זה והוצבו סימני שאלה באשר לדרך החקירה עצמה."

3. התפרעויות

אזרחים ישראלים תושבי השטחים נוקטים בפעילות יזומה נגד האוכלוסיה הפלסטינית, לעתים כתגובה על יידויי אבנים במכוניות ישראליות הנעות בכבישי הגדה.
למרות שמדובר בפעולות יזומות, אין הצבא והמשטרה עושים די למניעת הפעולות הללו. גם במקרים בהם היו התנגשויות בין מתנחלים לבין חיילי צה"ל לא ננקטו אמצעי ענישה והרתעה נגד הראשונים.
בדף רקע לישיבת סיעת המערך בנושא פעולות המתנחלים בשטחים, מיום 5 ביוני 1989, מפרט ח"כ חיים רמון נתונים שנאספו על- ידי "בצלם" על פעולות שבוצעו בידי מתנחלים נגד תושבים ויישובים בשטחים במהלך חודש מאי 1989.
בתשובתו מ-3 ביולי 1989 המוזכרת לעיל, הגיב שר המשטרה על מצב החקירה בכל אחד מהאירועים הללו.

1) 2.5.89 — עשרות מתושבי ניל"י נכנסו לחרבתא, הציתו חנויות, ניפצו חלונות, פגעו במכוניות, ירו בדודי מים וניקבו בהם חורים.
שר המשטרה: האירוע לא דווח למשטרה.

2) 3.5.89 — תושבי קריית-ארבע יצאו לחברון, ניפצו חלונות ודודי-שמש, פגעו בכלי-רכב וירו באוויר.
שר המשטרה: האירוע בחקירת המשטרה. 2 תושבים נפצעו קל.

3) 7.5..89 — מתנחלים נכנסו לכפר מסחה שליד אלקנה ויידו אבנים בבתי התושבים. צעירים מקומיים השיבו באבנים וכוח צה"ל נאלץ להגיע לכפר.
שר המשטרה: האירוע לא דווח למשטרה.

4) 10.5.89 — כ-30 חברי גרעין יריחו, המשתייכים לתנועת כך, ועימם מאיר כהנא, פגעו במכוניות של פלסטינים בכביש המוביל ליריחו.
שר המשטרה: נפתחו 2 תיקים הנמצאים עדיין בחקירה.

5) 10.5.89 — מתנחלים התפרעו בכפר ביתין, ירו באוויר, שרפו כליל שתי מכוניות וניפצו שמשות בכלי-רכב נוספים ובבתים רבים.
שר המשטרה: האירוע לא דווח למשטרה.

6) 10.5.89 — קבוצת מתנחלים הגיעה סמוך לשעה 23:30 בשתי מכוניות, אחת מהן פורד טרנזיט, לכפר עין יברוד. הם שרפו חנות, ניסו להצית חנות נוספת, גדעו עצים, שברו חלונות במיסגד וכתבו עליו "עם ישראל חי".
שר המשטרה: האירוע לא דווח למשטרה.

7) 14.5.89 — מאות מתושבי אריאל נכנסו לכפר בידיה בעקבות השלכת שני בקבוקי תבערה לעבר מכונית של תושב אריאל. הוצתו עצי זית והושלכו אבנים לעבר תושבי הכפר.
שר המשטרה: האירוע בחקירת המשטרה.

8) 19.5.89 — תושבי קריית-ארבע ירו לעבר דודי-שמש, ניפצו שמשות בבתים וחיבלו במכוניות בחברון.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

9) 21.5.89 — מאות מתושבי מעלה אדומים התפרעו בלילה בכפר אל-עזריה. הם הציתו סככת אבטיחים, דרדרו אוטובוס וניפצו את שמשותיו, הפכו כלי-רכב

SAQID: EAT ALL

והעלו באש משאית עמוסת ארגזי עגבניות.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

10) 23.5.89 — 100 דונם חיטה ועצי הדר נשרפו בענבתא.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

11) 24.5.89 — בסביבות השעה 20:00, נכנסו כ-20 מכוניות של מתנחלים לכפר דיר-ג'ריר, מזרחית לרמאללה, ניפצו שמשות והציתו עצים.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

12) 25.5.89 — בצהריים נכנסו כ-30 מתנחלים לכפר ערורה וירו לכל עבר. מהירי נפצעו 4 מתושבי הכפר.
משטרת יהודה והמינהל האזרחי אמרו כי לא ידוע להם על חקירה באירוע.

13) 25.5.89 — 150 מתנחלים מקריית-ארבע התפרעו בחברון.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

14) 26.5.89 — 30 מתנחלים התפרעו בכפר ערורה ופצעו 4 מתושבי הכפר.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

15) 26.5.89 — תושבי שערי תקווה, אורנית וברקן התפרעו בכפר עזון-עתמה וגרמו נזק לרכוש.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

16) 27.5.89 — בסביבות השעה 04:00, נכנסו מתנחלים למוסך במרכז חברון וחיבלו ב-5 מכוניות שחנו בו ובמשרד המוסך.
שר המשטרה: נפתחו שני תיקים, נמצאים בחקירה.

17) 28.5.89 — שלושה ישראלים חובשי כיפות, הגיעו במכונית אוטוביאנקי לבנה לביתו של ראש העיריה הנבחר של טול-כרם, ניפצו שמשות בבית וחיבלו במכוניתו.
שר המשטרה: לא דווח למשטרה.

18) 29.5.89 — כמה עשרות ישראלים, כנראה תלמידי ישיבת קבר יוסף בשכם, הגיעו לכפר כיפל חארת שליד אריאל. הם ירו לכל עבר, הרגו את איבתיסאם עבדול רחמן בוזיה בת ה-16 ופצעו 2 תושבים נוספים. הם גרמו נזק רב לרכוש וירו בחמורים ובכבשים.
שר המשטרה: נפתחה חקירה. 8 חשודים נעצרו.

3.1 סיכום

רוב האירועים של התפרעויות ופגיעה ברכוש לא מדווחים למשטרה, והמשטרה אינה פותחת בחקירת אירועים שלא דווחו לה. התושבים אינם ממהרים להגיש תלונה נגד אזרחים ישראלים, מתוך אי-אמון במשטרה ובמערכת המשפט, וכן בשל דחייתם בלך ושוב וטלטולם מתחנת משטרה אחת לשניה.
המשטרה אינה חוקרת מקרים שהובאו לידיעתה בעקיפין, כמו למשל באמצעות המסמך של ח"כ רמון או מקרים שהתפרסמו בתקשורת.
ניתן לסכם ולומר, שהמשטרה אינה ממהרת לחקור ידיעות שעניינן התפרעויות וגרימת נזק לרכוש שמבוצעים על-ידי אזרחים ישראלים נגד פלסטינים בשטחים וגרימת, ובמקרים המעטים שנפתחות חקירות הן נמשכות פרקי זמן ארוכים ותוצאותיהן אינן גלויות לעין.

הערות

1. במקרה אחד, אחרי ערעור, הופחת העונש ל-3 שנות מאסר בפועל בעוון יידוי אבנים. במקרה אחר נידון קטין ל-4 שנות מאסר בפועל על אותה עבירה.
ראה למשל, **דבר**, 2.9.88.
2. ראה "בצלם", **הריסות ואטימות בתים** כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה, ספטמבר 1989.
3. ראה שם.
4. ראה למשל, איתן רבין, **הארץ**, 14.11.89.
5. ח"כ יוסי שריד וח"כ דדי צוקר, סר-408, 22.2.89.
6. ח"כ דדי צוקר, שאילתא לשר המשטרה, 25 במאי 1989.
7. חיים בר-לב, שר המשטרה, תשובה לשאילתא, 12 ביולי 1989.
8. **חדשות**, 4.8.89.
9. חיים בר-לב, שר המשטרה, 11118, 3 ביולי 1989.

ראה גם, "בצלם", דף מידע יוני 1989, עמ' 6-7.
וכן, "בצלם", דף מידע יולי 1989, עמ' 6.

משפטי חיילים

כאשר מדובר בזכויות האדם ובשלטון החוק בשטחים, חייבים להבהיר מן ההתחלה כי במשטר של כיבוש לא ייתכן כלל כי יתקיים שלטון החוק ויכובדו זכויות האדם במובן המקובל של מושגים אלה בעולם החופשי. בוודאי שלא ניתן לצפות כי עקרונות אלה יתקיימו במלואם כאשר מוטלת על צה״ל המשימה הבלתי-אפשרית לדכא התקוממות עממית רחבה, וכאשר חיילים צעירים עומדים מול גלי האלימות והשנאה של התושבים הפלסטינים.

איננו משלים את עצמנו: במצב זה ה״חריגים״ הם צפויים ובלתי נמנעים, גם אילו היו הממשלה והפיקוד של צה״ל עושים הכול כדי למונעם. אנו נאבקים על המינימום שבמינימום: שמירת אותם עקרונות מוסריים ומשפטיים בסיסיים שבלעדיהם חברה אנושית מאבדת כליל את צלם האנוש שלה.

אולם אין ספק כי חלק מהתופעות הקשות מנשוא, שאנו עדים להן בשנתיים האחרונות, אפשר היה למנוע, אילו נקטו גורמי המימסד המדיני, הצבאי והמשפטי באמצעים הדרושים והאפשריים גם במצב הנוכחי.

הם היו חייבים לשדר לכוחות הפועלים בשטח מסר ברור וחד-משמעי של איפוק מירבי, הימנעות מפגיעה מיותרת בחיי בני-אדם ומתופעות של התעללות וסאדיזם. במקום מסר מרסן כזה, שודר לחיילים מסר הפוך, וכולנו זוכרים את הצהרותיו המדהימות של שר הביטחון על ״מכות בלי חוכמות״ ועל כך ש״ממכות לא מתים״. והתוצאה היתה צפויה. כולנו יודעים איזה פירוש נורא ניתן בשטח להצהרות אלה. אני משוכנע ששר הביטחון לא התכוון לתוצאות כאלה, אך הוא חייב לרשום לפניו את משמעות הדברים שהוא אמר. ממכות כן מתים. החוק האוסר על הכאת עציר הוא חיוני לשמירת דמותו של צה״ל וליכולתו לפעול כגוף ממושמע.

נושא חמור נוסף הוא זה של הוראות הפתיחה באש. העיקרון המשפטי והמוסרי שהיה צריך להנחות אותנו הוא פשוט: אין ליטול חיי אדם אלא כדי להגן על חיי אדם, מתוך הגנה עצמית או מתוך הגנה על הזולת. אולם בכל הנוגע לשימוש בכדורי פלסטיק — אשר הניסיון העגום מוכיח שהם נשק קטלני לכל דבר — עומדות הוראות הירי הרשמיות בסתירה גלויה ובוטה לעיקרון זה. כאשר משתמשים בכדורי פלסטיק מותר להגיע לשלב של ירי גם כאשר לא נשקפת סכנה לשלום החיילים.

האם מוכנה החברה הישראלית, הנמנעת מלהטיל עונש מוות על מחבלים-רוצחים, להשלים עם הוראות, שמשמעותן המעשית היא כי מותר להטיל עונש מוות על ״מפירי סדר״? הטענה חייבת להיות מופנית לא נגד החייל — העומד לא-פעם במצבי לחץ וקושי — אלא כלפי ההוראות והמדיניות הרשמית, שאינן מדריכות אותו כיצד לנהוג ואינן מחדירות לתודעת החיילים את הכלל האלמנטרי: אין יורים על-מנת להרוג אלא מתוך הגנה על החיים.

אי-בהירות קיימת לגבי הוראות הפתיחה באש על רעולי פנים. אם הכוונה היא להביא למעצרם — כדי למנוע פגיעתם הרצחנית והמחרידה במי שהם מכנים ״משתפי פעולה״ — כי אז ההוראה חוקית. אך מתגבר החשש שהוראה זו מתפרשת בפועל כהיתר לירי על-מנת להרוג מבלי שנתקיים התנאי של הגנה עצמית.

חברי-הכנסת המעטים העוסקים בנושא זכויות האדם בשטחים, יודעים כי המערכת של מצ״ח והפרקליטות הצבאית כורעות תחת עומס העבודה, הפוגע בעצם יכולתן לתפקד, והן זקוקות לתגבור דחוף. האם שר הביטחון וראשי הצבא אינם יודעים זאתי אולם גם כאשר, במקרים חמורים במיוחד, מצליחים לאתר את האשמים ולהביא להרשעתם, וכאשר מוטל עונש של ממש (מה שלא תמיד קורה), אין פירוש הדבר כי הצדק גם נעשה ולא רק נראה. אז מתחילים הלחצים למען חנינה צבאית. כך ראינו את פסק-הדין החשוב בפרשת גבעתי מושם ללעג ולקלס על-ידי חנינה צבאית, שהוענקה לנאשמים על-ידי אלוף פיקוד הדרום, בהשראת שר הביטחון. חנינה באמצעות מפקד היא לעג לבתי-המשפט

הצבאיים, ועל-פי המלצת ועדה, שבראשה עמד השופט שמגר, צריכה לעבור מן העולם.

אין פלא כי במצב דברים זה אנשי הפרקליטות הצבאית אינם מרגישים כי הם מקבלים גיבוי בפעילותם נגד מה שקרוי "חריגים". רק כך אפשר להסביר — אך לא להצדיק — את ההחלטה שלא לערער על פסק-הדין המזעזע שזיכה את חיילי גולני, שהתעללו בעציר שמת כתוצאה ממכות, או את ההחלטה שלא לשפוט בבית-דין צבאי את אל"מ יהודה מאיר על הפשע המחריד שהוא ביצע.

פרשה אחרונה זו צריכה לתת לכולנו חומר למחשבה. הציבור הישראלי, ברובו הגדול, הצליח לשמור על איפוק מרשים גם מול פרובוקציות קשות, וזאת גם אחרי פיגועים רצחניים ושפלים. מעטות החברות שעמדו בפני פרובוקציות מסוג זה ולא נגררו לאלימות, לפרעות ולמשפטי לינצ'. אולם מעשה, שהוא החמור ביותר שנעשה בישראל מאז הטבח בכפר-קאסם — פשע-מלחמה במלוא מובן המלה — בוצע בידי חיילי צה"ל, על-פי פקודה של קצין גבוה. קשה לשאת זאת: בוצע פשע כלפי אסירים כפותים וחסרי-מגן — והפושע רק ננזף, ולמעשה אפילו לא סולק מצה"ל כפי שהובטח.

אין צורך להיות משפטן כדי להזדעק ולהתקומם נוכח דברים אלה. ואולי הדבר המכאיב לי, אישית, יותר מכול, היא שתיקתו הרועמת של המימסד המשפטי הישראלי, של לשכת עורכי-הדין ושל הפקולטות למשפטים.

אמנון רובינשטיין

נתונים

מאז תחילת האינתיפאדה ועד סוף נובמבר 1989, נהרגו בשטחים 586 פלסטינים באירועים שבהם היו מעורבים כוחות הביטחון. במשך התקופה הזאת נחשף הציבור למאות דיווחים על מכות, התעללויות ופגיעה ברכוש, שביצעו חיילי צה"ל וכוחות הביטחון האחרים בשטחים. ברבים מהמקרים הללו נפתחה חקירה, ובחלקם הועמדו חיילים לדין.

גורמים רשמיים מסרו כי עד 10 באוקטובר 1989 הוגשו לבתי-הדין הצבאיים 52 כתבי אישום נגד 86 חיילים, שהואשמו בעבירות שונות, ביניהן הריגה, גרימת מוות בהתרשלות, תקיפה, התעללות, התנהגות שאינה הולמת, גניבה ועוד.

ב-43 מקרים הסתיימו ההליכים: 63 חיילים הורשעו ו-9 חיילים זוכו. הפרקליט הצבאי הראשי מסר כי עוד כ-500 עד 600 חיילים הועמדו לדין משמעתי.

בדקנו את נתוני הגורמים הרשמיים, שמסרו פרטים כלליים בלבד על סעיפי האישום, הכרעות-הדין וגזרי-הדין, ללא תיאורי המקרים וללא שמות, דרגות ותאריכים. נתונים אלה הוצלבו עם הדיווחים שהופיעו בעיתונות הישראלית. נראה כי העיתונות לא דיווחה על כ-25% מ-52 מקרים של שפיטה בפני בית-דין, שעליהם מוסרים הגורמים הרשמיים, ועל עשרות בודדות מתוך מאות המקרים בהם הובאו חיילים לדין משמעתי.

1. הריגה (ירי)

הוגשו 12 כתבי-אישום נגד 6 חוגרים ו-7 קצינים, הבכיר שבהם בדרגת סרן. סעיף האישום ב-10 מהמקרים היה גרימת מוות ברשלנות ובשניים הריגה.

ב-8 מקרים הסתיים המשפט וב-4 מקרים טרם ניתנה הכרעה בדין, שניים מהם משנת 1988.

שני משפטים הסתיימו בזיכוי של שלושה קצינים. 6 משפטים הסתיימו בהרשעה.

בשני מקרים נשפטו חוגרים למאסר על-תנאי. בארבעת המקרים האחרים נשפטו שלושה חוגרים וקצין למאסר בפועל.

הקצין, סג״מ אלכס דויטש, נדון ל-3 חודשי מאסר בפועל ועוד 6 חודשי מאסר על-תנאי. עונשו הוקל לחודשיים וחצי מאסר בפועל ע״י אלוף הפיקוד.
חייל אחד, סמל אילן ערב, נידון לשנתיים מאסר בפועל ושנה על- תנאי, על גרימת מותם של שניים מתושבי השטחים. הוגש ערעור שעדיין לא הגיע לדיון.
שני חיילים הורשעו בהריגה. טוראי יעקב תמיר נידון לשנה מאסר בפועל ושנתיים מאסר על-תנאי, אך שוחרר לאחר חצי שנה בהמלצת ועדה שמונתה לדיון בהקלת עונשו. טוראי אלי ידידיה נידון לשנה וחצי מאסר בפועל ושנה וחצי מאסר על-תנאי על עבירה זו.

2. הכאה, תקיפה, פציעה והתעללות בתושבים פלסטינים

הוגשו 13 כתבי אישום נגד 25 חוגרים, נגד אחד ו-9 קצינים, אחד מהם בדרגת רב-סרן, שהיא הדרגה הגבוהה ביותר של קצין שהועמד לדין.
סעיפי האישום כוללים הריגה, התעללות, תקיפה, תקיפה בנסיבות מחמירות, התנהגות שאינה הולמת, התנהגות מבישה, חבלה בכוונה מחמירה, פציעה בנסיבות מחמירות והתרשלות.
שלושה מהמקרים שבעקבותיהם הוגשו כתבי-אישום (״גבעתי א״, ״גבעתי ב״ ו״גולני״) הסתיימו במותם של פלסטינים, אך רק במקרה אחד (״גבעתי א״) הואשמו החיילים בהריגה וזוכו מעבירה זו.
ב-11 מקרים הסתיימו המשפטים ובשני מקרים עדיין לא ניתנה הכרעת דין (משפט ״גבעתי ב״, שבו נאשמים 2 קצינים ו-2 חוגרים, ומשפט נגד חייל הנאשם בהתעללות).
שני משפטים הסתיימו בזיכויים של שני קצינים ו-3 חוגרים ובנזיפה לקצין אחד (קצין רפואה), קצין רפואה נוסף זוכה במשפט ״גבעתי א״, שבו הורשעו 4 חיילים. 8 משפטים הסתיימו בהרשעה.
2 קצינים ו-2 חוגרים נידונו למאסר על-תנאי. קצין אחד נידון ל-5 חודשי מאסר בפועל, 7 חודשים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי. הנגד נידון ל-4 חודשי מאסר בפועל, חודשיים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי.
עונשם של 17 החוגרים שנידונו למאסר בפועל נע בין חודש אחד ל-9 חודשי מאסר (בממוצע 4.3 חודשים). 15 מהם נידונו גם למאסר על-תנאי (בין 2.5 ל-9 חודשים). 6 הורדו לדרגת טוראי.
עונשם של ארבעה מהחיילים שנידונו למאסר (במשפט ״גבעתי א״) הופחת ע״י אלוף הפיקוד והם ריצו רק כמחצית מתקופת המאסר שנגזרה עליהם.

3. ירי בניגוד להוראות (בלא שהוכחה פגיעה)

הוגשו 8 כתבי אישום נגד 8 חוגרים באשמת שימוש בלתי-חוקי בנשק.
אף קצין לא הועמד לדין באשמה כזו.
ב-3 מהתיקים טרם הסתיימו ההליכים, 5 משפטים הסתיימו בהרשעה.
במקרה אחד נידון חייל לחודשיים מאסר בפועל. ארבעת האחרים נידונו לעונשים של בין חודש לשישה חודשי מאסר על-תנאי. ב-2 מקרים בהם גרמו היורים נזק, הם נקנסו ב-200 ש״ח. חייל אחד הורד לדרגת טוראי.

4. עבירות רכוש

הוגשו 17 כתבי אישום נגד 24 חיילים ושני עובדי צה״ל באשמת גרימת נזק לרכוש, שוד וגניבה.
2 עובדי צה״ל, שגנבו אבטיחים מפלסטיני, הורשעו בהתנהגות מבישה ונידונו ל-14 יום

מאסר בפועל, 2.5 חודשים על-תנאי ו-100 ש״ח קנס.
משפטיהם של 22 חיילים הסתיימו. רק חייל אחד זוכה וערעור הפרקליטות על הזיכוי תלוי ועומד. כל החיילים שנשפטו נידונו למאסר בפועל. במקרה אחד, שבו הורשעו 4 חיילים בשוד, הם נשפטו ונידונו, לאחר ערעור, לעונשי מאסר שבין שנה ל-3 שנים ו-9 חודשים, ותקופות מאסר על תנאי בין שנתיים לשנתיים ושלושה חודשים. שאר 18 החיילים נשפטו לתקופות מאסר שונות, מינימום 40 יום ומקסימום — בעבירת גניבה — 6 חודשי מאסר.

5. עבירות אחרות

חוגר הורשע בהכאת עיתונאי, איומים והיזק בזדון. נידון ל-4 חודשי מאסר על-תנאי ופיצוי בסך 1,200 ש״ח לניזוק.
קצין בדרגת סרן, שהחתים פלסטיני באיומים על מסמך כוזב, הורשע בסחיטה באיומים ובהתנהגות שאינה הולמת. נידון ל-5 חודשי מאסר על-תנאי והורדה לדרגת סג״מ.
חוגר, שהורשע בהסגת גבול, נידון ל-10 ימי מחבוש, חודשיים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי.

6. סיכום

בסך-הכול הסתיימו משפטיהם של 56 חוגרים ו-12 קצינים.
זיכוי: 6 קצינים (50%) ו-3 חוגרים (5%)
נזיפה: קצין אחד
מאסר על-תנאי כעונש בלעדי: 3 קצינים (25%) ו-9 חוגרים (16%)
מאסר בפועל: 2 קצינים (17%) ו-44 חוגרים (79%)

מתחילת האינתיפאדה ועד סוף נובמבר 1989, לא הועמד אף קצין מעל דרגת רב-סרן לדין בפני בית-דין צבאי בעבירה הנוגעת לאירועים בשטחים.
במקרים אחדים ננקטו צעדים משמעתיים נגד קצינים בכירים, נזיפה, העברה מתפקיד או שניהם גם יחד.[1]
העונשים הכבדים ביותר הוטלו על נאשמים בעבירות רכוש:
4.5 שנות מאסר הוטלו על טוראי שמעון בן-חוטא בשל עבירות שוד וביזה בעזה. לאחר ערעור הופחת עונשו ל-3 שנים ו-9 חודשים של מאסר בפועל, ושנתיים ו-3 חודשים על-תנאי.
טוראי ויקטור בראל נידון על אותן עבירות ל-3.5 שנות מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על תנאי. לאחר ערעור הופחת העונש לשנתיים ו-10 חודשי מאסר בפועל ועוד שנתיים וחודשיים על-תנאי.
טוראי אלון סאלם נידון ל-2.5 שנות מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על-תנאי, בשל אותן עבירות. לאחר ערעור הופחת העונש לשנה ו-11 חודשי מאסר בפועל ועוד שנתיים וחודש על-תנאי.

נספח

הקצינים הבכירים

הערות

1. ראה נספח

נספח

הקצינים הבכירים

- אלוף-משנה ג' (כפי שנקרא בעתונות), מח"ט בנפת יהודה.
ב-4.4.88, בשעת מירדף, ירו הוא וחייליו ממסוק לעבר תושבים בורחים, ומהירי נהרג עבד זיאתי, מהכפר באני נעים. סגן הרמטכ"ל, האלוף אהוד ברק, נזף באל"מ ג' נזיפה חמורה. הוא הועבר מתפקידו ופרש מצה"ל.
- סגן-אלוף במילואים, מפקד גדוד באיזור טול-כרם.
בעקבות מקרה בו הופשטו עצירים בפרדס על-מנת למנוע את בריחתם, הוכו ושוסה בהם כלב, קבעה ועדת חקירה כי הסא"ל לא מנע התנהגות חריגה, והוא הועבר מתפקידו. למי שהיה באותה עת מפקד הגיזרה נרשמה הערה.
- סגן-אלוף (לימים אל"מ) יהודה מאיר, מפקד איזור שכם.
בסוף ינואר 1988 פקד על חייליו לאסוף 12 מתושבי הכפר חווארה ושמונה תושבים מהכפר ביתא, להכותם ולשבור את ידיהם ורגליהם.
במאי 1989 הועמד אל"מ מאיר לדין משמעתי, והרמטכ"ל גזר עליו נזיפה חמורה. על פי הסכם עמו הוא סיים את תפקידו בצה"ל, ויצא לחופשת פרישה. כיוון שכוונת צה"ל להשאילו לגוף ממלכתי לא עלתה יפה, הוא יצא לחופשה ללא תשלום עד לפרישה לגימלאות בנובמבר 1992. עתירה של 4 מתושבי הכפר חווארה, ארגון "הורים נגד שחיקה" והאגודה לזכויות האזרח בישראל, התובעים מהפצ"ר להעמידו לדין בפני בית דין צבאי, תלויה ועומדת בפני בג"צ.
- אלוף-משנה, מפקד חטיבת יהודה.
בעקבות המלצותיה של ועדת חקירה, ננזף מפקד החטיבה בשל אחריות כוללת לאירועים ובשל חוסר תיאום בין צה"ל למג"ב, בפעולה היזומה בכפר נחאלין ב-13.4.89, שבמהלכה נהרגו 5 פלסטינים ונפצעו 12.
- סגן-אלוף ציון, מפקד גיזרת בית-לחם.
הועבר מתפקידו בעקבות המלצותיה של ועדת החקירה שבדקה את אירועי נחאלין, ושובץ בתפקיד דומה בשומרון.

במשפט אחד ("גבעתי א'") הצביע פסק-הדין במפורש על מעורבותם של קצינים בכירים במתן פקודות בלתי-חוקיות בעליל ובמשפט נוסף ציין פסק הדין כי הפקודות היו בלתי-חוקיות ("גולני"). במקרה הראשון נערכה חקירה של מצ"ח והתיק הועבר לפרקליטות הצבאית. במקרה של גולני פנתה האגודה לזכויות האזרח אל הפצ"ר בתביעה לבחון את אחריותם של קצינים בכירים למתן הפקודות, ולשקול העמדתם לדין. הפצ"ר השיב לאגודה כי נפתחה חקירת מצ"ח בעניין זה.

שיגרת היום-יום

מלבד הפרות זכויות האדם המתוארות ומתועדות בפרקים הקודמים, מתבצעים מדי יום, כמעשים של שיגרה, עשרות סוגים של התעמרות, התעללות, הפחדה והטרדה. אחדים מהמעשים האלה, כמו דרישה מתושבים עוברי-אורח להסיר מחסומים או החרמת מכוניות פרטיות, מעוגנים היטב בתקנות ההגנה ובצווי המפקד הצבאי; חלקם נוגד את המשפט הבין-לאומי ואף את חוקי צה"ל; חלקם האחר הוא פרי יוזמתם ודמיונם של החיילים, שאולי איננו נוגד אף חוק כתוב אבל הוא מפיר את צוויי המוסר, הצדק והאנושיות. כל המעשים הללו הם פגיעה בכבוד האדם, בחירותו ובזכויותיו.

מעשים כגון כפיה על תושבים להסיר דגלים מעצים ומעמודי חשמל, כפיה על תושבים למחוק סיסמאות, לנקות רחובות, לפנות מחסומי אבנים וצמיגים בוערים, החרמות שרירותיות של תעודות זהות, לכלוך וסיאוב חצרות ובתים על-ידי חיילים וכיוצא באלה, אינם ניתנים לכימות ולתיעוד שיטתי, אך, בבואנו לנסות לסכם את הפרות זכויות האדם בשטחים, אין אנו רשאים להתעלם מהם.

במגמה לתת לקורא מושג-מה על הפרת זכויות האדם כשיגרת יום-יום בשטחים, יובאו להלן תצהירים, כולם מחודש נובמבר האחרון, שגבה עורך-הדין דן סיימון מהאגודה לזכויות האזרח בישראל. מטעמים מובנים נמחקו שמות המצהירים.

תצהיר

אני הח"מ, תושב מחנה עסכר, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב מחנה הפליטים עסכר, שליד שכם.
2. ביום 15.11.89, בשעה 21:30, הגיעו חיילים לביתי. הם דפקו בדלת ובזמן שאמי ניגשה להביא את המפתח — דפקו החיילים בכוח רב עד שהדלת נפרצה (לפני כן, אמי ביקשה שימתינו רגע עד שתפתח). הדלת מקולקלת עד היום.
3. החיילים לקחו את תעודת הזהות שלי ואמרו לי לצאת לרחוב הראשי. יחד עמי הוצאו כ-30 מתושבי המחנה. בעת היציאה מהבית אמר לי אחד החיילים כי היום הוא יום השנה למדינת פלסטין וכי אנחנו נחגוג את האירוע.
4. ברחוב שליד המחנה היה צמיג בוער. נדרשנו לפנות את הצמיג וכך עשינו. באמצעות מקל של מטאטא פיזרנו אותו מהרחוב.
5. אחד החיילים (אשר רגלו הימנית היתה נתונה בגבס) שאל: "איזה יום היום?" אף אחד לא ענה. החייל השיב בעצמו כי היום יום השנה לנישואים של מדינת פלסטין וכי אנחנו נחגוג את האירוע.
6. החייל הנ"ל הפריד אותי מהקבוצה ואמר לי לשיר שיר של פאריד אל-אטרש ואני סירבתי. החייל נתן לי מכת אגרוף חזקה ברקתי השמאלית. כמעט איבדתי את הכרתי.
7. החייל ציווה עלי לשיר "מברוק עליך יא-עריס" (מזל טוב לך החתן), וציווה עלי ועל שאר האנשים לרקוד לפי קצב השיר לפני כולם. כך עשינו, שרנו ורקדנו. לא רציתי לשיר, הרגשתי מושפל ומבויש, אך שרתי בגלל שחששתי מפני מכות נוספות ומפני אפשרות שהחיילים יעצרו אותי ובכך ייתכן שאחמיץ את בחינות הבגרות המתקרבות.
8. החייל הנ"ל ציווה עלי לקרוא בקול "גולני בא" ועל שאר חברי לחזור במקהלה "גולני ב-ל-גן", וכך עשינו עשרות פעמים. החייל אמר לי להגביר את קולי, הוא אמר שהוא רוצה שהצעקות שלי יהיו חזקות מספיק כדי להוריד גשם.
9. כן ציוו עלינו לקלל בקללות גסות את ערפאת — וכך עשינו (הוראה זו ניתנה על-ידי חייל אחר, שנראה לנו הבכיר ביותר בקבוצה).

10. החייל המגובס גם ציווה עלינו לקלל את אללה — כולנו סירבנו והחיילים לא הגיבו על כך.
11. אחד החיילים ניגש אלי ואמר לי לקלל בקול רם את אילן, הוא אמר לי קללות (ביניהן "אילן מניאק") וציווה עלי לחזור עליהן. כך עשיתי, ואז ניגש אלי אחד החיילים מאחורי ובעט בי בחוזקה אדירה בישבני וצעק עלי "אני מניאק?". החיילים פרצו בצחוק. באותה עת היכה אותי החייל המגובס בבטני בחוזקה, נפלתי מרוב כאב. אותה עת לא ידעתי כי אילן הוא שם של אדם בעברית.
12. בסביבות השעה 23:00 הוחזרו לנו תעודות הזהות ושוחררנו לבתינו.
13. במשך כל הטכס הזה הרגשתי מושפל ובזוי, עלו בי גם רגשות שנאה עצמית. הוכרחתי להשפיל את עצמי להנאתם של החיילים מחשש שמא אחטוף מכות נוספות ושמא אעצר ואף אחמיץ את בחינות הבגרות. במשך כל הטכס החיילים היו שמחים ומבודרים. הם הירבו לצחוק עלינו, לעתים הם ליוו אותנו בשירה ומחאו כפיים לפי הקצב. מדי פעם עברו בינינו חיילים וסטרו לנו. חברי שהיו איתי סיפרו לי כי גם הם הרגישו בזויים ומושפלים.
14. אני חותם על התצהיר לאחר שתורגם והוקרא בפני בשפה הערבית.

תצהיר

אני הח"מ, מהכפר חווארה, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב הכפר חווארה שבנפת שכם. אני גר ליד הכביש הראשי ירושלים-שכם.
2. ביום 15.11.89, בסביבות השעה 20:00, שמעתי קולות מחוץ לביתי וביניהם קול של חריקת צמיגים ואח"כ רעשים של מכשירי קשר. שני חיילים באו לביתי, לקחו ממני את תעודת הזהות שלי והורו לי לצאת לרחוב.
3. יצאתי לרחוב ומצאתי שם את אחי שחאדה ושכנים נוספים. עמדה במקום מכונית ישראלית ששמשתה הקדמית מנופצת.
4. אחד החיילים, אשר נראה לי כחייל האחראי על החיילים האחרים, דיבר איתי. הוא היה כעוס מאוד, הוא קילל וגידף. הוא הבהיר לי (במלים גסות) כי בכוונתו ללמד את תושבי חווארה לקח.
5. החייל, שנראה לי האחראי מביניהם, הורה לנו להתפצל לארבעה זוגות. על אחי ועלי הוא הטיל לשמור על הרחוב ולוודא שלא ייזרקו עוד אבנים
6. החייל הזהיר אותנו שאם ייזרקו אבנים נישאר בשמירה עד הבוקר, ואם לא ייזרקו — נשוחרר בערך ב-22:30.
7. אחי שחאדה ואני נצטווינו לשמור על הרחוב ליד תחנת הדלק, וכך עשינו. במשך השמירה פחדנו גם מהצעירים רעולי הפנים שמא ירצו לפגוע בנו בגלל הסכמתנו לשמור, וגם מהתושבים היהודים העלולים לחשוד בנו כי בכוונתנו לזרוק אבנים על מכוניותיהם.
8. פעמיים באו ג'יפים של הצבא כדי לבדוק אם הננו ממלאים את תפקיד השמירה. באחת הפעמים, אחי שחאדה לא היה במקום בגלל שהלך לרגע לעשות את צרכיו במרחק כמה מטרים מהמקום. החייל כעס עלי ואמר לי: "חמור, תגיד לו שיבוא לעמוד לידך".
9. לא היו עוד "הפרות סדר" בהמשך הלילה. בשעה 22:30 הגיעו החיילים, החזירו לנו את תעודות הזהות ושחררו אותנו לביתנו.
10. בזמן השמירה הרגשתי מושפל. כעסתי על כך שהחיילים מענישים אותי על מעשיהם של אחרים.

תצהיר

אני הח״מ, תושב ג׳נין, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב ג׳נין, גר בסמוך לרחוב המכונה ״דרך עטארי״.
2. ביום שבת, 4.11.89, הגיע חייל לחנותי ודרש כי אצא למחיקת סיסמאות מהקירות. אחד מהם לקח ממני את תעודת הזהות.
3. לאחר שסיימתי למחוק סיסמאות, כתב החייל על אחד הקירות את המלה ״גולני״ בשפה העברית ובשפה הערבית. הוא הורה לי לכתוב את המספר 51 בספרות רגילות ובספרות ערביות. כך עשיתי.
4. לאחר מכן הוא החזיר לי את תעודת הזהות וחזרתי לעבודתי.

תצהיר

אני הח״מ, תושב מחנה עין בית אלמה, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב מחנה עין בית אלמה, ומתגורר ברחוב הראשי בין שכם וטול-כרם. גילי 53 שנים.
2. בגלל קירבת ביתי לכביש, אני נקרא לעתים קרובות על-ידי החיילים לצאת לביצוע עבודות שונות בכביש. בחודשים האחרונים הוצאתי לכביש יותר מעשרים פעמים. לעתים אולצתי ע״י חיילים לפנות מחסומי דרכים או צמיגים בוערים.
3. כעשר פעמים ציוו עלי חיילים לטאטא ולשטוף את הרחוב, וזאת מבלי שהיה כל מחסום אן צמיג בכביש, או ללא כל סיבה הגיונית אחרת.
4. לדוגמא, בבוקר יום שישי, ה-3.11.89, הגיעו חיילים לביתי וביניהם קצין בשם ״קובי״. הוא לקח ממני את תעודת הזהות שלי וציווה עלי לרדת לנקות את הרחוב. הוא אמר לי לקחת עמי מטאטא ודלי מים. יחד עמי ניקו עוד 6 אנשים שהורדו ממכוניות. במשך השטיפה הבאתי כ-20 דליי מים. שטפנו את הרחוב לכל רוחבו לאורך כ-50 מטרים. לבסוף הוחזרו לנו תעודות הזהות.
5. לדוגמא, ביום 2.11.89, עם יציאתי מהתפילה במסגד, ציוו עלינו חיילים לעלות למזבלה ולכבות את האש שבערה בזבל. היינו כ-30 אנשים מבוגרים. נאלצנו לקחת דליי מים מן הבתים ולכבות את האש. לאחר מכן הורדנו, כ-7 איש, לכביש הראשי, וציוו עלינו לטאטא ולשטוף את הכביש, וכך עשינו. בסוף העבודה הוחזרו לנו תעודות הזהות אשר נלקחו מאיתנו מלכתחילה.
6. הניקיונות מהסוג הזה אורכים בדרך כלל כשעה, אך לעתים מכריחים אותנו לנקות למשך יותר מכך.
7. בניקיונות האלה אנו נדרשים להסיר מהכביש כל לכלוך קטן, כולל אבנים קטנות, בדלי סיגריות ואבק. מספר פעמים עבר חייל באיזור שבו ניקיתי וציווה עלי לחזור להרים בדל סיגריה או אבן קטנה שנשארו על מקומם על הכביש.
8. באחת הפעמים שבה הוכרחתי לנקות את הכביש, נכח במקום קצין גבוה, אשר דרגתו אלוף-משנה (3 דרגות בצורת עלי-גפן) ולמיטב ידיעתי שמו ״שגב״. דיברתי איתו והתלוננתי בפניו במהלך עבודת הניקיון, שעה שהחזקתי בידי מטאטא, והוא לא עשה דבר.
9. במהלך חודש אוקטובר, באחד הלילות בתקופת העוצר, ציוו חיילים על קבוצה של כ-6 צעירים לצעוד מסביב המחנה ולשיר בליווי מחיאות כפיים ״גולני בא, גולני ב-ל-גן״. אחד מששת החיילים שהיו עימם, קבע את קצב השיר בהכאת מקל על צינור ברזל. ראיתי את הקבוצה המזמרת צועדת מתחת לביתי ושמעתי את השירה.

10. עבודות הניקיון הנכפות עלי מעליבות אותי מאוד ומרגיזות אותי. ביצוע עבודות ניקיון חסרות היגיון על-פי פקודת חיילים צעירים הינה חוויה משפילה, במיוחד לאור העובדה שהנני בן-אדם מבוגר. אני נקרא לעבודות הללו בשעות שונות, בדרך כלל מעירים אותי משנתי לביצוען.
11. אני חותם על תצהיר זה לאחר שתורגם ונקרא בפני בשפה הערבית.

פרסומי "בצלם"

דף מידע, מאי 1989
דף מידע, יוני 1989
דף מידע, יולי 1989
דף מידע, אוגוסט 1989
דף מידע, ספטמבר 1989
דף מידע, אוקטובר 1989, **על סופרים וספרים אסורים**
דף מידע, נובמבר 1989, **משפטי חיילים והגבלות על יציאה לחו"ל.**

הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה, ספטמבר 1989
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית, נובמבר 1989

"בצלם", מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים, אנשי ציבור וחברי-כנסת.

"בצלם" שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב את הפרות זכויות האדם בשטחים, ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית.

"בצלם" אוסף מידע – מהימן מפורט ומעודכן – על המתרחש בתחום זכויות האדם בשטחים, עוקב אחרי כל שינוי במדיניות, ומעודד ומסייע להתערבות בכל מקרה אפשרי. את עבודת המרכז מלווה שדולה של עשרה חברי כנסת מסיעות שונות. "בצלם" מעמיד את כל המידע שבידיו לרשות כל יחיד או גוף המבקש להשתמש בו.

"בצלם" הוקם מתוך מחויבות ודאגה לביטחונה ולזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל. המחויבות והדאגה הללו ניצבות מאחורי כל פעולות המרכז והן הטעם והבסיס לקיומו.